

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

”KAKSI RINTAAN, YKSI PÄÄHÄN” - TAPPAMISEN KOULUTTAMINEN VARUSMIESKOULUTUKSESSA

Pro gradu -tutkielma

Yliluutnantti
Tatu Koskelo

SM 8
Maasotalinja

Huhtikuu 2019

Kurssi SM 8	Linja Maasotalinja
Tekijä Yliluutnantti Tatu Koskelo	
Opinnäytetyön nimi ”Kaksi rintaan, yksi päähän” - tappamisen kouluttaminen varusmieskoulutuksessa	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotilaspedagogiikka	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Aika Huhtikuu 2019	Tekstisivuja 81 Liitesivuja 2
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Taistelutilanteessa tappaminen on ilmiö, joka liittyy kiinteästi sodankäyntiin. Nykyaikaisen taistelukentän teknistymisestä huolimatta ihmisen rooli toiminnan toteuttajana ja kokijana ei ole kadonnut sodankäynnin näyttämöltä, vaan taistelun käyminen on edelleen pitkälti ihmisten, sotilaiden, toimintaa. Tästä huolimatta teeman käsittely sekä varusmieskoulutuksessa, henkilökunnan koulutuksessa että koulutusta ohjaavissa normeissa on hyvin vähäistä. Lisäksi ilmiö esiintyy usein verhoituna erilaisiin kiertoilmauksiin.</p> <p>Tutkielman tavoitteena on selvittää millä keinoin Puolustusvoimien varusmieskoulutuksessa pyritään kehittämään koulutettavien valmiutta tappaa vihollinen taistelutilanteessa. Tarkastelun keskiössä on psyykkinen toimintakyky. Tutkimus on luonteeltaan laadullinen tutkimus, jonka teoreettinen tausta-aineisto muodostuu sotilaspsykologian, yksilöpsykologian sekä sosiaalipsykologian tutkimuskirjallisuudesta. Kirjallista tausta-aineistoa täydentää haastatteluaineisto, joka muodostuu yhteensä kahdeksalle koulutustehtävissä toimivalle ammattisotilaille toteutetun teemahaastattelun aineistosta. Tutkimuksen analyysimenetelmänä käytetään abduktiivista sisällönanalyysia, jonka taustateorian toimii General Aggression Model (GAM) -aggressiomalli. GAM-mallin kautta taistelutilanteessa tapahtuvaa tappamista tarkastellaan inhimillisen aggression muotona, johon koulutustoiminnalla pyritään vaikuttamaan.</p> <p>Tutkimuksessa kyky tappavaan voimankäyttöön nähdään osana sotilaan toimintakykyä, jossa tappamisella on välinearvoinen asema osana sotilaan toimintaa. Inhimillisen aggression muotona tappaminen ilmenee monitasoisena ja monisyisenä ilmiönä, johon vaikuttavien tekijöiden täysimääräinen määrittely on haastavaa. Myös koulutuksen näkökulmasta tappamisen ilmiö esiintyy laaja-alaisena kokonaisuutena, jolla on liittymäkohtia useisiin eri koulutuskokonaisuuksiin ja -tilanteisiin. Tappamisen kouluttamisen asemoiminen kiinteäksi osaksi yksittäistä tai useampaakaan koulutuskokonaisuutta ei ilmiön monitasoisen luonteen vuoksi ole mahdollista, vaan ilmiö heijastuu sotilaskoulutuksen toteutukseen hyvin kokonaisvaltaisesti. Elementtejä tappamisen kouluttamisesta sisältyy ampumakoulutuksen ja taistelukoulutuksen lisäksi esimerkiksi kansalaiskasvatukseen ja sotilasetiikan opetukseen.</p> <p>Keskeisimmiksi tappavan voiman käyttöön vaikuttaviksi tekijöiksi psyykkisen toimintakyvyn kannalta osoittautuivat toiminnan oikeutuksen kokemus, minäpystyvyyden tunne, sinnikkyys, ryhmäkiinteys ja auktoriteetti. Koulutusmetodien osalta merkittävimpään rooliin nousivat toiminnan automatisointi sekä taistelukentän toimintaympäristöön totuttaminen. Tutkimuksen keskeisimpiä havaintoja oli automaatio-tason toimintaan tähtäävän koulutuksen korostunut rooli koulutuksessa. Toinen keskeinen havainto oli koulutusolosuhteilta ja -tilanteilta edellytettävä realismisuus. Koulutustilanteiden tulisi kuvata taistelukentän olosuhteita mahdollisimman kattavasti ja realistisesti. Kolmas havainto koskee tappamisen roolia osana sotilaan toimintaa. Toimintakykyinen sotilas ei ole lähtökohtaisesti tappaja, jolle väkivalta ja tappaminen ovat luonteenomaista ja helppoa toimintaa. Toimintakykyinen sotilas on ennen kaikkea toimija, joka kykenee toiminnan lisäksi sopeutumaan ja mukautumaan muuttuvaan ympäristöön sekä riittävällä tasolla tarkastelemaan ja arvioimaan toimintansa moraalisia heijastumapintoja.</p>	
<p>AVAINSANAT Tappaminen, koulutus, toimintakyky, aggressio, General Aggression Model, sotilaspsykologia</p>	

SISÄLLYS

1.	JOHDANTO	1
1.1.	Tutkimusaiheen rajaus	2
1.2.	Tutkimuksen tausta	3
1.2.1.	Aiempi tutkimus	4
1.3.	Toimintakyky - Onko varusteet pakattu vai ollaanko valmiita tehtävään?	5
1.4.	Tappaminen osana sotiluutta	9
2.	METODOLOGIA	14
2.1	Tutkimusote	14
2.2	Tieteenfilosofia	15
2.3	Aineistonkeruumenetelmä	17
2.4	Analyysimenetelmä	19
3.	TAPPAMISEN PSYKOLOGIAA	21
3.1.	Aggressio ja väkivalta psykologian näkökulmasta	22
3.1.1.	Sisäisestä ulkoiseen - aggressioteorioiden vertailua	26
3.2.	General aggression model	29
3.2.1.	Inputs - syötteet	32
3.2.2.	Routes - sisäinen tila	37
3.2.3.	Outcomes - lopputulos	38
3.3.	Aggression altistavat ja mahdollistavat tekijät	41
3.3.1.	Oikeutuksen kokemus	42
3.3.2.	Minäpystyvyys	44
3.3.3.	Sinnikkyys	46
3.3.4.	Auktoriteetti	48
3.3.5.	Ryhmäkiinteys	50
4.	TAPPAMISEN KOULUTTAMINEN	53
4.1.	Automatisointi	53
4.2.	Taistelukentän toimintaympäristöön totuttaminen	56
4.3.	Fighting talk - tappaminen puheessa	59
5.	TUTKIMUSTULOKSET	60
5.1.	Automatisointi käytännössä	60
5.2.	Taistelukentän toimintaympäristöön totuttaminen	62
5.2.1.	Tilannekuva ja epätietoisuus	62
5.2.2.	Olosuhteet, uupumus ja pelko	63
5.2.3.	Maalitoiminta	64
5.2.4.	Haavoittumisen kuvaaminen koulutuksessa	66
5.3.	Koulutuksessa käytettävä kieli	67
5.4.	Auktoriteetti ja päätöksenteko	69
6.	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	71
6.1.	Koulutusmetodien analyysi	73
6.2.	Koulutettavien valinta	76
6.3.	Tulevaisuuden näkymiä	77

6.4.	Reliabiliteetin arviointi ja jatkotutkimus.....	78
6.5.	Loppusanat.....	81

LÄHTEET

LIITTEET

”KAKSI RINTAAN, YKSI PÄÄHÄN” - TAPPAMISEEN KOULUTTAMINEN VARUSMIESKOULUTUKSESSA

1. JOHDANTO

”En halua armeijaan. En halua oppia tappamaan.”

- Teksti punkkarin farkkutakin selkämyksessä, Helsinki, 1.5.1995

Oheinen farkkukankaaseen kirjailtu tahdonilmaisu käynnisti eräänä vapunpäivänä aloittelevan kuusivuotiaan sotilaspedagogin kysymystulvan sotilaskoulutuksen luonteesta. Opetetaanko armeijassa oikeasti tappamista? Kysymykset kohdistettiin välittömästi läheisyydestä löytyvälle yleisiasiantuntijalle - omalle äidille - joka pyrki vastaamaan parhaansa mukaan ja todennäköisesti ohjasi nuoren tutkijan mielenkiinnon pikaisesti muualle. Sekä spontaanisti alkaneen teemahaastattelun tarkka kysymyksenasettelu että vastausten sisältö ovat kadonneet historian havinaan, mutta aihe on säilyttänyt tietyn painoarvon sittemmin sotilasalalle suuntautuneen tutkijan ajattelussa.

Pro gradu-tutkielmani tavoitteena on selvittää varusmieskoulutuksessa käytettyjä koulutuksellisia metodeja ja välineitä, joita käyttämällä pyritään laskemaan koulutettavan sotilaan kynnystä käyttää kuolettavaa voimaa taistelutilanteessa. Tutkimus on luonteeltaan laadullinen, eli kvalitatiivinen.

Tutkimuksen teoria-aineiston muodostavat yksilö-, sosiaali- ja sotilaspsykologian tutkimuskirjallisuus sekä sotilaskoulutusta ja sotilaan toimintaa käsittelevä tutkimus. Käytettäviä koulutusmenetelmiä koskeva empiirinen aineisto koostuu sotatieteiden maisterikurssin oppilasupseereille toteutetuista haastatteluista.

Päätutkimuskysymys on ”miten Puolustusvoimien varusmieskoulutuksessa kehitetään kouluttavien valmiutta tappaa vihollinen taistelutilanteessa?”. Päätutkimuskysymystä tukevat kolme alakysymystä ovat: ”mitkä tekijät mahdollistavat ihmisen tappamisen taistelutilanteessa?”, ”millä tavoin käytetyt koulutusmetodit vaikuttavat aggression kognitiiviseen prosessiin?” sekä ”kuinka käytetyt koulutusmetodit asemoituvat General Aggression Model-aggressiomalliin?”

1.1. Tutkimusaiheen rajaus

Tarkastelen tutkimuksessani tappamisen kouluttamista varusmiehille Suomen Puolustusvoimissa. Aiheen rajaukseen liittyvää, ammattisotilaan ja varusmiehen sekä asevelvollisuusarmeijan ja ammattiarmeijan välistä tematiikkaa käsittelen tarkemmin tutkielman toisessa aluvussa.

Tutkimukseni aihe liittyy sotilaspedagogiikan kentässä toimintakykyyn. Keskeistä on määritellä valmius tappavan voiman käyttöön osana sotilaan toimintakyvyn kokonaisuutta. Tarkastelen tappamisen kouluttamista erityisesti psyykkisen toimintakyvyn osalta. Toimintakyvyn kokonaisuutta ja aiherajauksia toimintakyvyn viitekehyksessä käsitellään omassa aluvussaan.

Psyykkistä toimintakykyä on sotilaskoulutuksessa usein lähestytty taistelustressin ilmiön kautta¹. Toimintaympäristöstä ja olosuhteista kumpuava taistelustressi liittyy sotilaan toimintaan huomattavasti laajemmin, kuin yksinomaan tappavan voiman käyttöä sisältäviin taistelutilanteisiin². Vastaavasti ihmisen tappamisen liittymäpinnat psyykkiseen toimintakykyyn ja toimintakyvyn kokonaisuuteen ovat huomattavasti moninaisemmat kuin mihin yksinomaan taistelustressin tarkastelu antaa välineet. Taistelustressi on toisin sanoen olennainen psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttava tekijä, mutta tutkittavan ilmiön heijastumapintoja toimintakykyyn ei voi tyhjentävästi tarkastella yksinomaan taistelustressin kautta. Käsittelen tutkimuksessani taistelustressin ilmiötä ensisijaisesti tappavan voimankäytön kouluttamisen lähtökohdasta - niiltä osin, kun ilmiö on koulutuksen kannalta relevantti. Näin ollen esimerkiksi posttraumaattisen stressihäiriön (PTSD) syntyyn ja ilmiön ehkäisyyn liittyviä tekijöitä käsitellään tilanteissa, joissa niillä on selvä heijastumapinta koulutuksen toteutustapaan.

¹ Esim. Pollock, 2015, 42-43; Mäkinen, 2014

² Leskinen & Eränen, 2018, 43; Krueger, 2008, 22-28; Mäkinen, 2014, 63-84

1.2. Tutkimuksen tausta

Sotilaan perustaitoja kouluttavat kaikki alokaskoulutusta tarjoavat Puolustusvoimien perusyksiköt. Jokaiselle suomalaiselle sotilaalle koulutettaviin perustaitoihin kuuluvat muun muassa asekäsittely- ja ampumataito, taito valita tuliasema hyökkäyksessä ja kyky edetä tulta ja liikettä käyttäen³. Edellä mainitut perustaidot liittyvät taistelukentällä tapahtuvaan toimintaan, taistelussa selviytymiseen ja mahdollisimman tehokkaaseen viholliseen vaikuttamiseen, tappamiseen.

Kotimaista tutkimusta tappamisen ilmiöstä ja koulutuksesta sotilastoiminnan osana ei kuitenkaan ole juuri saatavilla. Tappamisen, väkivallan ja aggression ilmiöitä on tutkittu merkittävästi esimerkiksi psykologian ja sosiaalipsykologian kentällä, mutta sotilasympäristön erityispiirteisiin liittyvää tarkastelu toistaiseksi on ollut suomalaisissa sotilasalan julkaisuissa hyvin vähäistä. Kuitenkin, aihe liittyy väistämättä olennaisesti myös kotimaassa tapahtuvaan koulutukseen. Käytettävät koulutustavat ja -välineet myös vastaavat monilta osin kansainvälisesti käytössä olevia metodeja. Vähintään epävirallista tutkimus- ja kehittämistyötä siis tapahtuu. Monet menetelmät ovat hyvin vakiintuneita ja jokseenkin kyseenalaistamattomia ilman, että toiminnan taustoja suuremmin pohdittaisiin, saaticka selitettäisiin.

Vakiintuneista käytännöistä huolimatta, ja osittain niistä johtuen, ilmiötä on tarpeen tutkia tarkemmin. Aihetta voidaan pitää sotilaskoulutuksen viitekehyksessä hyvinkin relevanttina, eikä ”näin on totuttu tekemään” ole riittävä peruste vallitsevalle toiminnan toteutustavalle⁴

Väite ”kaikki osaavat tappaa”⁵ voidaan kyseenalaistaa moneltakin taholta. Lähtökohtaisesti eivät osaa, mikäli osaamista tarkastellaan sotilaaseen kohdistuvien toimintakykyvaatimusten ja kokonaisvaltaisen toimintakyvyn lähtökohdista.

³ Pääesikunta, 2018

⁴ Mäkinen, 2011-2, 126

⁵ Väättänen, 2010, 50

1.2.1. Aiempi tutkimus

Sotilaan toimintaa ja taistelukentällä tapahtuvaa tappamista käsittelevän tutkimuksen merkittävimpiä alullepanijoita 1900- ja 2000-luvuilla on ollut yhdysvaltalaisen S.L.A. Marshallin tekemä tutkimustyö. Marshall tutki toisen maailmansodan aikana yhdysvaltaissotilaiden toimintaa taistelukentällä. Suurinta huomiota herätti hänen tutkimuksessaan esittämänsä väite, jonka mukaan korkeintaan 25% taisteluun osallistuvista sotilaista ampui taistelutilanteessa vihollista kohti⁶. Myöhemmin Marshallin tutkimus on saanut osakseen voimakasta kritiikkiä ja hänen väitteidensä tueksi esittämänsä aineiston alkuperä on jopa kokonaisuudessaan kyseenalaistettu⁷.

Marshallin tutkimusten osakseen saama kritiikki on suurilta osin aiheellista, ja hänen esittämänsä tilastollisen datan voidaan perustellusti olevan vähintäänkin kyseenalaista⁸. Kuitenkin, vaikka Marshallin tutkimuksensa tueksi esittämän datan alkuperä voidaan kyseenalaistaa, useat aikalaiskuvaukset tukevat hänen väitettään vihollista kohti ampuvien sotilaiden pienestä prosentiosuudesta⁹. Marshallin esittämän kvantitatiivisen datan kyseenalaisesta luonteesta johtuen en tule käyttämään Marshallin tilastoja oman tutkimustyöni lähteinä sellaisinaan. Muihin aikalaislähteisiin ja myöhempään tutkimukseen vedoten pidän kuitenkin perusteltuna jättää tietty painoarvo Marshallin väitteelle: Suurin osa sotilaista kokee toisen ihmisen ampumisen psyykkisellä tasolla haastavaksi, eikä välttämättä kykene taistelutilanteessa käyttämään tappavaa voimaa. Toinen Marshallin väitteistä nouseva premissi on, että tähän ilmiöön on mahdollista vaikuttaa koulutuksen kautta.

Yhdysvaltalainen Dave Grossman on omassa tuotannossaan käsitellyt tappamiseen liittyviä psykologisia pidäkkeitä ja tappamisen ilmiötä osana sotilaan toimintaa ja yhteiskuntaa. Grossmanin teokset, *On Killing* ja *On Combat* ovat herättäneet merkittävästi keskustelua ja popularisoineet tappamisen teemaa. Aineistona Grossmanin teoksia voi kuitenkin perustellusti kritisoida epätieteellisyydestä, sillä niistä puuttuvat useissa tapauksissa lähdeviitteet. Tästä syystä en lähtökohtaisesti käytä Grossmanin tuotantoa alkuperäislähteenä omassa tutkimuksessani.

⁶ Marshall, 1947, 50

⁷ King, 2013, 43

⁸ King, 2013, 44; Marshall, 1947, 53: Marshall väitti haastatelleensa 400 komppaniaa vuoteen 1946 mennessä.

⁹ mm. kenraalit Patton, Truscott, Lentz ja majuri Wigram (Kingin, 2013 51-56 mukaan)

Matti Finnilän pro gradu vuodelta 2006 käsittelee lähiammuntojen vaikutusta psyykkiseen toimintakykyyn. Finnilän tutkimuksen keskeisiä havaintoja on, että lähiammunkoulutuksessa käytettävät maalitaulut eivät muistuta riittävästi ihmistä, eivätkä siksi riittävästi valmenna lähitaistelutilanteisiin. Finnilä toteaa myös, että koulutustoiminnan retoriikassa ei tuoda tappamisen teemaa ja merkitysyhteyksiä riittävän selvästi esille.¹⁰

Aki Säkkinen tutki pro gradussaan ampumisen tavoitteita taistelukoulutuksessa. Säkkinen esitti tutkimuksessaan päätelmän, että sotilaat ampuvat taistelukosketuksessa useammin hallitsemistarkoituksessa kuin tuhoamistarkoituksessa.¹¹

1.3. Toimintakyky - Onko varusteet pakattu vai ollaanko valmiita tehtävään?

Emeritusprofessori Jarmo Toiskallion määritelmän mukaan sotilaan toimintakyky koostuu yksilön fyysisestä, psyykkisestä, sosiaalisesta ja eettisestä pääalueesta¹². Käsitys toimintakyvyn nelijakoisesta mallista on vakiintunut sotilaspedagogiikan tutkimuksessa, ja se tarjoaa käyttökelpoisen työkalun sotilastoiminnan ja -koulutuksen sekä toiminnan vaatimusten tutkimukseen ja tarkasteluun. Toimintakyvyn nelijakoisen jäsentelyn rinnalla korostuu ensisijaisena tekijänä pääalueiden keskinäisriippuvuus ja ilmiön kokonaisuus. Myöhemmässä julkaisussa Toiskallio täsmentääkin määritelmäänsä tavaksi ajatella toimintakykyä ”ihmisen fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen ja eettisen *olemuksen* muodostamana holistisena eli osiinsa jakautumattomana kokonaisuutena, joka rakentuu kasvatuksen kautta samoin kuin niiden kokemusten vaikutuksesta, joita läpi elämän syntyy jatkuvassa vuorovaikutuksesta ympäristön kanssa.”¹³

Toiskallion mukaan toimintakyvyn voi ymmärtää joko siten, että toimintakyky edeltää toimintaa tietynlaisena valmiutena tai niin, että toimintakyky on mukana varsinaisessa toiminnassa sen alituisena käyttövoimana¹⁴. Toimintakyvyn olemus ei siis perustu dikotomiseen jaotteluun, jossa yksilön toimintakyky määritellään joko olevaksi tai olemattomaksi. Jokainen elävä ihminen on toimintakykyinen, sillä muutoin hän ei voisi olla elävä¹⁵.

¹⁰ Finnilä, 2006

¹¹ Säkkinen, 2016

¹² Toiskallio, 1998, 28

¹³ Toiskallio, 2009, 49

¹⁴ Toiskallio, 2009, 48

¹⁵ Toiskallio, 2009, 50

Lähestyn toimintakyvyn kokonaisuutta käytännön esimerkin kautta: Johtamani sotilasryhmä oli valmistautumassa tehtävään, joka oli määrä toteuttaa yhteistyössä toisen eurooppalaisen osaston kanssa lähellä vihollisen hallitsemaa aluetta. Mainitun yhteistyösapuolen oli määrä toimia tehtävässä johtovastuussa. Emme olleet toimineet kyseisellä alueella aiemmin, joten jouduimme tukeutumaan suunnittelussa ulkopuoliseen tiedustelutietoon. Kaikki saatavilla oleva tieto tehtävästä ja toiminta-alueesta oli kerätty, analysoitu ja käskytetty alaspäin. Toimenpiteet oli harjoiteltu ja osasto oli varustettu tehtävän ja olosuhteiden edellyttämällä tavalla. Näin ollen ulkoiset edellytykset tuloksekkaaseen toimintaan olivat olemassa, ”laukut oli pakattu ja oltiin aikataulussa”. Todellinen toimintakyvyn taso ja mahdolliset toimintakyvyn vajeet mitattaisiin kuitenkin vasta tehtävässä.

Toimialueelle siirtymisen aikana johtovastuussa oleva osasto sai käskyn palata takaisin lähtöpisteeseen. Oli päätettävä jatketaanko tehtävää omin voimin, huomattavasti pienemmillä resursseilla ja ilman ensikäden kokemusta toimialueesta. Pian sain esimieheltäni käskyn jatkaa tehtävää. Tässä vaiheessa todelliseksi arvioitavaksi kohteeksi nousi toimintakyky: kykenenkö mukautumaan muuttuneeseen tilanteeseen ja täyttämään tehtävän muutoksista huolimatta? Laukut olivat edelleen pakattuna ja olimme aikataulussa, mutta vasta tehtävän jatkaminen ja toteutus toisi konkreettista näyttöä toimintakyvyn tasosta. Tehtävä toteutettiin onnistuneesti, mutta lopullinen onnistuminen ei perustunut niinkään siihen kuinka olimme varustautuneet ja pysyimmekö alkuperäisessä aikaraamissa, vaan ennen kaikkea kykyyn mukautua olosuhteisiin ja jatkaa tehtävää.

Vertaus laukkujen pakkaamisesta ja todellisesta valmiudesta nojaa yhdysvaltalaisessa sotilas-kirjallisuudessa käsiteltyyn ready-to-go -mentaliteettiin¹⁶, joka korostaa ennen kaikkea mukautumiskykyä tuloksekkaan toiminnan edellytyksenä. Myös professori Toiskallion esittämä kielitieteellinen vertailu (*to act vs. function vs. competence*)¹⁷ täsmentää osaltaan samaa ajatusta: Onko sotilaalla edellytykset toimia funktionaalisesti (kuten hänen kantamansa ase *toimii*) vai onko hänellä tosiasiallinen kyky toimia tilanteen edellyttämällä tavalla?

¹⁶ Shields, 2011, 22; Burpo, 2006, 64-70

¹⁷ Toiskallio, 2009, 54, 57: Suomen kielessä sana ”toimia” voi asiayhteydestä riippuen saada useita eri painotuksia sisältäviä merkityksiä

Keskeistä toimintakyvyn kehittämisessä ja koulutuksessa onkin ihmisen potentiaalin hyödyntäminen kokonaisuutena. Sotilaan ei tule alentua ympäristön ärsykkeisiin reagoivaksi eläimeksi tai koneeksi¹⁸, vaan tavoitteellinen toiminta osana ympäristöä ja ihmisyyteen sisältyvä harkinta on sisällytettävä poikkeuksetta toiminnan tarkasteluun¹⁹. Käsitys sotilaasta tiedostavana ja harkitsevana toimijana ei ole uusi. Kotimaisen sotilaspedagogiikan kentällä ajatusta toivat jo ennen sotia esille mm. jalkaväenkenraali Taavetti Laatikainen sekä filosofian maisteri Elmo E. Kaila. He painottivat, että taktiikan ja aseistuksen uudistuminen pakottavat hylkäämään vanhat koulutustavat. Koulutuksen tarkoitus ei ollut tehdä automaatteja, vaan kasvattaa itsenäiseen toimintaan kykeneviä persoonia²⁰.

Tutkimukseni keskiössä on sotilaan psyykinen toimintakyky. Professori Toiskallio määrittelee psyykkisen toimintakyvyn käsittävän esimerkiksi yksilön minäkuvan, havaintojen teon, informaation käsittelyn, muistin ja tunteet²¹. En pyri kategorisesti rajaamaan muita toimintakyvyn osa-alueita tutkimukseni ulkopuolelle, sillä rajanveto esimerkiksi psyykkisen ja eettisen toimintakyvyn välillä on monessa tapauksessa epätarkoituksenmukaista²². Esimerkiksi tilanteen tajuaminen on ensisijaisesti psyykkistä toimintaa, mutta havaitsemiseen ja tajuamiseen vaikuttaa vahvasti oma fyysinen tila, sosiaalinen ympäristö ja eettinen tietoisuus omasta vastuusta joukkoa kohtaan²³. Tappamisen kouluttaminen, niin sanottu hallitun aggression valmiuden luominen, on monitahoinen ja useita toisiinsa liittyviä muuttujia sisältävä kokonaisuus. Monitahoista ilmiötä voidaan jäsenellä toimintakyvyn käsitteen ja koulutuksen lähtökohdista: Tappaminen taistelutilanteessa asettaa omat haasteensa ja vaatimuksensa psyykkiselle, eettiselle, sosiaaliselle ja fyysiselle toimintakyvyille, eikä ilmiötä kokonaisuudessaan ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista lokeroita jonkin tietyn toimintakyvyn osa-alueen piiriin kuuluviksi.

¹⁸ Mäkinen, 2011-1, 84, 86

¹⁹ Toiskallio, 1998, 26; Toiskallio, 2009, 68

²⁰ Toiskallio, 2009, 13-14

²¹ Toiskallio, 1998-2, 177

²² Toiskallio, 1998-2, 178

²³ Toiskallio, 1998, 28

Otetaan esimerkiksi tilanne, jossa sotilas tuijottaa lähestyvän vihollisen hahmoa tuliasemas-taan aseensa tähtäinten läpi. Koulutettuna sotilaana hän omaa riittävät fyysiseen toimintaky-kyyn liittyvät perustaidot, joita aseella tähtäminen ja ihmisen kokoiseen maaliin ampuminen edellyttävät²⁴. Liipaisimesta vetäminen edellyttää häneltä kuitenkin myös vaikeammin määri-teltävien, psyykkistä, sosiaalista ja eettistä toimintakykyä koettelevien haasteiden läpikäymis-tä. Hän kokee, että ampumalla hän todennäköisesti riistää toisen ihmisen hengen, mikä on ristiriidassa jo lapsena omaksuttujen käyttäytymisnormien ja arvojen kanssa. Tämän eettisen ristiriidan vastapainoksi ilmenee hänen toiminnallaan saavutettava hyöty, kuten hänen ryh-mänsä hengen säästyminen, joka liittyy ilmiön sosiaaliseen toimintakykyyn²⁵. Vihollisen lä-hestyessä hän havaitsee vihollisen muistuttavan olemukseltaan jotakuta hänelle läheistä henki-löä. Hän hätkähtää toteamaansa yhtäläisyyttä, mutta kykenee torjumaan epämiellyttävän miel-leyhtymän sijoittamalla toiminnan mielessään taistelukoulutuksesta tuttuun tilanteeseen, jossa ammuttiin ihmismäistä maalia.

Esitettyyn tilanteeseen liittyvät ilmiöt ovat suurilta osin keskenään limittäisiä. Näin ollen yk-sittäistä ilmiötä on haastavaa lokeroida yksittäisen toimintakyvyn nelikentän osa-alueen sisäl-le. Taistelutilanteessa toimiminen ja tappavan voiman käyttö kuormittavat sotilaan toiminta-kykyä kokonaisuudessaan. Tämän lisäksi ilmiöt esiintyvät suurilta osin samanaikaisesti ja tiedostamatta²⁶, joten tosielämässä prosessin yksityiskohtien purkaminen ja jäsentely tällä-kään tarkkuudella eivät usein ole mahdollista toteuttaa. Kolmas pääluke käsittelee tappamisen ja aggression psykologiaa toimintakyvyn kokonaisuutta laajemmassa viitekehysessä.

Koulutusteknisesti tarkasteltaessa tappamisen valmentamisen kokonaisuus ilmenee yhtäläisen monimuotoisena: Tappavan voiman käyttämiseen liittyviä valmiuksia ei koulutusteknisesti lähestytä yksittäisenä ilmiönä, vaan elementtejä kokonaisuudesta sisältyy suoraan tai välilli-sesti taistelukoulutukseen, ase- ja ampumakoulutukseen, johtaja- ja kouluttajakoulutukseen, sotilasetiikan opetukseen sekä kansalaiskasvatukseen. Tappamisen koulutuksellista viiteke-hystä käsitellään tutkielman neljännessä pääluvussa.

²⁴ Toiskallio, 1998, 26

²⁵ Mäkinen, 2011-1, 82

²⁶ Robinson, 1998, 690; Anderson & Bushman, 2002, 41

1.4. Tappaminen osana sotiluutta

Sotiluuden käsite ja tappamisen kytkeytyminen sotiluuteen ovat tutkimuksen kannalta relevantteja kokonaisuuksia, koska käsitys sotiluudesta heijastuu koulutettavien ja koulutuksen yleiseen arvo- ja motivaatioperustaan. Sotilaspedagogiikan perustavanlaatuisena tehtävänä ja periaatteena voidaan pitää ammattisotilaiden ja muiden henkilöiden kouluttamista ja kasvatamista turvallisuusalan toimijoiksi ja tältä perustalta sotilaiden kouluttamista ammattisotilaksi²⁷. Näin ollen - sotilaspedagogiikan tieteenalaan kuuluvana työnä - tutkimukseni kohdistuu tappamisen kouluttamiseen ensisijaisesti sotilaille. Kun koulutuksen kohteena käsitellään sotilasta, rajauksen ulkopuolelle jäävät ei-valtiolliset, esimerkiksi uskonnolliselle tai muulle aatekeskeiselle pohjalle toimintansa perustavat organisaatiot ja toimijat. Tarkan tulkinnan mukaan rajauksen ulkopuolelle jäisivät myös muut valtiolliset turvallisuustoimijat, kuten poliisi. Valtiollista poliisiorganisaatiota voidaan kuitenkin pitää sotilaallisen toiminnan rinnakkaisprofessiona, jollaisena sitä useissa tutkimuksissa käsitelläänkin²⁸. Tämän johdosta pidän perusteltuna hyödyntää poliisiorganisaation kautta tuotettua tutkimustietoa omassa tutkimuksessani niiltä osin, kun yhteneväisyydet esimerkiksi aseellisissa voimankäyttötilanteissa ovat ilmeiset.

Sotiluudella tarkoitetaan ihmisen sotilaana olemista alati muuttuvassa maailmassa. Sotilaspedagogiikassa sotiluuteen liitetään lakisääteisiä ja muita moraaliseettisiä velvoitteita²⁹. Asevelvollisuusarmeijan sotilasta voidaan pitää yksilönä, kansalaissotilaana, joka ei ole erityisesti hakeutunut sotilaaksi. Antti-Tuomas Pulkan mukaan tällainen yksilö on sotilas ”ilman omaa syytään”, eli hänen osallistumisensa aseelliseen konfliktiin on velvollisuus, eikä hänellä ole tosiasiallista mahdollisuutta sitä välttää. Asevelvollisuusarmeijan sotilaalla on myös kansainvälisen lainsäädännön tarkoittama laillisen taistelijan asema³⁰.

Pulkan mukaan kansalaissotilaaseen ei kohdistu spekulointia taisteluun liittymisen motiiveista tai lieveilmiöistä³¹. Vertailukohdaksi kansalaissotilaan velvollisperusteiselle osallistumiselle voidaan nostaa esimerkiksi etnisessä konfliktissa taisteluun osallistuvat vapaaehtoistaistelijat.

²⁷ Mäkinen, 2009, 75

²⁸ Esim, Miller, 2016; Janowitz, 1960; Neuteboom & Soeters, 2017

²⁹ Toiskallio & Mäkinen, 2009, 5; Mäkinen, 2009, 74

³⁰ Pulkka, 2010, 165

³¹ *ibid.*

Robert S. Barrettin johtama tutkimusryhmä luokitteli laajassa haastattelututkimuksessaan Nigerian uskonnollis-etnisen konfliktiin aseellisesti osallistuneiden taistelijoiden motivaatiooperusteita. Tutkimuksessa todettiin, että taisteluihin osallistuneet voitiin ensisijaisen motivaation lähteen perusteella jakaa seitsemään ryhmään, joista vain yhden ryhmän muodostivat *sotilaat*, jotka taistelivat oikeaksi kokemansa asian puolesta³². Muita tutkimuksessa nimettyjä ryhmiä ovat muun muassa *ideologit*, joiden motivaation lähteenä on etnisen ylemmyyden aate, *krimi-naalit*, joita motivoi mahdollisuus tehdä rikoksia ilman seurauksia sekä *seuraajat*, jotka ensisijaisesti haluavat kuulua joukkoon ja liittyvät taisteluihin yleensä vasta konfliktin loppuvaiheessa³³.

Myös länsimaissa käsitykset sotiluuden motivaatiooperustasta ovat vaihdelleet. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vallitsi vielä 1980-luvulla ajatusmalli, jonka mukaan yksilöstä sai hyvän sotilaan maksamalla hänelle tarpeeksi³⁴. Myöhemmin näkemyksissä sotilaiden motiiveista on korostunut velvollisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunne. Esimerkiksi Irakin sodassa vuonna 2003 tehdyn tutkimuksen mukaan yleisin yhdysvaltalaisotilaiden ilmoittama motivaation lähde oli tovereiden puolesta taistelemisen³⁵.

Edellä mainittuja vertailukohtia peilaten ei asevelvollisuusarmeijaan mainittua vapautta vastaavista motivaatiooperustan spekuloinneista voi pitää vähäpätöisenä tekijänä. Kuitenkin, myös asevelvollisuusarmeijan kohdalla tulee tappamisen rooli osana sotiluutta asettaa tarkasteluun. Vaikka yksilö olisikin velvollisuutensa myötä näennäisesti vapautettu värväytymiseen ja taisteluun osallistumiseen liittyvien motivaationlähteidensä spekulatiosta, henkilökohtainen motivaatiooperusta on varsinaisen taistelemisen ja toiminnan jatkamisen kannalta vääjäämättä olennainen vaikuttaja.

Professori Juha Mäkinen on useassa julkaisussa käsitellyt sotiluuden määritelmää, olemusta ja sotilaskoulutuksen roolia yhteiskunnallisessa viitekehyksessä. Mäkisen mukaan on merkityksellistä pohtia millaiseksi asevelvollisuuden ja kansalaispalvelun orientaatio- ja motivaatiooperustaa tulisi laajentaa nykyisistä yksinomaan kansallisista, sotilaalliseen uhkaan sitoutuvista lähtökohdistaan³⁶. Hänen mukaansa tulisi tunnustaa ja tiedostaa, että asevelvollisuuspalveluksen aikana pyritään omaksumaan osaamista ja kehittämään henkilökohtaista toimintakykyä arjen ja normaaliolojen varalle sekä kansalaisen että yhteiskunnan tarpeisiin³⁷.

³² Barrett, 2011, 755

³³ Barrett, 2011, 755-758

³⁴ King, 2013, 26: "You can pay a person enough to be a good soldier"

³⁵ King, 2013, 27: "Fighting for my buddies",

³⁶ Mäkinen, 2011-1, 82

³⁷ Mäkinen, 2013, 104

Huomio on varsin relevantti. Yleishyödyllisyyden ja yhteiskunnan tarpeiden korostaminen aiheuttaa helposti ristiriitoja etenkin, kun käsitellään tappamiseen kouluttamista ja kouluttautumista asevelvollisuuden viitekehyksessä. Onko asevelvollisten motivaatioperusta suoritettavan palveluksen suhteen sen kaltainen, että koulutus ja toiminta koetaan tarkoituksenmukaisena? Tappaminen itsessään on hyvin haastavaa verhota yleishyödyllisten arkielämän taitojen piiriin, vaikka esimerkiksi mielenhallinnan ja stressinsiedon kehittäminen asettuisivatkin vastaavaan raamiin verrattain ongelmattomasti. Olennaista on tarkastella tappamista osana sotilaan roolia. Toisin sanoen sitä, mitkä ovat tappamisen suorat ja välinearvolliset ilmentymät ja tavoitteet nimenomaisesti sotilaan toiminnan osana.³⁸

Seumas Miller tarkastelee tappamisen roolia sotilaan toiminnan osana laaja-alaisesti, liittäen pohdintaansa toiminnan tavoitteiden ja motiivien lisäksi sotilaan aseman päätöksenteossa. Millerin lähtökohtana on, että sotilas on toiminnassaan ensisijaisesti valtiollisen toiminnan väline turvallisuuden saavuttamiseksi ja turvaamiseksi. Näin ollen sotilaalla on tehtäväsidonnainen, ylhäältä käsketty, oikeus ja velvoite voimankäyttöön tarvittaessa.³⁹ Tässä roolissa sotilaalla ei ole päätäntävaltaa tappavan voiman käyttämisestä, sillä päätäntävalta kuuluu tehtävän antaneelle esimiehelle. Sotilaallisen voimankäytön tavoitteet Miller liittää voimankäytön välinearvolliseen luonteeseen. Sotilaat toteuttavat tehtävänsä kollektiivisen edun vuoksi, eli eivät tapa vain tappaakseen tai saavuttaakseen henkilökohtaista hyötyä, vaan jotta vihollinen torjuttaisiin ja sota voitettaisiin.⁴⁰

Debattia sotilaan roolista ja tappamisen osuudesta sotilastoiminnassa on käyty ja käydään jatkuvasti. Erilaiset eettiset, aatteelliset ja poliittiset näkemykset sekä erilaiset arvot erottavat keskustelussa ilmaistuja kannanottoja toisistaan hyvinkin jyrkästi. Esimerkiksi politiikan tutkija Samuel Huntington korostaa hyvin suorasukaista lähestymistapaa, jonka mukaan sotilaan perustehtävä on tappaa ihmisiä niin tehokkaasti kuin mahdollista⁴¹. Eräänlaista vastakohtaa ajattelussaan edustaa sosiologi Morris Janowitz, jonka mukaan sotilasorganisaation tulisi entistä enemmän olla tasapainottava ”poliisivoima”. Janowitzin mukaan sotilaan tehtävä on pyrkiä minimoimaan voimankäyttö ja hakemaan enemmänkin elinkelpoisten suhteiden ja tilanteiden löytämistä kuin voittoa taistelussa.⁴²

³⁸ Mäkinen, 2011-1, 82

³⁹ Miller, 2016, 104-105, 107

⁴⁰ Miller, 2016, 158

⁴¹ Huntington, 1993, 12

⁴² Janowitz, 1960, 418

1990-luvun tutkimukset osoittavat kahtiajakautunutta suhtautumista etenkin sotilaan tehtävänkuvan muutokseen ”sotimisesta rauhanturvaamiseen” myös sotilaiden keskuudessa. Osa sotilaista on ilmaissut pettymystä operaatioalueiden sallivaan ympäristöön. Kriisinhallintatehtävissä sotilailta edellytetty toiminta on katsottu sopivan huonosti perinteiseen sotilaan rooliin.⁴³

Kotimaisen tutkimuksen kentällä roolin muutosta ja muutoksen heijastumapintoja koulutukseen ovat käsitelleet muun muassa kenttärovasti Janne Aalto ja professori Juha Mäkinen. Heidän kannanotoissaan korostuu näkemys, jonka mukaan koulutuksen tulisi kyetä tarjoamaan sotilaille kirkas näkemys siitä, keitä he ovat sotilaina, mikä on heidän identiteettinsä ja mistä heidän arvonsa nousevat. Alkuperäisessä asiayhteydessään ajatus koskee ensisijaisesti kriisinhallintaoperaatioon lähteviä sotilaita. En kuitenkaan näe ongelmallisena liittämistä itsetuntemukseen liittyviä vaatimuksia yhtäläisesti ”tavanomaisen” maanpuolustuksen ja varusmieskoulutuksen viitekehykseen. Ennen tuntemattoman kohtaamista sotilaalla tulee olla selkeä käsitys omasta identiteetistään ja arvoistaan sotilaana, oli kyseessä sitten rauhanturvaoperaatio tai sodanajan toiminta. Tappamisen osalta Mäkinen on kannanotoissaan korostanut toiminnan objektiivisesti hyväksyttävistä perusteista sekä tappamisen välinearvoon perustuvaa luonnetta osana sotilaan toimintaa.⁴⁴

Voidaan todeta, että käsitykset sotilastoiminnan tekijästä ja sotilaan roolista ovat muuttuneet vuosisatojen kuluessa. Charles Moskos kiteyttää tekijään kohdistuvan identiteetti muutoksen siirtymäksi taistelunjohtajasta hallintovirkamieheen ja sotilasinsinööriin, postmodernina aikana aina sotilasdiplomaattiin ja sotatieteilijään asti.⁴⁵ Sotilaan identiteetin ja sotiluuden muutos, yhteiskunnalliset muutokset ja etenkin taistelukentän teknistyminen nostavat esiin kysymyksen sotilaan roolista ja merkityksestä nykyajan taistelukentällä. Voidaanko edellä kuvatun Moskoslaisen determinismin nähdä johtavan tappamisen kouluttamisen muuttumiseen tarpeettomaksi tai toisarvoiseksi?

⁴³ Karlborg, 2015, Avant & Lebovic, 2000; Miller & Moskos, 1995

⁴⁴ Mäkinen, 2011-2, 121; Aalto, 2011, 38; Mäkinen, 2011-1, 82, 89

⁴⁵ Mäkinen, 2012, 46; Mäkinen, 2009, 75: Sotilasjohtajan muutos taistelunjohtajasta manageriksi ja akateemiseksi sotilaaksi

Todettakoon, että taistelukentän teknistymisestä ja yleisestä muutoksesta huolimatta ihminen ei ole vielä kukaan poistunut taistelukentältä. Toiminta tapahtuu edelleen mitä suurimmilta osin ihmisen aktiivisen toiminnan kautta, vaikka käytettävissä olevat välineet laskisivatkin tasoa, jolla suorittava sotilas kokee toimintansa inhimilliset, kokemuksellisuudesta kumpuavat tekijät.⁴⁶ 1900-luvun puolivälin jälkeen varsinkin Yhdysvalloissa uskottiin informaatioteknologian ja yleisen teknisen ylivoimaisuuden vähentäneen inhimillisten tekijöiden merkitystä. Sotia joudutaan kuitenkin edelleen käymään taistelukentillä ja ympäristöissä, joissa teknologian tuoma etu on osoittautunut odotettua pienemmäksi⁴⁷.

Edellä mainittu jännite kahden sotilaan roolin (*warrior - peacekeeper*) välinen problematiikka liittyy nähdäkseni tapaan käsittää itselle ”valittu” rooli pysyvänä ominaisuutena. Nykyaikainen taistelukenttä vaatii sotilalta mukautumiskykyä monella tasolla, ja myös roolin on mukauduttava tilanteen mukaan. Soturi tai rauhanturvaaja eivät ole rooleja, jotka määrittävät sotilaan olemuksen koko hänen elinikänsä tai palveluksensa ajan. Rooli voidaan omaksua tehtävään ja ympäristöön sopivaksi ja se voi päivittyä. Ongelmallisuus vaikuttaisi kumpuavan operaation tavoitteiden, toteutuksen ja toimintamallien (*mission framework*) ja etenkin valmistavan koulutuksen epäsuhdasta suhteesta tehtävän ja operaatioalueen vaatimukseen. Vanhaa sananlaskua mukaillen: Jos tavoitteena on, ettei kaikki operaatioalueella näytä naulalta, tulee valmistavan koulutuksen sisältää muutakin kuin vasaran käyttöä.

Tutkimukseni lähtökohta on, että taistelukenttä sisältää edelleen ihmisen toimintaa. Uhkakuvien muutos ja ei-sotilaallisten uhkien luomat heijastumapinnat ja muutostarpeet sotilaskoulutuksessa ovat olennainen tarkasteltava asia, mutta oman tutkielmani kannalta keskeinen ilmiö on sotilaan rooli taistelukentän aktiivisena toimijana. Yksittäisen sotilaan rooli nykyaikaisella taistelukentällä on muuttuva kokonaisuus, mutta muutoksesta huolimatta ihminen, sotilas, vaikuttaa taistelukentällä edelleen - hyvin keskeisessä roolissa.

⁴⁶ esim. Krueger, 2008, 28; Mälkki, 2013, 79

⁴⁷ Sinivuo, 2011, 7-8

2. METODOLOGIA

Luvun tavoitteena on avata tutkimusprosessin vaiheita siten, että lukijalla on mahdollisuus arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Prosessin vaiheiden erittelyn kautta myös tutkimuksen toistettavuus mahdollistuu. Tarkoituksena luvussa on myös perustella tutkimuksen teossa tehdyt metodologiset valinnat, jotka ovat vaikuttaneet tutkimuksen toteutukseen.

2.1 Tutkimusote

Tämä tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus. Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen ja ilmiön tutkiminen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti⁴⁸. Luonteenomaisena piirteenä kvalitatiiviselle tutkimukselle voidaan nähdä myös ilmiön tutkiminen luonnollisessa ympäristössä, jolloin tutkija pyrkii tavoittamaan tutkittavan ilmiön sen alkuperäisessä ilmenemismuodossa, alkuperäisessä ympäristössä.⁴⁹

Yksittäisestä ilmiöstä voidaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa tuottaa aineistoa, joka mahdollistaa useita eri tarkastelutapoja ja näkökulmia. Vastakohtana mainitun kaltaiselle lähestymistavalle voidaan pitää esimerkiksi laboratorio-olosuhteissa tapahtuvaa tutkimusta tai laajaa, tilastotietoon tähtäävää kyselytutkimusaineistoa. Usein kvalitatiivinen tutkimus on nähty vaihtoehtona kvantitatiivisille menetelmille, ja tämä jaottelu onkin tyypillistä esimerkiksi yliopistojen metodiopinnoissa.⁵⁰

Keskeistä omassa tutkimustyössäni on löytää tärkeimmät lainalaisuudet ja toistuvat syy-seuraussuhteet kokonaisuudesta, jonka voi nähdä koostuvan vahvasti subjektiivisista tekijöistä. Yksiselitteisiä vastauksia kysymyksiin ”mikä saa ihmisen tappamaan?” ja ”miten ihminen saadaan tappamaan?” ei ole löydettävissä yksittäisten, selkeästi määriteltävien, selittävien tekijöiden kautta. Tyhjentävää vastausta kysymyksiin ei saada välttämättä koskaan, mutta tiettyjen syy-seuraussuhteiden ja kausaliiteettien määrittely on hyvinkin mahdollista⁵¹. Monitahoisen ja monisyisen ilmiön ymmärtäminen edellyttää kokonaisvaltaista tarkastelua, johon kvalitatiivinen tutkimusote tarjoaa käyttökelpoisia työkaluja.

⁴⁸ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161; Alasuutari 1994, 28

⁴⁹ Creswell 2013, 45

⁵⁰ Alasuutari, 1994, 22, 74

⁵¹ Fishbein & Ajzen, 2010, 15-16; Anderson & Bushman, 2011, 25; Lauerma, 2009, 140

2.2 Tieteenfilosofia

Ontologia pyrkii vastaamaan kysymykseen ”mitä on?”. Tutkimuksen kannalta olennaista on määritellä tutkimuksen totuuskäsityksen luonne subjektiivisuuden ja objektiivisuuden kautta. Objektiivisessä, realistisessa ontologiassa tutkimuskohde nähdään ihmisen käsityksistä riippumattomana. Subjektiivinen, sosiaalinen ontologia näkee kohteen ihmisen käsityksiin perustuva kokonaisuutena.⁵²

Epistemologia, tietoteoria, pyrkii vastaamaan kysymykseen ”miten tutkimuskohteesta on saatavissa tietoa?”. Epistemologia jakautuu neljään päävaihtoehtoon, jotka ovat positivismi, realismi, tulkinnallisuus ja pragmatismi.⁵³ Positivismi tarkoittaa mittaamiseen havaintojen perusteella tehtävien yleistysten kautta tapahtuvaa tiedonhankintaa. Realismi perustuu aistihavainnoilla saatavaan tietoon, joka naiivissa muodossaan tarkoittaa ”se, mitä näet ja kuulet, on totta”. Tulkinnallisuus perustuu tietoteoreettiseen relativismiin, eli sosiaaliset ilmiöt nähdään koostuvan subjektiivisista käsityksistä, jotka ovat riippuvaisia kohdejoukon omasta tulkinnasta. Pragmatismi korostaa, että suurimman osan aikaamme olemme käytännönläheisiä ihmisiä, emme filosofeja, jolloin parhaaksi osoittautunut käytäntö tai toimintatapa on paras käytettävissä oleva totuus.⁵⁴

Voidaan ajatella, että toimiva subjekti, yksilö tai ryhmä, on usein paras saatavilla oleva lähde kuvaamaan toimintaansa ja tuntemuksiaan jälkeenpäin. Taistelutilanteessa tapahtuvaa tappamista tutkittaessa yksilön kokemus on tutkittavan todellisuuden kannalta relevantti kuvaaja ja mittari. Kuitenkin voidaan ajatella, että yksilön on mahdotonta tunnistaa kaikkia psyykensä taustavaikuttimia, jotka ovat sekä sisäsyntyisiä, temperamenttisidonnaisia⁵⁵ että seurausta koulutuksesta ja aiemmista kokemuksista⁵⁶. Kokonaiskuvan saavuttamiseksi on näin ollen otettava huomioon myös laajemmin eri yksilön toimintaan vaikuttavia tekijöitä, jotka ovat suurilta osin näkymättömissä yksilöltä itseltään⁵⁷. Olennaista onkin löytää ne asiaan vaikuttavat, aiemmassa alan tutkimuksessa todetut ilmiöt ja vaikuttimet, joihin kyetään koulutuksen kautta vaikuttamaan.

⁵² Siren & Pekkarinen, 2017, 3

⁵³ Saunders, Lewis & Thornhill, 2012, 132-140

⁵⁴ Siren & Pekkarinen, 2017, 4, 9

⁵⁵ Anderson & Busman, 2002, 33

⁵⁶ DeWall & Anderson, 2011, 28

⁵⁷ Anderson & Bushman, 2002, 41

Tieteenfilosofisesta näkökulmasta inhimillisen kokemuksen ja tieteen suhdetta voidaan lähestyä tavalla, jossa tiede nähdään inhimillisen kokemuksen teoreettisena tiivistymänä. Osittain siksi tieteelliset totuudet ovat aina suhteellisia, sillä ihmisen toiminta on aina osiltaan vajavaista.⁵⁸ Pidänkin tutkimukseni luonteen kannalta perusteltuna, ettei yksilön havaintoa kategorisesti määrittää todeksi tai epätodeksi. Yksilön kokemus on validi kuvaaja ja mittari määrittämään tietyssä tilanteessa vallinnutta todellisuutta, kun se asetetaan kokonaisuudessa oikeaan viitekehykseen ja sille annetaan oikea painoarvo. Näin ollen tutkimukseni ei ontologiselta luonteeltaan edusta objektiivista, ihmisen käsityksistä riippumatonta kokonaisuutta. Tutkimuskohteen osiltaan vahvastikin ihmisen käsityksiin ja kokemukseen perustuva luonne puoltaa enemmän subjektiivista, sosiaalista ontologiaa.

Tutkielman reliabiliteetin ja tieteellisyyden kannalta pidän elinehtona, että kuvaajina ja mittareina käytetään myös yksilön kokemusta objektiivisempia lähteitä. Kaikkia tosiasioita ei voida tutkia ihmisen kokemuksen kautta⁵⁹. Esimerkkinä objektiivisesta lähteestä tutkimukseni aihepiirissä voidaan pitää kontrolloiduissa olosuhteissa toteutettua psykologista tutkimusta auktoriteetin vaikutuksista käyttäytymiseen⁶⁰. Antamalla subjektiiviselle kokemukselle oma painoarvonsa vältetään tarpeeton dikotomia aistihavaintojen ja numeerisesti mitattavan datan välillä. Eri lähteitä yhdistämällä saavutetaan kokonaisvaltaisempi kuva tutkittavasta ilmiöstä.

Aki-Mauri Huhtisen sanoin, teorioiden tehtävä on ”tuoda ihmisen mustavalkoiseen kokemusmaailmaan runsaasti eri harmaan sävyjä”⁶¹. Epistemologian osalta pragmatistisen katsantokannan mukaan inhimillistä toimintaa ei ole mahdollista erottaa sen kontekstista. Käytännöt ja toimintatavat syntyvät ihmisten toimiessa keskenään käyttäen kulttuurinsa ja toimintaympäristönsä tarjoamia välineitä⁶².

Kun tutkimukseni aihealuetta tarkastelee nimenomaan koulutuksen kautta, korostuvat epistemologian pragmaattisen suuntauksen lähtökohdat. Suuntauksena pragmatismiin voidaan ajatella keskittyvän parhaiten käytännössä toimivien ratkaisujen löytämiseen⁶³. Sotilaspedagogisesta lähtökohdasta perustavanlaatuisia kysymyksiä ovat mm. kuinka ihmisen käyttäytymiseen vaikutetaan koulutuksella ja kuinka koulutusmallit toimivat käytännössä. Myös pragmatismiin luonne sopeutuvana filosofisena lähestymistapana vastaa tutkielmani aiheen edellyttämää, relativistisempaa lähestymistapaa.

⁵⁸ Huhtinen, 2002, 14

⁵⁹ *ibid*

⁶⁰ Esim. Milgram, 1975; Cialdini, 2011, 212

⁶¹ Huhtinen, 2002, 14

⁶² Sirén & Pekkarinen, 2017, 9

⁶³ Sirén & Pekkarinen, 2017, 9

Yhteenvetona voidaan todeta, että tieteenfilosofisista paradigmoista työni noudattaa aristoteeliseen tutkimusperinteeseen kuuluvaa pragmatistista käytäntöparadigmaa⁶⁴. Pyrin tutkielmasani selvittämään tappamisen kouluttamisen vallitsevia käytäntöjä ja taustavaikuttimia. Tukeudun käytäntöparadigmaan selvittääkseni sotilaille toteutettavan koulutuksen kehittämismahdollisuuksia tätä koulutuksen osa-aluetta silmällä pitäen.

2.3 Aineistonkeruumenetelmä

Aggression ja tappamisen ilmiöiden osalta tutkimuksen kirjallinen teoria-aineisto muodostuu sotilaspsykologian, yksilöpsykologian ja sosiaalipsykologian tutkimuskirjallisuudesta. Koulutuksessa käytettävien metodien ja välineiden osalta kirjallisen teoria-aineiston muodostaa pääosin kansainvälinen sotilasalan tutkimuskirjallisuus.

Tarkastelen tutkimuksessani Puolustusvoimissa varusmiespalvelustaan suorittaville asevelvollisille toteutettavaa koulutusta. Tutkimuksessa hyödyntämäni aineisto pohjautuu kuitenkin suurilta osin kansainväliseen tutkimukseen, jossa tarkastelun kohteena on usein ammattiarmeija. Tämä tekijä on otettava huomioon tehtäessä johtopäätöksiä kansainvälisen aineiston pohjalta, sillä pitkälle menevät yleistykset saattavat johtaa virhepäätelmiin, mikäli asevelvollisuusarmeijan ja ammattiarmeijan eroavaisuuksista kumpuavia tekijöitä ei tunnisteta. Pidän kuitenkin perusteltuna hyödyntää kansainvälistä tutkimusta niiltä osin, kun tarkastelu kohdistuu esimerkiksi taistelukoulutuksessa käytettyihin metodeihin. Näissä kokonaisuuksissa toimintamallit ja tavoitteet voidaan todeta pitkälti yhteneviksi erilaistenkin järjestelmien välillä. Vähäiset eroavaisuudet perustuvat usein yhteiskunnallisia eroja merkittävämmiin esimerkiksi vakiintuneisiin kansallisiin toimintatapamalleihin.

Merkittävää lähdekritiikkiä tulee kansainvälisen aineiston osalta kohdistaa koulutustapahtumiin ja -metodeihin, joiden lähtökohtaisena kohteena ovat esimerkiksi arvot ja asenteet. Näissä kokonaisuuksissa yhteiskunnallisilla eroavaisuuksilla sekä järjestelmien erilaisilla henkilöstrakenteilla on ratkaiseva merkitys, sillä eri valtioiden asevoimien perustehtävät sekä julkkilausutut perusteet toiminnalle ja olemassaololle osana yhteiskuntaa vaihtelevat merkittävästi.

⁶⁴ Sirén & Pekkarinen, 2017, 9

Kun tappamisen teemaa tutkitaan sotilaskoulutuksen viitekehyksessä, käy nopeasti ilmi, kuinka laaja-alaisesti aihe lopulta liittyy sotilaskoulutukseen. Kuten ensimmäisessä pääluvussa todettiin, tappavan voiman käyttäminen asettaa vaatimuksia useille toimintakyvyn osaluille. Tappamisen kouluttaminen heijastuu sotilaskoulutukseen vastaavalla tavalla monitahoisena kokonaisuutena, ja elementtejä tappamisen kouluttamisen voidaan löytää taistelukoulutuksen sekä ase- ja ampumakoulutuksen lisäksi esimerkiksi kansalaiskasvatuksesta. Tappamisen kouluttaminen ei näin ollen muodosta mitään yhtenäistä koulutuskokonaisuutta, joka olisi todettavissa esimerkiksi koulutussuunnitelmien, koulutustasovaatimusten, läpivientien ja viikko-ohjelmien kaltaisista koulutusta ohjaavista normeista ja asiakirjoista.

Edellä mainitusta syystä koulutustoiminnan todellisuus ja tosiasiallisesti käytetyt menetelmät eivät ole yksiselitteisesti avattavissa mainitun kaltaisten kirjallisten lähteiden kautta. Pyrin tutkimuksessani tarkastelemaan koulutuksen toteutusta ja ilmiön eri elementtejä kouluttavan henkilöstön henkilökohtaisten näkemysten kautta. Keräämällä kouluttajien omia havaintoja organisaatioidensa koulutuskulttuurista, jota he itse ovat aktiivisesti toteuttamassa, pyrin ennen kaikkea tuomaan esiin ne yleisesti hyväksytyt ja vakiintuneet käytänteet, jotka ilmentävät kotimaisen varusmieskoulutuksen todellisuutta. Tällä menettelyllä pyrin verifioimaan, todistamaan oikeaksi, niitä toimintamalleja, jotka eivät ole todennettavissa kirjallisista lähteistä. Tämänkaltaisen lähestymistapa mahdollistaa myös kirjoittajan henkilökohtaisista kokemuksista kumpuavan, virheellisesti yleisiksi periaatteiksi koettujen käytänteiden falsifioinnin.

Toteutin tutkimukseni empiirisen aineiston keräämisen teemahaastatteluilla, joissa haastattelin varusmieskoulutustehtävissä toimineita maavoimien maisteriopiskelijoita. Teemahaastattelulla tarkoitetaan ns. puolistrukturoitua haastattelua, jossa käsiteltävät aihepiirit ovat tiedossa, mutta haastattelukysymysten tarkkaa muotoa ja järjestystä ei ole etukäteen määritetty⁶⁵. Haastatteluaineisto koostuu kuuden teemahaastattelun aineistosta, joka käsittää yhteensä kahdeksan vastaajan otannan.

⁶⁵ Hirsjärvi & Hurme 1993, 36

Tutkimukseni alkuvaiheessa pyrkimykseni oli käyttää haastattelumenetelmää myös koulutus-toiminnan kansallisten eroavuuksien ja taistelutilanteessa tappamisen kokemuksellisen puolen kartoittamiseen. Toteutin tämän teeman osalta avoimen haastattelun kahdelle Suomen ulkopuolella asevoimissa palvelleelle ja taistelutehtävissä toimineelle sotilaille. Näissä tapauksissa oli kuitenkin todettava, että saatavilla oleva tieto oli hyvin tapaussidonnaista ja perustui yksinomaan haastateltavan muistikuviiin ja kertomukseen. Haastattelujoukon erittäin suppean otannan vuoksi aineiston pohjalta ei olisi ollut mahdollista tehdä minkäänlaisia yleistyksiä, psykologisista diagnooseista puhumattakaan. Tämän kaltaisessa tilanteessa kerrottuun vaikuttaa lähes väistämättä kertojan oma näkemys ja halu ilmaista tapahtumat tietyssä valossa. Kertojilla on myös motiiveja piilottaa kokemuksista esimerkiksi oireilunsa.⁶⁶ Tämän johdosta haastateltavan kertoman paikkansapitävyyden todentaminen ja aineiston hyödyntäminen osoittautui liian haastavaksi toteuttaa tutkimuksen reliabiliteetti säilyttäen.

2.4 Analyysimenetelmä

Käytän tutkielmani analyysimenetelmänä laadullista sisällönanalyysia. Laadullinen, kvalitatiivinen sisällönanalyysi on analyysimenetelmä, joka pyrkii luokittelemaan ja tiivistämään aineistoa muotoon, jossa se on helpommin tutkijan hallittavissa ja näin ollen mahdollistaa aineistoon pohjaavien päätelmien teon.

Sisällönanalyysi soveltuu hyvin strukturoimattomankin aineiston käsittelyyn⁶⁷. Yleisimpiä eroja tilastolliseen, kvantitatiiviseen analyysiin nähden on tarkasteltavien yksiköiden pienempi määrä. Tämä johtuu osiltaan kvalitatiivisen tutkimuksen kokonaisvaltaisesta luonteesta. Yksittäinen strukturoimaton yksilöhaastattelu voi tuottaa kymmeniä sivuja litteroitua, joten yksiköiden määrän kasvaessa analysoitavan aineiston määrä kasvaa nopeasti vaikeasti hallittaviin mittasuhteisiin. Laadullinen analyysi ei myöskään voi lähtökohtaisesti nojata kvantitatiivisen analyysin tapaan tilastollisiin todennäköisyyksiin.⁶⁸

⁶⁶ Nadelson, 2005, 105-106; Kivimäki 2013, 255

⁶⁷ Tuomi & Sarajärvi 2004, 105; Siren 2017

⁶⁸ Alasuutari 1994, 28, 33-34

Oman tutkimukseni analyysissä sovellan abduktiivista, teoriaohjaavaa analyysia. Abduktiivisessa analyysissä tutkija pyrkii luomaan uutta teoriaa tai muokkaamaan olemassa olevaa teoriaa ennakkokäsitysten ja teoriaperustan pohjalta toteutetulla tarkastelulla. Abduktiivisessa menetelmässä tutkija toteuttaa jatkuvaa arviointia ja tarkkailee ilmiötä liikkuen edestakaisin deduktiivisen ja induktiivisen menetelmän välillä⁶⁹. Omassa tutkimuksessani abduktiivisen sisällönanalyysin taustateorianä toimii aggressiota selittävä psykologinen malli, General Aggression Model, joka esitellään seuraavassa pääluvussa. Teoriaperustan lisäksi abduktiivista analyysia ohjaa kaksi premissiä:

1. Sotilaskoulutuksessa on elementtejä, joilla pyritään laskemaan tappamiseen liittyvää psyykkistä kynnystä.
2. Koulutusmenetelmät ja tavoiteltavat vaikutukset on mahdollista jäsentellä ja asemoida GAM-mallin viitekehykseen

⁶⁹ Saunders, Lewis & Thornhill 2012, 147

3. TAPPAMISEN PSYKOLOGIAA

Kykeneekö psyykkisesti terve, ”tavallinen” ihminen tappamaan? Valtaosassa aihepiiriä käsittelevässä tutkimuksessa ilmiötä lähestytään, ymmärrettävistä syistä, siviiliyhteiskunnan normien lähtökohdista. Tässä valossa ihmisen tappaminen esiintyy ensisijaisesti normien vastaisena, asosiaalisena toimintana. Usein aiheita lähestytään suoraan tai välillisesti hyvä-paha - akselin näkökulmasta, ja esimerkiksi lääketieteellinen lähestymistapa pyrkii löytämään toiminnan syyn (vrt. taudinaiheuttaja) ja rajoittamaan sen toimintaa tai poistamaan sen kokonaan.⁷⁰

Asosiaalisella tai antisosiaalisella käyttäytymisellä tarkoitetaan toimintaa, joka rikkoo henkilökohtaisia tai kulttuurillisia hyväksyttävän toiminnan standardeja vastaan. Antisosiaalinen käyttäytyminen sisältää usein aggressiota, mutta ei aina. Esimerkiksi yhteiskunnassa, jossa normit kieltävät seurustelukumppanin fyysisen pahoinpitelyn, puolison lyöminen nähdään antisosiaalisena käyttäytymisenä. Kuitenkin, myös roskaaminen, valehtelu ja varastaminen ilmentävät antisosiaalista käyttäytymistä, vaikka näissä tapauksissa toiminta ei sisällä aggressiota tai väkivaltaa.⁷¹

Sotatieteellisessä ja sotilaspedagogisessa viitekehyksessä lähestymistapa on hyvin erilainen. Siviiliyhteiskunnan normit eivät sellaisenaan päde sodanajan toimintaympäristössä. Vastavasti yksinomaan rauhanajan siviiliyhteiskunnassa tapahtuvaan aggressiiviseen toimintaan keskittyvä tutkimus ei tuota sellaisenaan vastauksia sodanajan toiminnan vaatimukseen. Tappamisen psykologisten mekanismien tutkimus rauhanajan ympäristössä ei siis ole suoraan sovellettavissa sotilaskoulutukseen. Asiaa havainnollistaa tilastollinen esimerkki henkirikoksista nykyajan Suomessa: Henkirikollisista on psyykkisesti sairaita noin joka kymmenes, neljä viidestä on tekohetkellä humalassa⁷². Lähtökohta mainittujen vaikuttimien soveltamiselle sotilaskoulutuksessa olisi vähintäänkin ongelmallinen.

Tässä pääluvussa tarkastelen aggressiota selittäviä psykologisia malleja ja teorioita sotilaskoulutuksen ja sodanajan toimintaympäristön vaatimuksia silmällä pitäen.

⁷⁰ Zimbardo, 2007, 6-8

⁷¹ DeWall & Anderson, 2011, 17

⁷² Lauerma, 2009, 10: Alkuperäinen sanamuoto: ”mielisairaita”

3.1. Aggressio ja väkivalta psykologian näkökulmasta

Aggression ja väkivallan ilmiöitä on käyttäytymistieteissä määritelty ja luokiteltu lukuisin eri tavoin. Määritelmät ja luokittelutavat vaihtelevat yksilön toiminnan tarkoituksesta impulsiivisuuteen ja harkintaan sekä esimerkiksi uhrin asemaan ja ryhmäpaineeseen⁷³. Psykologisissa aggressiomalleissa ilmiön perimmäisiä syitä on pyritty löytämään esimerkiksi persoonallisuuspilteistä, aivojen välittäjäainevaihdunnasta ja läheissuhteista⁷⁴. Kykyä aggressioon voidaan itsessään pitää tietyiltä osin ihmisen sisäänrakennettuna ominaisuutena, sillä valmius aggressioon on lähtökohtaisesti muuta kuin opittua⁷⁵.

Varsinkin kriminaalipsykologiassa on pyritty luomaan malleja, joilla aggressiivista käyttäytymistä voitaisiin ennustaa ja joilla voitaisiin ennalta ehkäistä väkivaltaista käyttäytymistä. Mallit pitävät sisällään muun muassa antisosiaalisia persoonallisuuspilteitä kartoittavia menetelmiä sekä väkivaltaiseen toimintaan altistavien, psyykkisen kehitykseen liittyvien riskitekijöiden tunnistamista. Kuitenkin toistuvasti on ilmennyt yksilöitä, jotka eivät taustoiltaan tai persoonallisuudeltaan osu mihinkään esitettyyn malliin, mutta ovat silti kykeneviä hyvinkin raakaan ja harkittuun väkivaltaan.⁷⁶

Väkivaltaisen käyttäytymisen taustat ja syyt ovat siis moninaiset ja vaikeasti selitettävissä tyhjentävästi. Myös aggression määritelmän subjektiivinen luonne tulee ottaa huomioon kokonaisuutta tarkasteltaessa, sillä tulkinnat aggressioksi määriteltävän toiminnan luonteesta vaihtelevat paikoitellen merkittävästi. Ben Shalit nostaa tarkastelun esimerkiksi lääketieteellisen ilmiantien avaamisen, trakeotomian, jossa lääkärin toimenpiteitä voidaan kontekstista irrotettuna pitää aggressiivisina. Vastaavasti tietyt käsimerkit koetaan aggressiota osoittavina eleinä vain tietyissä kulttuureissa ja esimerkiksi halventavaksi koettu kielenkäyttö voidaan tulkita vahvaksi aggression ilmaukseksi⁷⁷. Toisaalta, voidaanko asettaa käyttävän sotilaan tai joukkojaan hyökkäämään käskävän sotilaskomentajan toimintaa pitää osoituksena aggressiota?

⁷³ Esim. Haapasalo, 2008 146; Piehler & Dishion, 2007, Sinkkosen, 2010, 180 mukaan

⁷⁴ Denson, 2011, 106-107; Miller, 2015, 100-101; Haapasalo, 2008, 146

⁷⁵ Lauerma, 2009, 29; Sinkkosen, 2010, 169

⁷⁶ Fishbein & Ajzen, 2010, 15-16; DeWall & Anderson, 2011, 25

⁷⁷ Shalit, 1980, 3-5

Sosiaalipsykologisen määritelmän mukaan aggressio ilmenee yksilön (*aggressor*) käyttäytymisenä, jonka tavoitteena on fyysisesti tai psyykkisesti vahingoittaa toista yksilöä (*victim*), joka pyrkii välttämään vahinkoa. Väkivallalla tarkoitetaan äärimmäisen tuhoavaa ja julmaa aggression muotoa⁷⁸. Tämän tulkinnan mukaan aggressio esiintyy sotilastoiminnassa jopa äärimmäisissä muodoissaan. Sotilasorganisaation kannalta merkitykselliseksi muodostuukin vaatimus toiminnan kontrolloitavuudesta. Taistelutilanteessa sotilasosaston tulee kyetä toteuttamaan aggressiota äärimmäisissä muodoissaan, mutta sodan oikeussäännöt huomioiden toiminnan tulee ilmetä samanaikaisesti korostetun kontrolloidussa muodossa. Toiminnan tavoitteet nousevatkin merkittävään rooliin aggression kokonaisuutta tarkasteltaessa.

Richard P. Fox on tyypitellyt sotilaan osoittaman aggression muotoja adaptiivisen ja vihamielisen aggression kautta. Taistelutoimintaan osallistuva, sodankäynnin normien mukaan toimiva sotilas osoittaa Foxin mukaan adaptiivista aggressiota. Kun tehtävän täyttäminen edellyttää tappavan voiman käyttöä, tehtävää toteuttava sotilas toimii ympäristön edellyttämällä tavalla, jossa viholliseen kohdistettu aggressio ja tappaminen eivät ole toiminnan tavoitteita itsessään. Tehtävän täyttäminen voi toki edellyttää vihollisen tappamista, mutta myös vihollisen kontrollointi omalla tulenkäytöllä voi johtaa tavoiteltuun lopputulokseen. Vihamielistä (*hostile*) aggressiota ilmenee tilanteessa, jossa sotilas käyttää ylimääräistä tai tarpeetonta väkivaltaa vihollista kohtaan. Vihamielisen aggression tapauksessa toiminnan suorana tavoitteena on vahingoittaa vihollista. Foxin mukaan tämän kaltaisen aggression taustalla on usein koettu trauma, mielenhäiriö tai tarve kostaa viholliselle oman joukon kokemat tappiot.⁷⁹

Ben Shalit tyypittelee aggressiivisen käyttäytymisen muodot kolmen muuttujan; keinojen (*means*), toteutustavan (*mode*) ja tavoitteen (*aims*) mukaan. Käytössä olevat keinot vaihtelevat fyysisestä aggressiosta ei-fyysiseen, kuten sanallisesti osoitettuun aggressioon. Toteutusmallilla tarkoitetaan sitä, pyrkiikö yksilö suoraan hyökkäämään vai ensisijaisesti estämään tai pidättelemään kohdettaan. Tavoitteella tarkoitetaan aggressiiviselta toiminnalta odotettua lopputulosta, joka vaihtelee kohteen kontrolloimisesta sen tuhoamiseen. Shalitin mukaan lopullisen toiminnan toteutusmalli määrittyy aiemmin opitun, teknisen ja biologisen potentiaalin, tilanteen sekä sosiaalisten normien kautta.⁸⁰

⁷⁸ Fishbein & Ajzen, 2010, 3

⁷⁹ Fox, 1974, 807-811

⁸⁰ Shalit, 1980, 74; Shalit, 1988, 82

Virolaissyntyinen neurotieteilijä ja psykobiologi Jaak Panksepp lähestyy aggression ilmiötä biologisten tekijöiden kautta. Panksepp jaottelee aggression saalistajan aggressioon, saaliin aggressioon ja hyökkäävään aggressioon. Saalistajan aggressio (*predatory aggression*) ilmenee yksilön hyökätessä tai ajaessa takaa pakenevaa kohdetta. Vastaavasti itseään puolustava eläin osoittaa nurkkaan ajettuna raivokasta, voimakkaan affektiivista aggressiota, joka on saaliseläimelle tyypillistä käyttäytymistä. Hyökkäävä aggressio (*intermale/offensive aggression*) esiintyy eläinkunnassa esimerkiksi saman lajin urosten välisissä voimainmittelöissä⁸¹.

Craig Anderson ja Brad Bushman määrittelevät aggression olevan mitä tahansa ihmisen toimintaa, joka kohdistuu toiseen yksilöön välittömänä tarkoituksenaan aiheuttaa haittaa kohteelleen. Määritelmän mukaan on olennaista, että yksilön on tiedostettava ja uskottava toimintansa vahingoittavan kohdetta. Tiedostamatta tai vahingossa aiheutetun haitan tapauksessa ei ole kyseessä aggressio, sillä aiheutettu haitta ei ole ollut toiminnan tavoitteena. Aggressiona ei myöskään pidetä tilannetta, jossa haitta aiheutuu välillisesti jostakin kohteen hyväksi tehdystä toiminnasta. Esimerkkinä välillisesti toteutuneesta haitasta toimii aiemmin mainittu lääketieteellinen ilmatien avaus tai hammaslääkärin toimenpiteistä aiheutunut kipu.⁸²

Toiminnan tavoitteiden osalta Anderson ja Bushman käyttävät pitkälti Richard P. Foxin mallia vastaavaa jaottelua vihamieliseen ja välineelliseen aggressioon. Vihamielinen (*hostile*) aggressio on impulsiivista, suunnittelematonta ja vihantunteen aikaansaamaa toimintaa, jonka ensisijaisena tarkoituksena on vahingoittaa kohdetta. Vihamielinen aggressio ilmenee usein vastauksena koettuun provokaatioon. Välineellisen (*instrumental*) aggression lopullisena tavoitteena on jokin muu, kuin kohteen vahingoittaminen. Toimintana välineellinen aggressio on vihamielistä aggressiota useammin ennakoivaa kuin reagoivaa toimintaa.⁸³

⁸¹ Protevi, 2013, 131; Gendreau & Archer, 2005, 37

⁸² Anderson & Bushman, 2002, 28-29

⁸³ Anderson & Bushman, 2002, 29

Samassa viitekehyksessä Anderson ja Bushman määrittelevät väkivallan aggressioksi, jonka tavoitteena on aiheuttaa erityistä haittaa, kuten vamma tai kuolema. Näin ollen kaikkeen väkivaltaan sisältyy aggressio, mutta useissa tapauksissa aggressio ei sisällä väkivaltaa.⁸⁴ Andersonin ja Bushmanin mallissa sotilaallinen voimankäyttö asettuu monessa tapauksessa väkivallan määritelmän piiriin, sillä lopputulos on usein äärimmäinen, vastapuolen taistelijan kuolema. Kuitenkin, kuolema ja maksimaalinen haitta itsessään ei ole automaattinen itseisarvo sotilaallisessa vaikuttamisessa, sillä tavoite - vihollisen tekeminen taistelukyvyttömäksi - on mahdollista saavuttaa muillakin keinoin. Näin ollen pidän sotilaallista voimankäyttöä tavoitteidensa kannalta paremminkin aggression kuin väkivallan ilmiönä.

Yksilötasolla ilmiö muuttuu kompleksisemmaksi, sillä tilanteeseen sidottuna vihollisen kirjaimellinen tuhoaminen tai tappaminen saattaa muodostua yksilön tosiasialliseksi päätavoitteeksi. Itseisarvoksi nouseva väkivalta asettuu kuitenkin räikeään ristiriitaan ensimmäisessä luvussa esitellyn kokonaisvaltaisesti toimintakykyisen sotilaan määritelmän kanssa. Henkilökohtaisista tavoitteista kumpuava, tuhoamiseen tähtäävä toiminta on ilmiö, jonka mahdollisuus on huomioitava sotilaskoulutuksessa. Kuitenkin, kun koulutuksen tavoitteeksi määritellään toimintakykyinen sotilas, on ilmiötä lähestyttävä tavoitteidensa ja tarkoitusperiensä puolesta nimenomaan aggression eikä väkivallan kautta.

Andersonin ja Bushmanin määritelmät aggressiosta ja väkivallasta muodostavat oman tutkimukseni kannalta olennaisen kokonaisuuden, koska ne sisältyvät samaisten tutkijoiden luomaan General Aggression Model -aggressiomalliin. Käytän kyseistä mallia omassa tutkimuksessani aggressioon liittyvien vaikuttimien jäsentelyyn sekä koulutusmenetelmien analyysiin, joten on luontevaa käyttää keskeisistä termeistä samoja määritelmiä kuin alkuperäisessä GAM-mallissa.

⁸⁴ Anderson & Bushman, 2002, 29

3.1.1. Sisäisestä ulkoiseen - aggressioteorioiden vertailua

1900-luvun vaihteessa Sigmund Freud tutki ihmisen psyyken toimintaa ensisijaisesti tiedostumattomien prosessien osalta⁸⁵. Freudin mukaan ihmisen toiminnan tärkeimpänä alkuvoimana on tiedostumattomalla psyyken alueella toimiva viettipohja. Freudilaisen koulukunnan mukaan aggressiivisen toiminnan ja yleisesti aggression taustalla vaikuttaa ihmisen sisäsyn-tyinen, biologinen voima⁸⁶. Myöhemmin 1900-luvulla korostuivat näkemykset, joiden mukaan aggressio oli ensisijaisesti vastaus ja reaktio ulkoisille stimulantteille sekä olo-suhteille. Esimerkiksi aggressio-frustraatioteorian mukaan aggressio on seurausta päämäärään suuntautuneen toiminnan estämisestä tai häiritsemisestä⁸⁷.

Tiukkaa kahtiajakoa ulkoisiin ja sisäisiin aggressiomalleihin oli osaltaan purkamassa Albert Bandura 1960-luvulla alkaneilla tutkimuksillaan. Banduran kehittämän mallioppimisen teori-an mukaan aggressio voidaan oppia ehdollistamisen ja mallioppimisen kautta⁸⁸. Banduran mukaan ihmiset oppivat aggressiivista käyttäytymistä seuraamalla muiden aggressiivista käyt-täytymistä. Tämä tapahtuu etenkin, kun tarkastelun kohde on pidettävä, korkeamman statuk-sen omaava tai saa palkinnon aggressiivisesta käyttäytymisestään⁸⁹.

1980-luvulla Bandura täydensi teoriansa aggressiota käsittelevää osuutta moraalisen irrottau-tumisen teorialla. Moraalinen irrottautuminen liittyy ensisijaisesti tilanteisiin, jossa yksilö joutuu moraaliseen konfliktitilanteeseen, kuten käyttäessään väkivaltaa toista ihmistä kohtaan. Tärkeimpiä tekijöitä moraalisen irrottautumisen teoriassa on selvä irrottautuminen ajattelusta, jossa aggression syntyä tarkastellaan joko yksilöstä kumpuavien, sisäisten vaikuttimien tai ulkoisten vaikuttimien ja ympäristötekijöiden kautta. Teorian mukaan moraalisen toiminnan konfliktitilanteita ei kyetä selittämään yksinomaan sosiaalisille rakennelmille tai yksilöpsyko-logiaan pohjaavilla teorioilla. Banduran sosiaalikognitiivinen teoria tarjoaa vaihtoehdon tähän dualistiseen ongelmaan. Irrottautuminen tapahtuu neljällä tasolla, jotka vaikuttavat aggressio- ja väkivaltaprosessin eri vaiheissa (ks. kuvio 1).⁹⁰

⁸⁵Freud, 2005, 122: saksankielinen termi, *das Unbewusste*, on käännetty muotoon tiedostumaton (suomentanut Markus Lång). Eri lähteissä esiintyvät myös käännökset ”tiedostamaton” ja ”piilotajunta”.

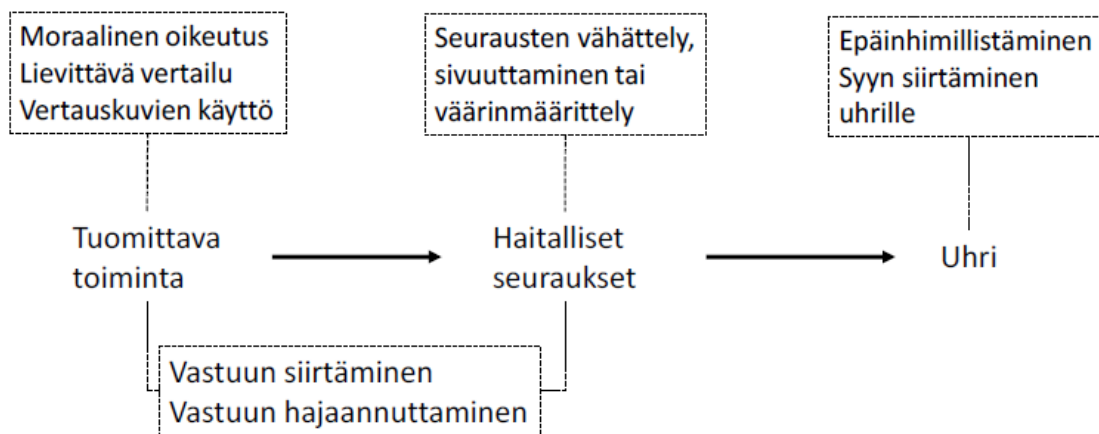
⁸⁶Dennen, 2005, 2-4

⁸⁷esim. Dollard ym. 1939; Feshbach 1970, Berkovitz, 1974 & Baron, 1977, Shalitin, 1980, 3-5 mukaan

⁸⁸Shalit, 1980, 37

⁸⁹Fishbein & Ajzen, 2010, 4; Anderson & Bushman, 2002, 30

⁹⁰Bandura 1990, 28; Bandura ym. 1996, 372; Bandura, 1999, 206–207

Kuvio 1. Moraalisen irrottautumisen prosessi⁹¹

Moraalisen irrottautumisen ja uudelleen strukturoinnin kautta yksilö voi perustella itselleen aikaisemmin epämoraalisena pitämänsä teon ja näin käynnistää aggressiivisen toiminnan. Bandura määrittelee moraalisen irrottautumisen ja uudelleen strukturoinnin keskeisiksi välineiksi seuraavat tekijät: Epämoraalisen teon oikeutuksen hyväksyminen ja tekoon liittyvän kielen puhdistaminen emotionaalisesta sisällöstä, oman vastuun kieltäminen, toiminnan vahingollisuuden väheksyminen ja kieltäminen, uhrin syyllistäminen ja epäinhimillistäminen.⁹²

Epämoraalisen teon oikeutuksen hyväksyminen voi tapahtua esimerkiksi nostamalla esiin toiminnalla tavoiteltava, moraalisesti oikeutettu lopputulos, kuten viattomien ihmisten pelastuminen. Tekoon liittyvän kielen puhdistaminen ilmenee esimerkiksi kiertoilmaisujen käyttönä, kuten tappamisen muuttumisena kielenkäytössä tuhoamiseksi tai vaikuttamiseksi. Oman vastuun kieltäminen ja vastuun hajauttaminen voidaan toteuttaa esimerkiksi kollektivisoimalla toiminta yksilötasolta joukon toiminnaksi tai jakamalla toiminta niin pieniin osiin, että yksilön kokemus oman roolinsa merkityksestä häviää⁹³. Toiminnan vahingollisuutta voidaan vähätellä tai kieltää toteamalla oman toiminnan olevan uhrin omaksi parhaaksi. Uhrin syyllistäminen voi ilmetä esimerkiksi kohteen oman provosoivan käyttäytymisen korostamisena. Kohteen epäinhimillistäminen ilmenee käytännössä esimerkiksi halventavana kielenkäyttönä uhrista tai toiminnan kohteesta puhuttaessa.⁹⁴

⁹¹ Bandura, 1986, Sinkkosen, 2016, 31 mukaan

⁹² Leskinen & Simola, 2018, 15-16

⁹³ Slim, 2007, 218; Siitonen, 2016, 75

⁹⁴ Leskinen & Simola, 2018, 15-16

Rowell Huesmannin informaation prosessointiteoria kehitettiin alun perin selittämään mekanismeja, joilla väkivaltaviihde vaikuttaa katsojan aggressiivisuuteen. Teoria selittää oppimisen informaation vastaanottamisen, tallentamisen ja muistissa säilyttämisen kautta.⁹⁵ Toistuvien havaintojen kautta ihminen muodostaa käyttäytymismallista toiminnan käsikirjoituksen, eli skriptin (*script*). Skriptit rakentuvat ajan myötä kerääntyneiden kokemusten myötä ja muodostavat kokemusten toistuessa pysyviä toiminta- ja käyttäytymismalleja. Skriptit liittyvät olennaisesti ihmisen arkielämän toimintaan ja taitojen oppimiseen, ja esimerkiksi polkupyörällä ajaminen on esimerkki skriptistä. Tutkimuksissa on todettu, että skriptit vaikuttavat myös aggression kognitiiviseen prosessiin ja yksilön taipumukseen aggressiiviseen toimintaan⁹⁶. Nähdessään toistuvasti aseenkäyttöä tai aggressiota konfliktitilanteiden menestyksellä ratkaisumenetelmänä esimerkiksi televisiossa, toimintamalli tulee ihmisen ajattelussa ja toiminnassa helpommin saataville⁹⁷.

Syitä aggressiiviseen käyttäytymiseen on usein pyritty löytämään myös varhaisen vuorovaikutuksen puutteista ja kiintymyssuhteista. On todettu, että vauvan ja pienen lapsen kokemat hoidon laiminlyönnit ja traumat haittaavat aivojen etuotsalohkon kehittymistä, joka voi myötävaikuttaa esimerkiksi vakavan impulsiivisen väkivaltaisuuden kehittymiseen⁹⁸. Tutkimuksissa ei kuitenkaan ole kyetty osoittamaan, onko turvaton kiintymyssuhde kytköksissä aggression omasta ryhmästä ulkopuolisia henkilöitä kohtaan⁹⁹. Kiintymyssuhteiden muokkaaminen on kuitenkin ollut historiallisesti käytössä tavoiteltaessa aggressiivista käyttäytymistä. Esimerkiksi Ruandassa lapsisotilaita pakotettiin tappamaan ihminen omasta kyläyhteisöstään. Tällä pyrittiin katkaisemaan lapsen suhde omaan heimoon ja liittämään lapsi osaksi sotilasryhmää.¹⁰⁰

Kaksi merkittävää tutkimusta ja koeasetelmaa, Stanley Milgramin tutkimukset tottelevaisuudesta ja auktoriteettiuskosta sekä Philip Zimbardon Stanfordin vankilakoe, esitellään auktoriteettia ja ryhmätoimintaa käsittelevissä alaluvuissa.

⁹⁵ Viemerö, 2006, 20

⁹⁶ Huesmann & Miller, 1994, 162

⁹⁷ Anderson & Bushman, 2002, 31-32

⁹⁸ Sinkkonen, 2010, 172;

⁹⁹ Dutton, 2011, 269

¹⁰⁰ Human Rights Watch, 1999; Dutton, 2007; Duttonin, 2011, 269 mukaan

3.2. General aggression model

Psykologian professori Craig Andersonin kollegoidensa kanssa yhteistyössä kehittämän General Aggression Model (GAM)-aggressiomallin tavoitteena on pyrkiä yhdistämään erilaisten aggressiomallien aineisto yhden kokonaisuutta selittävän teorian alle. Aiemmin esiteltyihin, usein dikotomisiin lähestymistapoihin perustuviin malleihin verrattuna GAM tarjoaa joustavamman ja kokonaisvaltaisemman tavan lähestyä aggression ilmenemismuotoja, vaikuttimia ja syitä.¹⁰¹ On huomionarvoista, että GAM-aggressiomalli ei niinkään pyri korvaamaan aiemman tutkimuksen teorioita, vaan ennen kaikkea luomaan aiempaa teoretietoa yhdistävän kehyksen, joka mahdollistaa ilmiön tarkastelun monisyisenä kokonaisuutena. Näin ollen GAM itsessään nojaa vahvasti aiempiin aggressiotutkimuksessa kehitettyihin malleihin.¹⁰²

Mallin laaja-alainen, useat henkilö- ja tilannesyntyiset tekijät huomioiva lähestymistapa mahdollistaa aggression liittyvien mekanismien tarkastelun verrattain neutraalista lähtökohdasta. Malli ottaa huomioon toiminnan suorat ja välilliset motiivit, käyttäytymistä ohjaavat skriptit, automatisoidut toiminnot ja ympäristötekijät, mutta tarkasteluun ei sisälly oletusta aggression ilmentämisestä asosiaalisuudesta. Aggression lähestyminen neutraalista näkökulmasta, ilman lähtökohtaista asosiaalisuuden olettaa, tarjoaa mahdollisuuden käyttää mallia aggression kokonaisuuden tarkasteluun myös sotilasympäristön ja sotilaskoulutuksen viitekehyksessä.¹⁰³ GAM-mallia käsitteleviin artikkeleihin on viitattu kansainvälisessä tutkimuksessa Google scholarin mukaan yli 5000 kertaa (tilanne maaliskuussa 2019), jonka perusteella GAM-mallin voidaan päätellä saavuttaneen kansainvälisessä tiedeyhteisössä tiettyä relevanssia ja näkyvyyttä. Kotimaisen sotatieteellisen tutkimuksen julkaisuissa mallia ei ole aiemmin käsitelty.

GAM-mallista ei ole toistaiseksi saatavilla suomenkielistä käännöstä. Niiltä osin, kun käytetystä termistä on olemassa vakiintunut suomenkielinen käännös, pyrin käyttämään sitä. Mikäli käytetty termi liittyy nimenomaisesti tiettyyn GAM-mallin osaan tai vakiintunutta käännöstä ei muusta syystä löydy, käytän omaa käännöstäni ja liitän alkuperäiskielisen ilmaisun tekstiini sulkeissa kursivoituna. Tällä menettelyllä pyrin selkeyttämään tekstini sisältöä, helpottamaan vertailua lähdeaineistoon ja muuhun tutkimukseen sekä ehkäisemään käännösteknisistä syistä johtuvia epäselvyyksiä. GAM-mallin visualisointia en ole kääntänyt suomeksi, sillä kaavio itsessään on mallin alkuperäisten luojien tutkimustyön konkreettisimpia ilmentymiä. Kokonaisen psykologisen mallin käännöksen vakiinnuttaminen tällä tavoin ei yksittäisessä opinäytetyössä olisi tarkoituksenmukaista. Edellä mainittujen syiden vuoksi pidän perusteltuna säilyttää GAM-mallin visuaalisen esitystavan alkuperäismuodossaan.

¹⁰¹ DeWall & Anderson, 2011, 18-30

¹⁰² Bushman & Anderson, 2002, 1680; Anderson & Bushman, 2002, 33

¹⁰³ DeWall, Anderson & Bushman, 2011, 4-5

Oleellinen taustateoria GAM-mallissa on tietorakenneteoria (*knowledge structures*), joka linkittyy merkittävältä osin edellisessä luvussa esiteltyyn Huesmannin informaation prosessointiteoriaan. Tietorakenneteorian mukaan ihmisen toimintaa ohjaavat kognitiiviset rakenteet sisältävät seuraavat ominaisuudet:¹⁰⁴

- Tietorakenteet kehittyvät kokemuksesta
- Rakenteet vaikuttavat havaintoihin usealla tasolla yksinkertaisista näköhavainnoista monimutkaisempiin käyttäytymismalleihin.
- Tietorakenteet vahventuvat toiston kautta. Usein toistuvat rakenteet voivat automatisoitua.
- Tietorakenteet voivat sisältää tai olla yhteydessä tunnetiloihin, käyttäytymismalleihin tai uskomuksiin.
- Rakenteita käytetään ohjaamaan ihmisen ympäristöstään tekemiä tulkintoja sekä käyttäytymismallien valintaa.

Tietorakenteet käsittävät kolme alatyyppeä: havaintoskeemat, henkilöskeemat ja käyttäytymiskriittit. Havaintoskeemalla tarkoitetaan ilmiöiden havaitsemiseen ja tunnistamiseen liittyviä tekijöitä, jotka liittyvät toimintaan yksinkertaisesta esineiden tunnistamisesta aina monimutkaisista sosiaalisista tilanteista tehtäviin tulkintoihin asti. Henkilöskeemat käsittävät kaikki ne uskomukset ja ennako-odotukset, jotka yksilö liittyy toiseen henkilöön tai ihmisryhmään. Käyttäytymiskriittit sisältävät informaation siitä, kuinka ihmiset yleensä käyttäytyvät erilaisissa tilanteissa, kuten esittäytyessä uudelle kollegalle tai ratkaistessaan henkilöiden välisiä konfliktitilanteita.¹⁰⁵

Tietorakenteiden muodostuminen käytännössä voidaan todeta esimerkiksi kansainvälisen konfliktitilanteen kautta, sillä sotatila kahden osapuolen välillä on omiaan tuottamaan aggressioon liittyviä tietorakenteita vastapuoleen liittyen. Tutkimusten mukaan syyskuun 11. päivän terrori-iskut muuttivat yhdysvaltalaisopiskelijoiden suhtautumista huomattavasti myönteisemmäksi aggressiivista toimintaa ja sotaa kohtaan. Vastaavasti Yhdysvaltojen iskut Afganistanissa ja Irakissa vaikuttivat todennäköisesti samalla tavalla paikallisväestöön¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Anderson & Bushman, 2002, 33; Anderson & Carnagey, 2004, 173

¹⁰⁵ Anderson & Bushman, 2002, 33

¹⁰⁶ DeWall & Anderson, 2011, 27-28

Ilmiö heijastuu vahvasti kokemukseen omien toimien oikeutuksesta. Kun yksilö toistuvien kokemusten tai sosiaalisen mallioppimisen kautta ”oppii” tietyn ihmisryhmän muodostavan merkittävän uhan itselleen, hän voi alkaa pitää ketä tahansa kyseistä ryhmää edustavaa yksilöä vaarallisena, riippumatta tilannetekijöistä. Tietorakenne voi voimistuessaan kehittyä automaattisen toiminnan tasolle, joka varsinkin kriisialueilla voi epäedullisessa tilanteessa johtaa harkitsemattomaan voimankäyttöön¹⁰⁷. Tietorakenteiden automatisoituminen on laajemmin nähtävissä olennaisena tekijänä sotilaskoulutuksen viitekehyksessä, jossa tietyt toiminnot pyritään kouluttamaan automaation tasolle¹⁰⁸.

GAM-mallia kehittäneet tutkijat ovat kritisoineet mallin yleistettävyyttä ihmisryhmän kollektiivisen toiminnan tarkasteluun. Tutkijoiden mukaan GAM selittää ryhmätason toimintaa rajoitetusti, sillä tutkimusaineisto keskittyy pääasiassa yksilöihin.¹⁰⁹ Mallin yleispätevä ja aiempaa tutkimusta hyödyntävä lähestymistapa tarjoaa kuitenkin tutkijoiden mukaan mahdollisuuden hyödyntää GAM-mallia työkaluna myös kollektiivisen toiminnan tarkastelussa¹¹⁰.

Lähtökohtana GAM:n perusmallissa tarkastelunkohteena on henkilö tilanteessa, jota kutsutaan episodiksi. Yksittäinen episodi muodostuu kolmesta vaiheesta: henkilö- ja tilannesidonnaisista syötteistä (*inputs*), henkilökohtaisen tilan määrittämisestä s olosuhteista ja reiteistä (*routes*) ja lopputuloksesta (*outcomes*), joka pitää sisällään arviointi- ja päätöksentekoprosessin sekä lopullisen toiminnan toteutuksen.¹¹¹ Yksittäinen episodi on osa sosiaalisen vuorovaikutuksen jatkumoa, joten todellisuudessa episodit seuraavat toisiaan sykleissä.

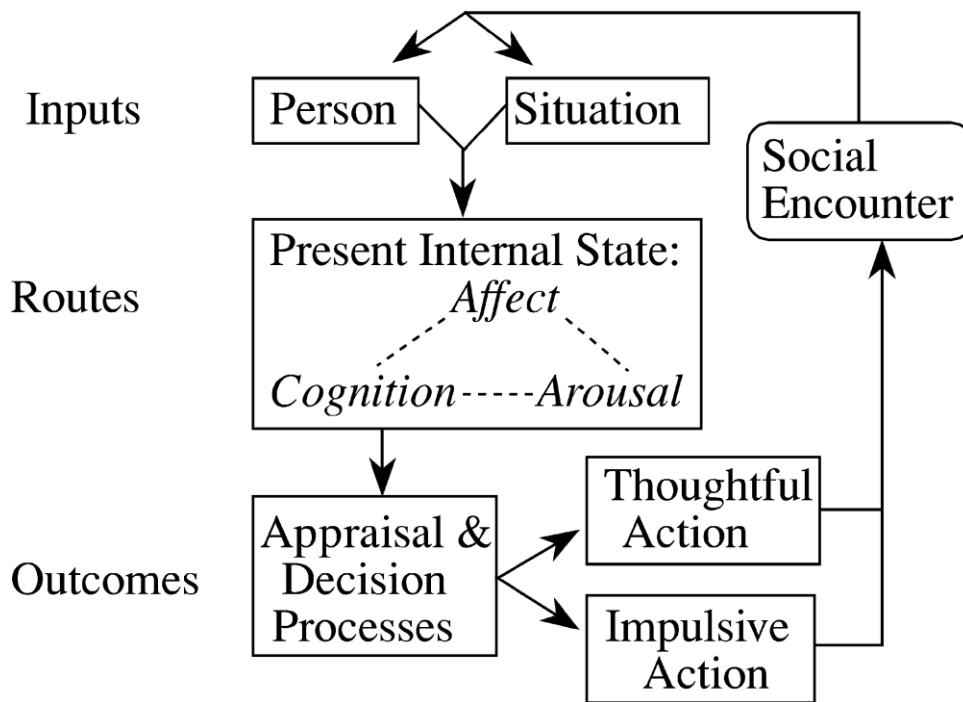
¹⁰⁷ Anderson & Carnagey, 2004, 173

¹⁰⁸ esim. Harala, 2019, 3; Haastatteluaineisto, vastaajat 1-8

¹⁰⁹ DeWall & Anderson, 2011, 27

¹¹⁰ DeWall, Anderson & Bushman, 2011, 6

¹¹¹ Anderson & Bushman, 2002, 34

Kuvio 2: General Aggression Model -episodi¹¹²

3.2.1. Inputs - syötteen

GAM-syklissä yksittäisen episodin ensimmäinen tarkasteltava osa on syötteen, jotka koostuvat henkilölähtöisistä ja ympäristölähtöisistä tilannetekijöistä. Henkilötason syötteen pitävät sisälleen kaiken, mitä yksilö ”tuo tilanteeseen mukanaan”, kuten asenteet ja uskomukset, persoonallisuuteen liittyvät tekijät ja piirteet.

Asenteet ja uskomukset käsittävät henkilön suhtautumisen itseensä ja kohteeseen. Asenteet vaikuttavat merkittävästi aggressiivisen toiminnan prosessiin. Esimerkiksi negatiivinen suhtautuminen toiminnan kohteeseen ennustaa monessa tilanteessa aggressiivisen toiminnan korkeampaa todennäköisyyttä: Miehet, joilla on taipumusta väkivaltaiseen käyttäytymiseen naisia kohtaan, eivät välttämättä ole väkivaltaisia muita miehiä kohtaan. Asenteet ja uskomukset itsestä liittyvät olennaisesti pystyvyyden tunteeseen. Ne, jotka uskovat kykenevänsä tehokkaasti toteuttamaan aggressiivisen teon ja saavuttavansa sillä tavoitellun lopputuloksen ovat todennäköisiä käyttämään aggressiivisia toimintamalleja.¹¹³

¹¹² Anderson & Bushman, 2002, 34

¹¹³ Anderson, 1996, Anderson & Bushman, 2002, 35 mukaan

Sukupuolen rooli on aggressiotutkimuksissa todettu tilastollisesti merkittäväksi tekijäksi. Tutkimusten mukaan pojat ja miehet harjoittavat kulttuurista riippumatta enemmän väkivaltaa kuin tytöt ja naiset.¹¹⁴ Sukupuolella on merkitystä etenkin osoitetun aggression laatuun. Naiset ovat huomattavasti miehiä taipuvaisempia epäsuoriin aggression muotoihin, kun taas miehillä yleisempiä ovat suorat ilmenemismuodot¹¹⁵.

Henkilötason syötteisiin sisältyvät myös yksilön arvot ja pidemmän tähtäimen tavoitteet. Arvot määrittävät pitkälti henkilön suhtautumista aggressioon ja hänen näkemyksiinsä aggressiivisen käyttäytymisen hyväksyttävistä syistä. Arvoihin liittyvät esimerkiksi kunniakäsitys ja kulttuurisidonnaiset näkemuserot oman kunnian aggressiivisesta puolustamisesta¹¹⁶. Yksilön pitkän tähtäimen tavoitteena voi olla esimerkiksi pelätyn ja kunnioitetun aseman saavuttaminen osana tiettyä ryhmää. Tämän kaltainen ajatusmalli on omiaan lisäämään aggressiivista toimintaa esimerkiksi rikollisjärjestöissä tai jengeissä.¹¹⁷

Persoonallisuuden piirteet (*traits*) liittyvät muun muassa yksilön itsetuntoon, jolla on merkittävä rooli taipuvaisuudessa aggressiiviseen toimintaan¹¹⁸. Heikko itsetunto voi osaltaan selittää taipumusta aggressiiviseen käyttäytymiseen, mutta itsetunnon vaikutus aggressiivisuuteen ei ole aivan yksiselitteinen. Tietty korkean tai epävakaan itsetunnon omaavat henkilöt ovat osoittaneet tutkimuksissa korkeaa taipumusta aggressiiviseen käyttäytymiseen. Nämä ilmiöt liittyvät usein tilanteisiin, joissa henkilö kokee itsetuntonsa ja käsityksensä itsestään olevan uhattuna, jolloin suuttumus voi johtaa voimakkaan aggressiiviseen käyttäytymiseen. Ilmiö on tutkimuksissa yhdistetty narsistiseen persoonallisuushäiriöön.¹¹⁹

Itsetuntoon verrattavalla tavalla aggressiivisuuteen vaikuttaa myös yksilön persoonan kontrolliaste. Kohonnutta taipuvuutta aggressioon esiintyy henkilöillä, jotka ovat persoonallisuudeltaan yli- tai alikontrolloituja. Ilmiötä on selitetty sillä, että alikontrolloitu persoonallisuus ei tarjoa riittäviä välineitä ja voimavaroja aggressiivisten impulssien ehkäisyyn, kun taas ylikontrolloitu persoonallisuus voi johtaa jatkuvaan ja voimakkaaseen jännitystilaan, joka voi purkautua aggressiona. Väkivaltarikollisten keskuudessa ylikontrolloidut yksilöt syyllistyvät harvoin lieviin pahoinpitelyihin ja tappeluihin, mutta he syyllistyvät verrattain usein äärimmäiseen väkivaltaan. Persoonaltaan ja käyttäytymiseltään ylikontrolloidut yksilöt ovat usein introverteja, mukautuvia ja aggressiotaan tarkoin kontrolloivia.¹²⁰

¹¹⁴ Sinkkonen, 2010, 172; Haapasalo, 2008, 149

¹¹⁵ Anderson & Bushman, 2002, 35-36

¹¹⁶ esim. Nisbett & Cohen, 1996

¹¹⁷ Anderson & Bushman, 2002, 37

¹¹⁸ Sinkkonen, 2010, 172; Lauerma, 2009, 205

¹¹⁹ Bushman & Baumeister, 1998, 219-229; Anderson & Bushman, 2002, 35

¹²⁰ Haapasalo, 2008, 146

Tilanelähtöiset syötteet pitävät sisällään tilanteessa ilmenevät, henkilön toimintaan vaikuttavat ulkoiset tekijät. Näitä tekijöitä ovat esimerkiksi provokaatiot, ympäristön aggressiiviset herätteet, olosuhteet, odotettavissa olevat palkkiot ja yllykkeet sekä päihteiden vaikutus.

Yksi tärkeimmistä aggression selittäjistä on koettu provokaatio. Toisen henkilön tekemä provokaatio voi olla todellinen ja tarkoituksella aiheutettu, tahaton tai jopa täysin yksilön mielikuvituksen tuotetta. Provokaation vaikutus riippuu vahvasti yksilön tilanteesta tekemästä tulkinnasta. Tulkinnat henkilöiden välisestä fyysisestä, verbaalisesta ja nonverbaalisesta viestinnästä riippuvat ensisijaisesti tulkitsijan sisäisestä tilasta (*internal state*), jota käsitellään GAM-episodin seuraavassa vaiheessa. Koetut provokaatiot eivät kuitenkaan rajoitu yksinomaan henkilöiden väliseen viestintään. Esimerkiksi epäoikeudenmukaisuuden kokemus voi toimia provosoivana tilanelähtöisenä syötteenä ilman, että lähteenä on toinen henkilö.¹²¹

Epäoikeudenmukaisuuden kokemuksella on liittymäpintoja turhautumiseen, frustraatioon, joka on yksi olennaisista ympäristölähtöisistä syötteistä. Frustraatiota ilmenee, kun yksilön päämäärän tavoittelu keskeytyy. Olennainen havainto on, ettei aggressio välttämättä kohdistu frustraation lähteeseen, eli päämäärän tavoittelun keskeyttäneeseen tekijään.¹²²

Ympäristön herätteillä (*cues*) on tutkimusten mukaan olennainen vaikutus yksilön tilanteesta tekemiin tulkintoihin ja yksilön reagointiin tilanteessa. Ympäristön herätteet ovat esimerkiksi esineitä, jotka synnyttävät tai voimistavat aggressiivisia ajatuksia. Leonard Berkowitzin mukaan jo aseiden havaitseminen voi aktivoida tietorakenteita, jotka tuovat aggression tavallaan helpommin saataville yksilön ajattelussa ja toiminnassa. On kuitenkin huomionarvoista, että aseiden näkeminen voi merkitä eri asioita eri ihmisille, eikä aseiden näkeminen automaattisesti herätä aggressiivisia ajatuksia. Esimerkiksi metsästäjät ja ammunnan harrastajat voivat suhtautua aseiden näkemiseen huomattavasti neutraalimmin verrattuna henkilöön, joka ei toimi aseiden kanssa arkielämässään.¹²³ Ympäristön herätteitä on tutkittu myös esimerkiksi median ja videopelien vaikutuksen osalta. Bushmanin ja Andersonin (2002) tutkimuksessa todettiin, että väkivaltaisia videopelejä pelanneet koehenkilöt osoittivat välittömästi pelaamisen jälkeen enemmän aggressiota, kuin ei-väkivaltaisia pelejä pelanneet koehenkilöt. Väkivaltaisia pelejä pelanneiden koehenkilöiden tulkinnat esimerkiksi liikenneonnettomuustilanteesta johtivat selvästi verrokkiryhmää useammin aggressiota sisältävään toimintaan.¹²⁴

¹²¹ DeWall & Anderson, 2011, 17; Anderson & Bushman, 2002, 37; Miller, 2015, 102

¹²² Sinkkonen, 2010, 170; Anderson & Bushman, 2002, 37

¹²³ Berkowitz, 1993, 83; Bartholow & Anderson, 2003, 49-50

¹²⁴ Bushman & Anderson, 2002, 1680-1684

Ympäristön epämiellyttävät ilmiöt, kuten kipu, kovat äänet ja kuumuus voivat edesauttaa aggressiivisen ajattelun ja toiminnan syntyä¹²⁵. Päihteiden käytöllä sen sijaan on todettu olevan aggressioon lähinnä epäsuora vaikutus. Bushmanin (1997) tutkimuksessa todettiin, että tilanlähtöiset syötteet, kuten provokaatiot ja ympäristön herätteet vaikuttavat voimakkaammin henkilöihin, jotka ovat päihteiden vaikutuksen alaisena. Päihteiden käyttö voi myös vahvistaa jo olemassa olevia taipumuksia aggressiivisuuteen.¹²⁶

Aggressiolla saavutettava palkkio tai hyöty sekä ympäristön yllykkeet rohkaisevat yksilöä toimimaan aggressiivisesti. Nämä vaikuttimet ilmenevät ensisijaisesti tilanteissa, joissa aggressio itsessään ei ole toiminnan päämäärä, vaan aggressio ilmenee välinearvona tavoiteltaessa jotain muuta hyötyä, kuten merkittävämpää asemaa rikollisjengissä. Tavoiteltavan kohteen oletetun arvon kasvaminen laskee kynnystä välineellisen aggression käyttämiseen. Esimerkiksi ryöstötilanteessa havaittu uhrin arvokkaalta näyttävä rannekello voi laskea ryöstäjän kynnystä väkivallan käyttöön, kun saavutettava hyöty koetaan suuremmaksi.¹²⁷

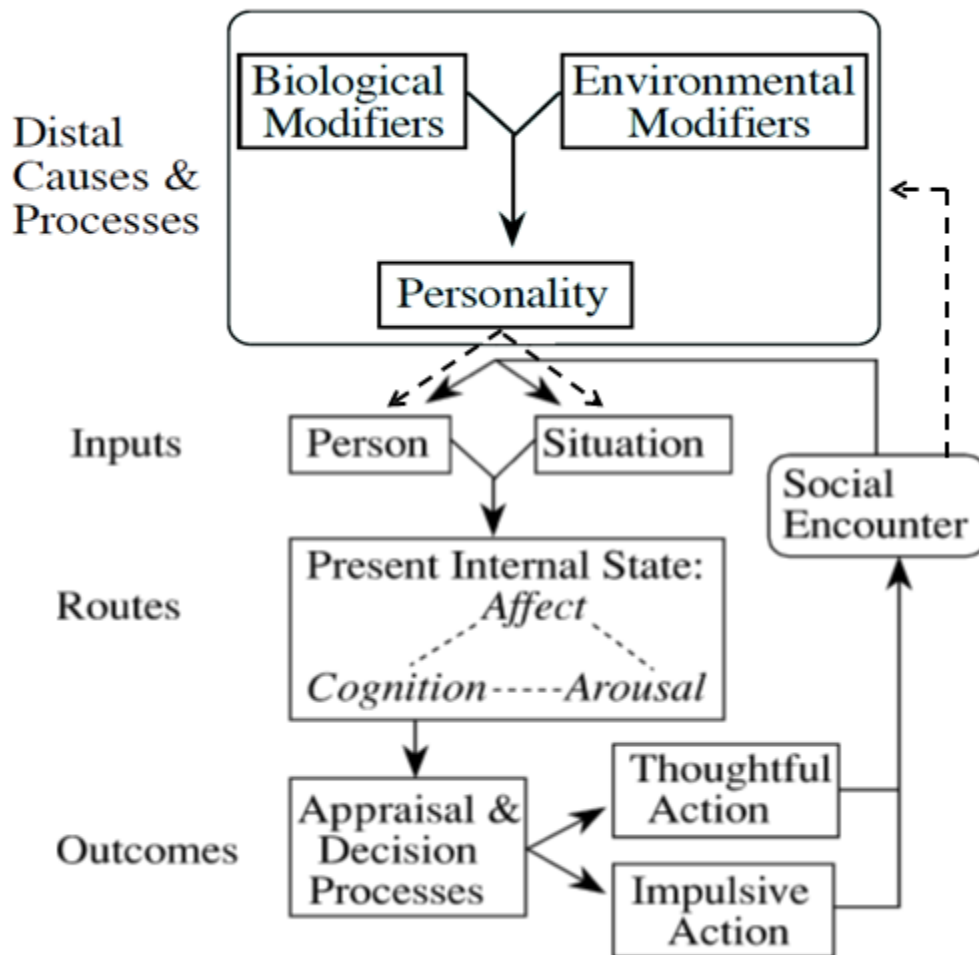
On selvää, etteivät tilannesidonnaiset syötteet synny tyhjiössä yksittäiseen tilanteeseen liittyen. Taustavaikuttimien tarkastelua varten GAM-sykliin voidaan liittää yksittäistä episodua edeltävä osa, joka mahdollistaa toiminnan tarkastelun yksittäistä episodua laajempänä jatkumona¹²⁸ (ks. kuvio 3).

¹²⁵ DeWall & Anderson, 2011, 20; Krueger, 2008, 22-28

¹²⁶ ks. Anderson & Bushman, 2002, 38

¹²⁷ Anderson & Bushman, 2002, 29, 38

¹²⁸ Anderson & Carnagey, 2004, 183

Kuvio 3. Episodia edeltävät tekijät (*Distal Causes & Processes*)¹²⁹

Yksittäistä GAM-syklin episodia edeltävät tekijät on mallissa jaoteltu biologisiin ja ympäristöllisiin muuttujiin, jotka vaikuttavat yksilöön pitkällä aikavälillä. Kokonaisuudessaan episodia edeltävät tekijät voivat joko heikentää tai vahvistaa yksilön valmiutta aggressioon, näin ollen vaikuttaen esimerkiksi ”aggressiivisen persoonallisuuden” syntyyn. Biologiset muuttujat sisältävät esimerkiksi hormonasapainoon ja aivojen välittäjäaineisiin liittyviä tekijöitä. Myös esimerkiksi keskittymishäiriöt, kuten ADHD, vaikuttavat yksilön biologiseen taipuvaisuuteen aggressiiviseen käyttäytymiseen. Ympäristöllisillä muuttujilla tarkoitetaan GAM-mallin tässä osassa pitkäkestoisia ympäristöstä johtuvia vaikutuksia yksilöön, kuten hankalia elinolosuhteita, heikkoja kotioloja ja laiminlyöntejä lapsuudessa sekä koettua väkivaltaa.

¹²⁹ Anderson & Carnagey, 2004, 183

On huomionarvoista, että osa sekä biologisista että ympäristöllisistä muuttujista ilmenee liittämättä episodien edeltävissä tekijöissä ja episodissa itsessään. Esimerkiksi toistuva väkivallan näkeminen voi synnyttää pysyviä, aggressiota voimistavia tietorakenteita, mutta sama ilmiö vaikuttaa myös varsinaisessa GAM-episodissa ympäristön herätteenä.¹³⁰

3.2.2. Routes - sisäinen tila

GAM-episodin seuraava vaihe, reitit (*routes*), pitää sisällään ne tekijät, jotka henkilötason sekä ympäristön syötteet saavat aikaan yksilön psyydessä. Nämä tekijät, kognitiiviset (*cognition*), tunneperäiset (*affect*) ja kiihtymyksen (*arousal*) ilmiöt muodostavat henkilön vallitsevan sisäisen tilan (*present internal state*). Kognitio, tuntemukset ja kiihtymys ovat vahvasti yhteydessä toisiinsa ja GAM-mallissa ne on kuvattu keskinäisessä riippuvuussuhteessa vallitsevan sisäisen tilan kokonaisuuteen.¹³¹

Kognitiolla tarkoitetaan tässä yhteydessä tiedostettuja ja tiedostamattomia ajatusprosesseja sekä skriptejä. Aggressioprosessin kannalta olennaisia ovat etenkin vihamieliset ajatukset, jotka voivat johtua tilanteeseen, episodiin, liittyvistä lyhyen aikavälin tapahtumista tai esimerkiksi tilanteeseen yhdistetyistä negatiivisista muistoista¹³². Rowell Huesmannin teoria käyttäytymisestä ja ajattelua ohjaavista skripteistä on esitelty aggressioteorioiden vertailun yhteydessä.

Tunneperäisiin ilmiöihin sisältyvät lyhytaikaiset emootiot ja pysyvämmän luontoinen mieliala. Konkreettinen esimerkki syötteiden vaikutuksesta tuntemuksiin on fyysisen kivun aiheuttama reaktio: Kipu lisää ärtymyksen ja vihamielisyyden tasoa¹³³. Jo varhaislapsuudessa odottamaton kipu tuottaa välittömän ärtymyksen ilmaisen, joka on todettavissa esimerkiksi kasvojen ilmeistä.¹³⁴

¹³⁰ Anderson & Carnagey, 2004, 183-185

¹³¹ Anderson & Bushman, 2002, 38

¹³² *ibid.*

¹³³ ks. Berkowitz, 1993

¹³⁴ Izard, 1991, 245; Anderson & Bushman, 2002, 39

Andersonin ja Bushmanin mukaan kiihtymyksen tunne voi vaikuttaa aggressioon kolmen eri väylän kautta. Selvimmin havaittavia kiihtymyksen aiheuttajia on syötteissä ilmenevä provokaatio. Etenkin jo valmiiksi kiihtyneessä mielentilassa provokaatio voi johtaa selvästi kohonneeseen aggressiotasoon. Myös toissijaisista, tilanteeseen liittymättömistä lähteistä kumpuava kiihtymystila voi voimistaa aggressiota. Esimerkiksi fyysisestä rasituksesta, kuten urheilusta johtuva kiihtymystila voidaan tulkita aggressioksi etenkin tilanteissa, jotka sisältävät provokaatioksi tulkittua toimintaa¹³⁵. Kolmas mahdollinen kiihtymystilan vaikuttamisväylä on tilanne, jossa epätavallisen matala tai korkea kiihtymystila koetaan epämiellyttäväksi ja vältettäväksi, aversiiviseksi ilmiöksi. Aversiivisenä ilmiönä poikkeuksellisen kiihtymystila saattaa sekä matala- että korkeatasoisena ilmetessään voimistaa aggressiota. Aversiivisenä ilmiönä esiintyvän kiihtymystilan suhteesta aggressioon ei kuitenkaan tutkijoiden mukaan ole riittävää tutkimustietoa.¹³⁶

3.2.3. Outcomes - lopputulos

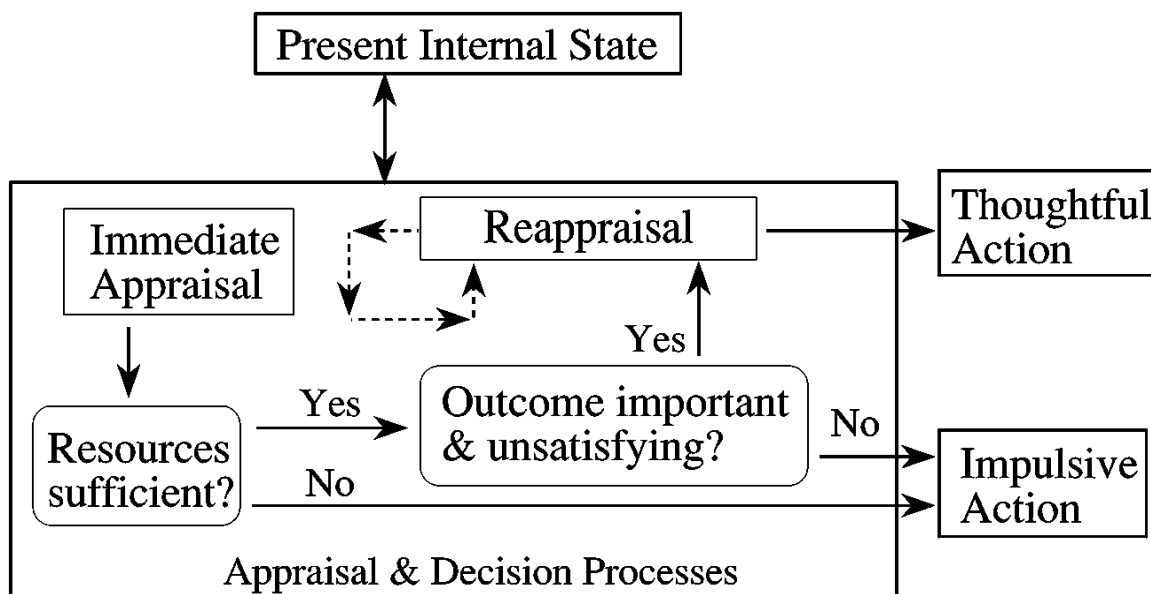
Perusmuotoisessa GAM-episodissa ympäristö- ja henkilölähtöiset syötteet käynnistävät yksilön vallitsevan sisäisen tilan kautta arviointi- ja päätöksentekoprosessin, joka johtaa harkittuun tai impulsiiviseen toimintaan. On lähes itsestään selvää, että tällaisenaan ilmaistuna prosessi on äärimmäisen yksinkertaistettu. Arviointi- ja päätöksentekoprosessi (*appraisal & decision processes*) sisältää monitasoista ja kompleksista informaation prosessointia, jonka luonne vaihtelee suhteellisen automaattisesta toiminnasta hyvinkin kontrolloituun ja tiedostettuun prosessointiin.¹³⁷

Perusmuotoinen mallinnus GAM-episodista jättää arviointi- ja päätöksentekoprosessin tarkastelun verrattain pintapuoliselle tasolle. Tätä episodin vaihetta voidaan havainnollistaa omana syklisenä prosessinaan, jonka mallinnus on esitetty kuviossa 4.

¹³⁵ Kiihtymystilan siirtovaikutus: ks. prof. Dolf Zillmann (1983, 1988, 1996)

¹³⁶ Anderson & Bushman, 2002, 39

¹³⁷ Robinson, 1998, 690; Krull & Dill, 1996, 957, Anderson & Bushman, 2002, 40

Kuvio 4. Arviointi- ja päätöksentekoprosessi¹³⁸

Arviointi- ja päätöksentekoprosessi käynnistyy välittömällä arvioinnilla (*immediate appraisal*), joka tapahtuu automaattisesti, yksilön tiedostamatta. Välittömän arvioinnin lopputulos riippuu merkittävästi vallitsevasta sisäisestä tilasta. Mikäli henkilö on valmiiksi aggressiivisessa mielentilassa (ts. vallitseva sisäinen tila vahvistaa aggressiivisia ajatuksia) ja häntä tönäistään, hän on altis tulkitsemaan tönäisyn aggressiivisena tekona. Myös alkuperäinen huomion kohde ja ympäristöstä tehdyt havainnot määrittävät, tulkitaanko ilmiö ulkopuolisten vaikuttimien vai henkilöön liittyvien syiden kautta: Mikäli henkilö on ennen tilannetta todennut, että ahtaassa tilassa on huomattavan paljon ihmisiä, hän on alttiimpi tulkitsemaan tönäisyn vahingoksi. Myös henkilön toiminnan päämäärä ja tavoite vaikuttavat arviointiin, kuten myös kokemuksen ja sosiaalisen oppimisen kautta syntyneet tietorakenteet. Tilanteesta tehtävä välitön arviointi on siis vahvasti tilanne- ja henkilösidonainen, tiedostamaton prosessi. Arviointi- ja päätöksentekoprosessin jatkuminen välittömän arvioinnin jälkeen määrittyy ensisijaisesti yksilön käytössä olevien resurssien ja välittömän arvioinnin lopputuloksen mukaan.¹³⁹

¹³⁸ Anderson & Bushman, 2002, 40;

¹³⁹ Krull & Dill, 1996, 957; Anderson & Bushman, 2002, 40-41

Käytössä olevat resurssit tarkoittavat henkilön kognitiivista kapasiteettia ja aikaa. Mikäli henkilöllä on riittävästi kapasiteettia ja aikaa tilanteen käsittelyyn, ja tilanne tulkitaan välittömässä arvioinnissa merkitykselliseksi, käynnistyy tiedostetumpi uudelleenarviointiprosessi (*reappraisal*). Mikäli henkilön kognitiivinen kapasiteetti ja aika eivät ole riittäviä tai toiminnan lopputulos koetaan yhdentekevänä, hän toimii impulsiivisesti. Impulsiivinen toiminta voi johtaa aggressiiviseen tai ei-aggressiiviseen toimintamalliin, riippuen välittömän arvioinnin lopputuloksesta.¹⁴⁰

Uudelleenarvioinnissa henkilö pyrkii löytämään vaihtoehtoisia tulkintoja ja toimintamalleja tilanteeseen. Tähän liittyy eri selittävien tekijöiden, kuten motiivien tarkastelua, muistoja aiemmista tilanteista ja oman toiminnan lopputuloksen arviointia. Väkijoukossa tönäistyksi tullut henkilö voi arvioida tönäisijän motiiveja ja toiminnan mahdollista tahattomuutta, mutta myös esimerkiksi ympäröivää sosiaalista tilannetta. Uudelleenarviointi voi itsessään sisältää useita peräkkäisiä kierroksia, ja prosessi on huomattavasti välitöntä arviointia tiedostetumpi. On kuitenkin huomattava, että vallitsevalla sisäisellä tilalla on olennainen merkitys myös uudelleenarviointiprosessissa, sillä edeltävä GAM-episodin vaihe määrittää pitkälti sen, mitkä tekijät arvioinnissa ja ajattelussa korostuvat. Näin ollen uudelleenarviointi saattaa myös voimistaa aggressiota, kun mahdolliset aiemmat negatiiviset kokemukset vastaavista tilanteista tuovat lisänsä tilanteen arviointiin.¹⁴¹

Sosiaalisella ympäristöllä on merkittävä rooli arviointi- ja päätöksentekoprosessissa. Esimerkiksi kirkossa on paljon tekijöitä, jotka rajoittavat aggression ja aggressiivisen käyttäytymisen syntyä: todistajia, tarkka käyttäytymisnormisto ja rauhallinen ympäristö. Sosiaalinen ympäristö on merkittävästi erilainen esimerkiksi yökerhossa, jossa vaikuttimina ilmenevät esimerkiksi päihheet, naisten huomiosta kilpailevat miehet ja mahdollisesti aggressiivisesti käyttäytyvät ihmiset. Ihminen ei kuitenkaan välttämättä toimi aggressiivisesti, vaikka rajoittavat tekijät sosiaalisessa ympäristössä, kuten kiinnijäämisen riski, olisivat minimissään. Useimmat ihmiset eivät kykene väistämään itseän liitettyjä moraalisia standardeja ja hyväksyttäviä käyttäytymismalleja ilman erillistä prosessointia, sillä tekijät ovat vahvasti kytköksissä ihmisen käsitykseen itsestään ja omanarvontuntoon. Mainitun kaltaisten rajoitteiden ja pidäkkeiden vaikutusta voidaan lieventää esimerkiksi moraalisella oikeutuksella, kuten vakuuttamalla toiminnan olevan kohteen omaksi parhaaksi. Tämänkaltaista prosessointia käsitellään esimerkiksi aiemmin esitellyssä Banduran moraalisen irrottautumisen teoriassa.¹⁴²

¹⁴⁰ Anderson & Bushman, 2002, 41

¹⁴¹ *ibid.*

¹⁴² Anderson & Bushman, 2002, 43-44

3.3. Aggression altistavat ja mahdollistavat tekijät

General Aggression Model tarjoaa kattavan ja verrattain helppokäyttöisen mallin aggression tarkasteluun monisyisenä kokonaisuutena, kun tarkastelun keskiössä on yksittäinen henkilö yksittäisessä tilanteessa. Kuten aiemmin on todettu, yksittäinen GAM-episodi ei tapahdu tyhjiössä, vailla ulkoisia ja edeltäviä vaikutteita. Laajennettu GAM-malli pitääkin sisällään myös episodisia edeltävät ympäristö- ja henkilötason tekijät. Kuitenkin, tiettyjen vaikuttimien syvällisempi tarkastelu on etenkin sotilaskoulutuksen kannalta merkityksellistä, jotta ilmiötä voitaisiin tarkastella kokonaisuutena, sotilaan kokonaistoimintakykyä silmällä pitäen. Tässä alaluvussa tarkastelen tutkimuksissa ilmenneitä, sotilasympäristössä ilmenevään aggressioon vaikuttavia tekijöitä alkuperäistä GAM-mallin teoriapohjaa syvällisemmin. Tarkoitukseni on syventää tarkastelua sotilaskoulutuksen kannalta olennaisten aggressiotekijöiden osalta siten, että aiemmissa sotatieteellisissä tutkimuksissa todetut tekijät tulevat riittävällä tasolla huomioidua myös GAM-mallin viitekehysessä. GAM muodostaa siis edelleen tarkastelun viitekehysten, johon aiemman sotatieteellisen tutkimuksen havainnot liitetään.

Psykologian ja psykiatrian tutkimuskentältä löytyy huomattava määrä aggressiotutkimuksen aineistoa, joka keskittyy aggressiiviseen käyttäytymiseen altistaviin tekijöihin. Psykiatrian professori Hannu Lauerma on nimennyt aggressiiviseen ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen altistaviksi tekijöiksi muun muassa tarkkaavaisuushäiriöt, lukihäiriöt ja lapsuuden vuorovaiikutussuhteet.¹⁴³ Lastenpsykiatri Jari Sinkkonen lisää väkivaltaisen käyttäytymisen tunnettuihin syihin heikkoon itsetuntoon liittyvän huonon minäkuvan, jonka myös kriminaalipsykologi Jaana Haapasalo nimeää merkittäväksi altistavaksi tekijäksi tunne-elämän epäkypsyyden ja impulsiivisuuden ohella.¹⁴⁴ Kuten aiemminkin on todettu, näiden tekijöiden sovellettavuus suoraan sotilasympäristöön on ongelmallista. Kuitenkin, henkilön geneettisistä ja henkilöhistoriallisista lähtökohdista kumpuavien tekijöiden tunnistaminen on ensiarvoisen tärkeää myös sotilaskoulutuksen viitekehysessä, kun tarkastellaan esimerkiksi koulutettavien henkilöiden valintaprosessia.

¹⁴³ Lauerma, 2009, 205

¹⁴⁴ Sinkkonen, 2010, 172; Haapasalo, 2008, 50

Siviiliyhteiskunnan piirissä tehdyllä tutkimuksella voidaan nähdä olevan myös suoria yhteneväisyyspintoja sotilastutkimuksen kanssa. Esimerkiksi sopeutumattomuus sotilasympäristöön ja alttius psyykkisiin stressireaktioihin ovat jossain määrin linkittyneitä aiemmin lueteltuihin tekijöihin. Sotilaspsykologi Taisto Paananen on nimennyt sotilasympäristöön sopeutumisen kannalta riskiryhmään muun muassa henkilöt, joilla on suvussa psykiatrasta rasiitetta, huonot sosiaaliset suhteet, alhainen koulutustaso, heikko sosiaalinen kypsyyss tai matala älykkyystaso. Sopeutumisvaikeudet, matala älykkyystaso ja epäsosiaaliset taipumukset altistavat Paanasen mukaan myös psyykkisille ongelmille.¹⁴⁵ Huomionarvoiseksi tekijäksi sotilasympäristön vaatimusten kannalta nousee lähtökohdiltaan aggressiivisten henkilöiden ennustettavasti heikko sopeutuminen sotilasympäristöön. Tämä itsessään antaa viitteitä siitä, ettei sotilaskoulutukseen tule lähtökohtaisesti valita henkilöitä, joille aggressio ja väkivalta ovat helppoa ja luonteenomaista toimintaa. Koulutettavien tulisi ensisijaisesti olla riittävän psyykkisen kompetenssin ja harkintakyvyn omaavia yksilöitä, jotka kykenevät sopeutumaan ja toimimaan organisoidusti sotilasympäristössä tehtävien edellyttämällä tavalla. Lauerma toteaaakin väkivaltarikollisen olevan sotilasta useammin ”syryäytynyt ajautuja, jonka toiminta ei ole systemaattista”¹⁴⁶.

3.3.1. Oikeutuksen kokemus

Oman toiminnan oikeutuksen kokemus on eräs olennaisimmista aiemmissä tutkimuksissa toistuvasti esiin nousseista tekijöistä, jotka vaikuttavat kykyyn jatkaa taistelutoimintaa kuormituksen alla. Sodanajan toimintaympäristön jatkuva kuormitus asettaa merkittävän haasteen sotilaan kokonaistoimintakyvylle. Tähän kokonaisuuteen liittyvä moraalinen dilemma toisen ihmisen tappamisesta luo konkreettisen lisäkuorman yksittäisen sotilaan kestokyvylle. Tätä tekijää silmällä pitäen toiminnan oikeutetuksi kokemisella on kriittinen rooli. Oman toiminnan oikeutuksella on todettu olevan merkittävä rooli esimerkiksi stressin ja levottomuuden lievittäjänä jo kotimaisessa veteraanitutkimuksessa. Talvi- ja jatkosodan veteraanien kokemuksia tutkinut Erkki Mielonen toteaa, että jos sotaa ei koeta omaksi, on tämä perussyy sotilaan tyytymättömyydelle¹⁴⁷. Tämä ilmiö on todettavissa esimerkiksi talvisodan ja jatkosodan hyökkäysvaiheen vertailussa: Talvisodan aikana sotilaat olivat sodan loppuun asti suhteellisen yksimielisiä oman maan puolustuksen oikeutuksesta. Jatkosodassa valtakunnan rajan ylittäminen vaikutti asenteisiin merkittävästi, ja jopa suojeluskunnassa palvelleet sotilaat kokivat sotilasvalansa velvoittaneen heidät vain isänmaan rajojen puolustamiseen.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Paananen, 1978, 17-19

¹⁴⁶ Lauerma, 2009, 205

¹⁴⁷ Mielonen, 1968, 25

¹⁴⁸ Rantapelkonen, 2002, 40; Salminen 1976, 79; Sinivuo, 2011, 40-41

Kansanvälisellä tasolla tutkimustietoa on saatavilla etenkin Yhdysvaltain asevoimien osalta. Charles Moskosin tutkimuksessa Irakin sodassa 2003 yhdysvaltalaissojilaista noin puolet ilmaisi, ettei olisi vapaaehtoisena lähtenyt palvelemaan Irakiin. Etenkin kansalliskaartista Irakiin komennetut sotilaat kokivat usein listautuneensa palvelemaan vain kotimaassa. Irakissa ollessaan he kokivat olevansa ”väärässä sodassa”. Huomionarvoista on, että myös aktiivipalveluksessa olevista 42% ilmoitti, ettei olisi osallistunut operaatioon vapaaehtoisena.¹⁴⁹ Vietnamin sodassa sotilaat kokivat, että ylhäältä käsketyt voimankäytön säädökset tarjosivat oman toiminnan oikeutukselle lähinnä välillisen avun. Tulkinnanvaraiset säädökset koettiin usein kestäättömäksi pohjaksi moraaliselle toiminnalle.¹⁵⁰

Taistelun tavoitteilla onkin suuri merkitys taistelutahdon ja etenkin taistelun jatkamisen kannalta. Jos omalla toiminnalla, otetuilla riskeillä ja koetuilla menetyksillä ei koeta olevan minäänlaista arvoa tai vaikutusta menestykseen, moraalit romahtaa nopeasti. Suuri merkitys on myös sillä, jos oman kotimaan ei koeta olevan todellisen uhan kohteena.¹⁵¹ Vastaavanlaisia havaintoja on tehtävissä myös ei-valtiollisten äärijärjestöjen osalta. Steven Windischin johtaman tutkimusryhmän raportissa vuodelta 2016 todetaan, että 38% äärijärjestöstä eronneista koki, ettei väkivalta ollut oikeutettua tavoitteiden saavuttamiseksi. 58% ilmoitti havainneensa merkittäviä eroja idealististen odotusten ja todellisuuden välillä.¹⁵²

Lopulta oikeutuksen kokemus palautuu sotilaana olemisen paradoksiin: Kuinka säilyttää eettinen eheys ja olla eettinen subjekti oikeuttamalla tappaminen ja samanaikaisesti kunnioittaen ihmisarvoa?¹⁵³ Tähän dilemmaan voidaan osaltaan vastata organisaation toiminnan ja koulutuksen kautta. Yhdysvaltain maavoimien upseerin, Peter Kilnerin mukaan sotilaat, jotka ovat tietoisia toimintansa moraalista tekijöistä, voivat olla haluttomia toteuttamaan käskyä tappaa vihollinen. Tästä johtuva viive voi taistelutilanteessa maksaa sotilaille hänen henkensä. Sotilaat, jotka luottavat johtajiensa moraalisiin ja oman toimintansa oikeutukseen, vastaavat todennäköisesti nopeasti tilanteen edellyttämällä tavalla. Moraalisten tekijöiden tiedostamisesta huolimatta he kykenevät toimimaan tehokkaasti, kokien toimintansa olevan oikeutettua ja osa toimintaympäristön ja tilanteen sanelemaa todellisuutta.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Sinivuo, 2011, 38

¹⁵⁰ Siitonen, 2016, 14-15

¹⁵¹ Sinivuo, 2011, 43; Cassidy, 2003, 24-32

¹⁵² Windisch, ym. 2016, 14-15; Leskinen & Simola, 2018, 24

¹⁵³ Mäkinen, 2011-2, 119

¹⁵⁴ Kilner, P. 2004, 29

GAM-mallissa oikeutuksen kokemus asemoituu lähtökohtaisesti episodina edeltäviin, ympäristöihin muuttujiin. Oikeutusta yksittäiseen tekoon tarkastellaan tapauskohtaisesti yksittäiseen episodiin liittyen, mutta sotilasympäristössä toiminnan oikeutuksen on perustuttava laajempaan ja jatkuvampaan kokonaisuuteen. Tällä tarkoitan esimerkiksi sodan oikeussääntöjä, joihin sodankäynnin oikeutus ja hyväksyttävät menetelmät perustuvat. Näin ollen kokemus oman toiminnan moraalista oikeutuksesta rakentuu pidempikestoisena prosessina, jonka myötä vaikutukset heijastuvat yksittäisen GAM-episodin henkilölähtöisiin syötteisiin.

3.3.2. Minäpystyvyys

Minäpystyvyys (*self efficacy*) vaikuttaa yksilön yrittämiseen ja yrittämisen haluun haastavissa tilanteissa. Henkilökohtaisena ominaisuutena ja piirteenä minäpystyvyys määrittää, kuinka pystyväksi ihminen kokee itsensä haasteiden edessä. Ominaisuus liittyy läheisesti itseluottamukseen, mutta on yksityiskohtaisemmin tiettyyn asiaan, osa-alueeseen ja ympäristöön liittyvää pätevyiden tunnetta.¹⁵⁵ Minäpystyvyys on vahvasti yhteydessä myös sopeutumiseen. Mikael Salon mukaan peruskoulutuskaudella yksi kriittisimmistä sopeutumista edesauttavista tekijöistä on alokkaan tunne ja usko siitä, että kykenee selviytymään uudessa ympäristössä.¹⁵⁶

Ilmiön tutuksi kokeminen ja valmistautuminen ovat olennaisia tekijöitä minäpystyvyyden ja sopeutumisen kannalta. Onnistunut sosiaalistumisprosessi alkaa jo ennen palvelusta, kun palvelukseen astuva kerää informaatiota ja muodostaa ennako-odotuksia ja -asenteita palveluksesta. Vertailukohtana voidaan käyttää tutkimusta yliopistomaailmasta: Opiskelijat, jotka olivat valmistautuneet opintoihin ja kokivat vain lievää stressiä opintojen alussa, osoittivat hyvää sopeutumista kuuden kuukauden päästä opintojen aloituksesta. Opiskelijat, joilla oli korkea stressitaso opintojen alussa, osoittivat heikompaa sopeutumista kuuden kuukauden vertailujaksolla.¹⁵⁷

Ilmiön ja ympäristön tutuksi tekeminen ei menetä merkitystään alokaskauden aikana tai sen jälkeen. Vastaavalla tavalla taistelulentän toimintaympäristöön totuttaminen on toteutettava etupainoisesti siten, että ilmiöön valmistaudutaan mahdollisimman kattavasti ja realistisesti, toimintaympäristön eri ilmiöt huomioiden. Koulutuksen todenmukaisuuden vaatimusta on korostettu toisesta maailmansodasta asti, jolloin todettiin esimerkiksi ihmismäisten maalilaitteiden käytön vaikuttavan sotilaiden kykyyn ampua vihollista kohti taistelutilanteessa.

¹⁵⁵ Maavoimien toimintakykytutkimus, 2018

¹⁵⁶ Salo, 2008, 7

¹⁵⁷ Salo, 2008, 5, 11

GAM-mallissa minäpystyvyys sijoittuu henkilötason syötteisiin ja vallitsevaan sisäiseen tilaan. Ne, jotka uskovat kykenevänsä tehokkaasti toteuttamaan aggressiivisen teon ja saavuttavansa sillä tavoitellun lopputuloksen ovat todennäköisiä käyttämään aggressiivisia toimintamalleja¹⁵⁸. Taistelutilanteessa sotilas taistelee ja jatkaa toimintaansa sitä todennäköisemmin, mitä enemmän hän uskoo kykyynsä taistella ja vaikuttaa viholliseen omalla toiminnallaan. Minäpystyvyyden tunne on merkittävä tekijä yksilön arvioidessa omia toimintamahdollisuuksiaan, jota kautta ominaisuus linkittyy olennaisesti myös GAM-syklin arviointivaiheeseen¹⁵⁹. Yksilön kokiessa omaavansa hyvät toimintamahdollisuudet ja onnistumisen edellytykset on arviointiprosessi yksinkertaisempi, jonka johdosta yksilö toimii nopeammin. Matala minäpystyvyyden tunne voi aiheuttaa arviointiprosessin pitkittymisen, jossa vaihtoehtoisia toimintamalleja tarkastellaan laajemmin, esimerkiksi aiempien negatiivisten kokemusten pohjalta. Riittämättömät resurssit omaava tai oman toimintansa vaikutukset epäedullisiksi kokeva sotilas voi toimia taistelun kannalta epäedullisella tavalla ja pyrkiä esimerkiksi vetäytymään tilanteesta taistelematta. Epäedulliseksi koetussa tilanteessa heikko luottamus omaan toimintaan saattaa johtaa myös spontaaniin ja harkitsemattomaan toimintaan, jonka muoto ja vaikutukset ovat vaikeasti ennakoitavissa¹⁶⁰.

Minäpystyvyys linkittyy olennaisesti luottamukseen käytettäviin välineisiin, sotilaan tapauksessa omiin aseisiin. Varmuus omista tiedoista ja taidoista ei riitä luomaan minäpystyvyyden tunnetta, jos luottamus käytettäviin välineisiin puuttuu. Minäpystyvyyden kannalta olennaista on nimenomaisesti sotilaan oma kokemus siitä, että hänen käyttämänsä aseet ja varustus ovat riittävän tehokkaita ja toimivia. Yksinomaan asejärjestelmien laskennallinen, kenttäkokeissa osoitettu suorituskkyky ei näin ollen riitä, vaan yksittäiselle sotilaille on luotava konkreettinen ja vahva usko omien välineiden tehosta ja toimivuudesta taistelutilanteessa.

Sotilasympäristössä minäpystyvyydellä voidaan nähdä myös vahvasti kollektiivinen ilmene-mismuoto, usko oman joukon suorituskkyyn. Kollektiivisia ilmiöitä, kuten ryhmäkoheesiota käsitellään omassa alaluvussa.

¹⁵⁸ Anderson & Bushman, 2002, 35

¹⁵⁹ Anderson & Bushman, 2002, 40; Krull & Dill, 1996

¹⁶⁰ Anderson & Bushman, 2002, 41-42

3.3.3. Sinnikkyys

Ihmiset suhtautuvat vaikeuksiin ja vaikeisiin tilanteisiin eri tavoin. Ihmisen psyykkisessä toimintakyvyssä ja toimintamalleissa on tekijöitä, jotka auttavat joitakin yksilöitä selviytymään vaikeista tilanteista ja haasteista muita paremmin. Yhdeksi tällaiseksi tekijäksi on osoittautunut ominaisuus, joka on nimetty sinnikkyudeksi (*hardiness*).¹⁶¹

Sinnikkyys on tekijä, joka auttaa joitakin ihmisiä selviytymään ja jaksamaan tilanteissa, jotka toisille osoittautuvat ylitsepääsemättömiksi. Sinnikkyys on ihmisen taipumusta nähdä vaikeudet haasteina pikemminkin kuin ongelmina¹⁶². Henkilöt, joilla on paljon sinnikkyyttä, jaksavat ponnistella vaikeissa tilanteissa ja uskovat selviytyvänsä niistä. Sinnikkyyttä omaavat yksilöt osoittavat positiivisempaa elämänasennetta ja sitoutuvat paremmin työhön. He tuntevat suurempaa kontrollin tunnetta elämästään ja ovat avoimempia muutokselle. Sinnikkäille yksilöille on tyypillistä nähdä stressaavat ja tuskallisetkin kokemukset elämään normaalisti kuuluvana osana. Sinnikkyys on ominaisuus, joka muotoutuu varhaisessa vaiheessa ihmisen elämää. Ominaisuutena sinnikkyys on suhteellisen pysyvä, mutta sitä on myös mahdollista kehittää.¹⁶³

Bartonen tutkimuksessa (1999) tarkasteltiin sinnikkyuden suhdetta sotilaiden kokemaan stressiin ja ilmenneisiin stressioireisiin. Tutkimusjoukko käsitti yhteensä 787 Persianlahden sotaan osallistunutta yhdysvaltalaissohilasta, joiden sinnikkyyttä mitattiin tarkoitusta varten laaditulla 15-kohtaisella asteikolla kyselytutkimuksessa. Tutkimusjoukko jaoteltiin omiksi ryhmikseen heidän osoittamansa sinnikkyuden määrän ja heidän yleisesti kokemansa stressin perusteella. Kartoittamalla etukäteen sotilaiden elämäntilanteesta kumpuavat stressin lähteet tutkimusaineistosta kyettiin erottelamaan operaatioon osallistumisesta johtuva stressi esimerkiksi siviilielämän ilmiöihin liittyvistä stressitekijöistä. Tällä menetelmällä kyettiin vertailemaan sinnikkyuden suhdetta yksinomaan taistelustressiin ja muihin palveluksesta johtuviin stressitekijöihin.¹⁶⁴

¹⁶¹ Maavoimien toimintakykytutkimus, 2018, 11

¹⁶² Kobasa, 1979; Kobasa & Maddi, 1982

¹⁶³ Bartone, 1999, 73

¹⁶⁴ Bartone, 1999, 74

Tutkimuksen tuloksissa on havaittavissa, että sotilaan osoittama sinnikkyiden määrä on käänteisesti verrannollinen hänen kokemansa stressin määrään. Toisin sanoen sinnikkyys ennusti matalampaa tasoa koetun stressin määrässä, kun sotilaat palvelivat samoissa tai samankaltaisissa tilanteissa ja heidän elämäntilanteensa ja taustansa olivat keskenään samanlaiset. Merkittävä tekijä tutkimustuloksissa oli myös sinnikkyiden merkityksen lisääntyminen stressin määrän kasvaessa. Mitä korkeammaksi sotilaat kokivat itseensä kohdistuvan kokonaisstressin tason (siviilielämästä johtuvat tekijät huomioiden), sitä suuremmiksi eroavaisuudet kasvoivat matalaa ja korkeaa sinnikkyyttä osoittaneiden sotilaiden välillä¹⁶⁵. Korkeampi sinnikkyiden taso ennusti myös matalampaa riskiä taistelustressistä johtuvien stressioireiden ilmenemiseen tulevaisuudessa¹⁶⁶.

GAM-mallissa sinnikkyys liittyy kiinteästi henkilötason syötteisiin. Sinnikkyys on ilmiö, joka ei liity niinkään yksittäiseen tapahtumaan vaan selviytymiseen toistuvien haasteiden ja jatkuvan stressin alaisena. Sinnikkyiden ilmiön tarkastelussa korostuu GAM-mallin syklinen rakenne. Kuten aiemmin on osoitettu, yksittäistä tilannetta ei pyritä tarkastelemaan tyhjiössä, vaan tilanteeseen vaikuttavat taustatekijät otetaan huomioon mahdollisimman kattavasti. GAM-mallissa episodit seuraavat toisiaan jatkuvana syklinä ja yksittäinen episodi on aina osaltaan vaikuttamassa seuraavan episodin prosessiin. Toisin sanoen koetut tilanteet siirtyvät osaksi henkilötason syötteitä, jotka vaikuttavat myöhempien episodien alkutilanteissa.

Sinnikkyys vaikuttaa henkilötason syötteisiin eräänlaisena ylläpitävänä voimana, psyykkisesti suojaavana tekijänä, joka pyrkii minimoimaan kokonaisuuteen negatiivisesti vaikuttavat tekijät, säilyttäen positiiviset. Kun sotilas joutuu taisteluun ja käyttää tappavaa voimaa taistelutilanteessa, hän altistuu psyykkiselle kuormitukselle. Hänen kokemuksensa liittyy osaksi kokonaisuutta, joka heijastuu hänen tulevaan toimintaansa, tässä tapauksessa tuleviin taistelutehtäviin. Sinnikkyys on olennainen määrittävä tekijä siinä, kuinka voimakas vaikutus koetulla taistelutilanteella on seuraavassa taistelutilanteessa, eli seuraavassa GAM-episodissa.

¹⁶⁵ Bartone, 1999, 76-78

¹⁶⁶ Bartone, 1999, 79

3.3.4. Auktoriteetti

“Kuta mahtavammin esimies kiroaa, sitä suurempaa kunnioitusta hän herättää alaisissaan ja sotaeverstin on osattava karjaista Jeesusmaria sellaisella äänellä, että se voittaa tykkien jyrähdykset ja saa vedet valahtamaan turkkilaisenkin housuihin”

- Tykkimestari Schwarzschwans, Mika Waltari, 1948

Oheinen sitaatti on kuvitteellisen keskiajan sotilasjohtajan näkemys tavoiteltavasta esimiestoiminnasta taistelutilanteessa. Mainittu tykkimestari on toki lähinnä kirjailijan mielikuvituksen tuotetta, mutta nähdäkseni sitaatti ilmentää humoristisella tavalla yhdenlaista käsitystä auktoriteetin merkityksestä sotilasjoukon toiminnassa. ”Jeesusmarian” karjaisun voimakkuuden merkitys nykyajan sotilasjohtamisessa voidaan ehkä perustellustikin kyseenalaistaa, mutta esimiehen auktoriteetin vaikutus sotilaan toimintaan on edelleen relevantti tarkasteltava kohde. Sotilaan toimintaan taistelutilanteessa liittyviä prosesseja ei ole mielekästä tarkastella irrallisina ympäristön sosiaalisesta viitekehystä. Joukon johtajan läsnäolo ja toiminta sekä oman ryhmän ryhmäkiinteyks ovat erittäin olennaisia tekijöitä yksittäisen sotilaan toiminnan kannalta.

Stanley Milgramin tottelevaisuuskoe 1960-luvulta on hyvin tunnettu tutkimus auktoriteetin merkityksestä päätöksentekoon ja todennäköisesti yksi historian tunnetuimmista sosiaalipsykologian tutkimuksen koeasetelmista. Tutkimuksessa koehenkilön käskettiin antaa sähköshokkeja opiskelijalle, joka pyrki suorittamaan muistia vaativia tehtäviä. Sähköshokkien voimakkuutta käskettiin lisäämään kokeen edetessä siihen asti, että shokkien voimakkuus oli kohteelle hengenvaarallinen. Kokeessa sähköshokkeja saanut kohdehenkilö oli näyttelijä, eikä oikeita shokkeja luonnollisestikaan annettu. Erillinen psykiatrien ryhmä ennusti, että vain noin yksi henkilö tuhannesta olisi halukas jatkamaan loppuun saakka. Lopulta yksikään neljästäkymmenestä koehenkilöstä ei keskeyttänyt toimintaa ennen kuin hengenvaarallinen, kolmensadan voltin shokki oli annettu. Noin kaksi kolmesta koehenkilöstä eteni kokeessa loppuun asti, antaen yli neljänsadan voltin shokin. Koehenkilöt eivät lähtökohtaisesti toteuttaneet tehtävää mielellään, vaan useat olivat selvästi tuskastuneita antaessaan sähköshokkeja ja kuullessaan näyttelijän valittavan kivusta. Milgramin mukaan ilmiö johtui koehenkilöiden kyvyttömyydestä uhmata kokeen johtajan käskyjä.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Milgram, 1965; Cialdini, 2011, 212-214

Milgramin kokeen tieteellisyyttä ja tehtyjä johtopäätöksiä on myöhemmin kritisoitu merkittävästi. Esimerkiksi Charles Helm ja Mario Morelli kritisoivat Milgramin koeasetelmaa ja analyysia. Heidän mukaansa koe kertoo ennen kaikkea laboratorioasetelman voimasta ja vaikutuksesta yksilön päätöksentekoon, eivätkä kokeen tulokset ole sellaisenaan yleistettävissä koetilanteen ulkopuolelle.¹⁶⁸

Philip Zimbardon johtamassa Stanfordin vankilakokeessa ryhmä vapaaehtoisia opiskelijoita jaettiin vankeihin ja vartioihin laboratorioon lavastetussa vankilaympäristössä. Koehenkilöille jaettiin rooleihinsa sopivat vaatteet ja ohjeistettiin toimimaan rooliensa mukaisesti. Alun perin kahden viikon pituiseksi suunniteltu koe jouduttiin keskeyttämään, kun vartijoita esittävät koehenkilöt alkoivat kohdella vankeja yhä julmemmin. Kokeen lopputulosta pidettiin osoituksena siitä, että kuka tahansa kykenee kohtelemaan toista ihmistä julmalla ja raa'alla tavalla, kun siihen annetaan rajoittamaton valta ja auktoriteettiasema.¹⁶⁹ Zimbardon mukaan ihmisille voi kehittyä tilannekohtaisia identiteettejä, kun annetut roolit ja muiden ihmisten toiminta muokkaavat toimintaamme. Tämän kaltaisesta ilmiöstä on nähtävissä esimerkkejä esimerkiksi Abu Ghraibin vankilan tapauksessa, jossa yhdysvaltalaisotilaat kiduttivat ja nöyryyttivät vankeja.¹⁷⁰

On selvää, että Milgramin ja Zimbardon koeasetelmat eivät täysimääräisesti kuvaa mitään historiallista tapahtumaa, nykyajan taistelukentästä puhumattakaan. Voidaan kuitenkin todeta, että Milgramin ja Zimbardon kokeiden tuloksista on löydettävissä tilanteissa vaikuttavia psykologisia prosesseja, joiden kautta voidaan selittää yksilön käyttäytymistä tilanteissa, joissa ulkoisen auktoriteetin tai oman roolin koetaan edellyttävän toisen ihmisen vahingoittamista. Peter Kilner toteaaakin, että sotilasjohtajilla on velvollisuus kouluttaa sotilaansa tappamaan taistelutilanteessa, mutta johtajalla on yhtäläinen vastuu tappamisen moraalisesta oikeutuksesta.¹⁷¹

¹⁶⁸ Helm & Morelli, 1979, 324-342

¹⁶⁹ Zimbardo, et al. 1971

¹⁷⁰ Zimbardo, 2007, 321

¹⁷¹ Kilner, 2002, 24

GAM-mallissa auktoriteetin voidaan nähdä sijoittuvan yksiselitteisesti ympäristölähtöisiin syötteisiin. Stanley Milgramin teoriaa mukaillen auktoriteetin vaikutuksen voimakkuuden voidaan nähdä riippuvan neljästä tekijästä: auktoriteettihahmon fyysisestä läheisyydestä, auktoriteetin legitimitetistä, kunnioituksesta auktoriteettia kohtaan ja auktoriteetin konkreettisuudesta vaatimuksesta toimia¹⁷². Nämä tekijät määrittelevät, kuinka vahva vaikutus auktoriteetin tuomalla syötteellä on GAM-episodin seuraavassa vaiheessa. Tappavan voimankäytön osalta auktoriteetin merkitys konkretisoituu tilanteessa, jossa sotilasta konkreettisesti käsketään ampumaan tai tappamaan vihollinen. Milgramin mukaan pelkkä auktoriteettihahmon läsnäolo madaltaa kynnystä toisen ihmisen vahingoittamiseen, mutta taistelutilanteessa tappaminen voi kuitenkin vaatia johtajalta konkreettisempia toimia. Kraussin, Kaplanin ja Kraussin tutkimuksessa (1973) veteraanit kertoivat kuvitelleensa ennen ensimmäistä taistelukokemustaan, että heitä kohti ammuttu tuli saisi heidät ampumaan vastaan, kohti vihollista. Tärkeimmäksi tekijäksi oman tulitoiminnan aloittamisen kannalta nimettiin kuitenkin suoraan annettu käsky ampua.¹⁷³

3.3.5. Ryhmäkiinteyden

Ryhmäkiinteyden ja ryhmän toiminnan merkitys on kriittisessä roolissa sotilaan psyykkisen toimintakyvyn kannalta. Veteraanit ovat esimerkiksi useissa yhteyksissä ilmoittaneet fyysisen yksinäisyyden ja eristäytymisen yhdeksi taistelukentän pelottavimmista ilmiöistä.¹⁷⁴ Myös ryhmän taistelukyky ja -tehon kannalta ryhmäkiinteydellä on olennainen merkitys. Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen toimintakykyosaston toteuttamassa Maavoimien toimintakykytutkimuksessa tutkittiin sotilaiden toimintakyvyssä tapahtuvia muutoksia sotaharjoituksen aikana. Tutkimuksessa todettiin, että ryhmäkiinteyden ja sinnikkyys ennakoivat hyvää menestystä sekä alku- että lopputesteissä.¹⁷⁵

¹⁷² Milgram, 1965; Kantola, 2010, 16

¹⁷³ Krauss, Kaplan & Krauss, 1973

¹⁷⁴ Sinivuo, 2011, 83; Bourke, 1999, 77; Ambrose, 2001, 151, 156;

¹⁷⁵ Maavoimien toimintakykytutkimus, 2018; Leskinen & Eränen, 2018, 64

Janowitzin ja Shils'n tutkimukset toisen maailmansodan Wehrmachtista osoittivat korrelaation voimakkaan koheesion ja erityisen taistelumotivaation välillä. Erityinen motivaatio sai sotilasryhmän taistelemaan tehokkaasti myös lähes epätoivoisissa tilanteissa. Tutkijat totesivat ryhmän toimivan tehokkaasti niin pitkään, kun tietyt ehdot täyttyvät: Ryhmällä tulee olla johtaja, johon identifioitua, ryhmästä tulee voida saada kiintymyksen tunnetta ja vastaavasti kiintymystä tulee voida osoittaa ryhmää kohden, lisäksi ryhmän tulee olla fyysisesti lähellä. Janowitzin ja Shils'n mukaan primääriryhmä muodostuu maksimissaan noin kolmenkymmenen miehen joukosta, eli noin joukkueen vahvuudesta osastosta. On siis huomionarvoista, että koheesion kannalta tärkein primääriryhmä, johon sotilaat identifioituvat, muodostuu ensisijaisesti ryhmä- tai joukkueen kokoonpanoista. Koheesion tunne vähenee, kun siirrytään laajempiin kokonaisuuksiin, kuten komppaniaan tai joukkoyksikköön. Koheesio ei suoranaisesti vaikuta taistelutaitoon, mutta heijastuu suoraan yksilön motivaatioon ja haluun taistella.¹⁷⁶

Sosiaalisen tuen verkostolla on taistelussa ratkaiseva tekijä, ja ryhmän kiinteys tukee sotilaan psyykkistä hyvinvointia ja toimintakykyä kokonaisuudessaan. Sotilaat ovat syvähaastatteluisissa myös ilmoittaneet pitävänsä sosiaalista tukea taistelussa tärkeämpänä motivaatiotekijänä kuin esimerkiksi isänmaallisuutta, ideologiaa tai uskontoa. Tätä tekijää tarkastellessa suomalainen joukkotuotantojärjestelmä esiintyykin toimivana mallina, sillä varusmiespalveluksessa muodostuneen joukon pitäminen samassa kokoonpanossa palvelee erityisesti ryhmäkiinteyttä.¹⁷⁷

Varsinaisen tappavan voimankäytön osalta ryhmäkiinteys voi saada myös kielteisiä heijastusmapintoja. Kiinteänä osana ryhmää sotilas voi kokea, että tappajan subjektina tilanteessa ei ole hän itse vaan yksinomaan ryhmä. Ilmiö itsessään suojaa sotilaan psyykettä tilapäisesti, mutta toiminta voi olla kontrolloimatonta ja verrattavissa ajatukset sumentavaan raivonpuuskaan. Kuvatun kaltaisesta ilmiöstä on näyttöä muun muassa Vietnamin sodan My Lain tapauksessa. Tässä tilassa endorfiinitasot nousevat rajusti ja taistelun jatkamisesta tulee itseään kiihdyttävä sykli, jossa tuhoavaa toimintaa on hyvin haastavaa pysäyttää tahdonalaisesti. Tämän kaltainen kontrollin menettäminen ei luonnollisestikaan ole tavoiteltava tila toimintakykyiselle sotilaille. Lisäksi, kun toimintaa ja vastuuta tarkastellaan vasta jälkeenpäin, nousevat stressioireiden riskit kriittisesti. Ilman harkintaa tapahtuvaa toimintaa, jossa toiminnan subjekti tilapäisesti erkanee itsestä, tapahtuu lyhytkestoisempaa ilmiönä refleksinomaisissa toiminnissa, jota käsitellään omassa alaluvussa.¹⁷⁸

¹⁷⁶ King, 2013, 24-26

¹⁷⁷ Sinivuo, 2011, 81, 134

¹⁷⁸ Protevi, 2013, 130-133

GAM-mallissa ryhmäkiinteys sijoittuu auktoriteetin tavoin ympäristölähtöisiin syötteisiin, mutta ilmiöllä voidaan nähdä myös vahva yksilötason ilmenemispinta. Kokiessaan kuuluvansa ryhmään, yksilö sekä kokee että osoittaa kiintymystä¹⁷⁹. Tämä voi heijastua yksilötason syötteisiin esimerkiksi sotilaan tahtona taistella ryhmänsä puolesta. Ryhmäkiinteyden merkitys tappavan voiman käyttöön liittyy ensisijaisesti kykyyn ylittää ja sietää toimintaan liittyvä psyykinen kuormitus. Näiltä osin ryhmäkiinteys toimii psyykkisen toimintakyvyn osana samalla tavoin, kuin sinnikkyys.

¹⁷⁹ Janowitz & Shils, Kingin, 2013, 25 mukaan

4. TAPPAMISEN KOULUTTAMINEN

”The basic aim of a nation at war in establishing an image of the enemy is to distinguish as sharply as possible the act of killing from the act of murder by making the former into one deserving of all honour and praise.”¹⁸⁰

- Glenn Gray, filosofi, toisen maailmansodan veteraani

Oheinen Glenn Grayn sitaatti tiivistää sotilaskoulutukseen olennaisesti sisältyvän tappamisen teeman problemaattisuuden. Siviiliyhteiskunnan ja sodanajan eriävät vaatimukset luovat tappavan voimankäytön kouluttamiseen kahteen suuntaan heijastuvan ongelman: Kuinka kouluttaa toimintakykyinen sotilas, joka kykenee tappamaan taistelutilanteessa, mutta edelleen säilyttää sotilaan psyykinen ja moraalinen eheys siten, että hän kykenee toimimaan kontrolloidusti kriisin aikana ja kriisin jälkeen palaamaan osaksi siviiliyhteiskuntaa?

Aiemmissa luvuissa on esitelty tappamiseen vaikuttavia yksilöpsykologisia ja ympäristöllisiä tekijöitä sekä prosesseja. Tässä luvussa käsitelen käytössä olevia metodeja, joilla näihin tekijöihin vaikutetaan sotilaskoulutuksessa. Toisin sanoen luvun tarkoituksena on selvittää, kuinka luvun alussa esitettyyn kysymykseen pyritään sotilaskoulutuksessa vastaamaan.

4.1. Automatisointi

Automaatiotason toimintaan on tekstissä viitattu aiemmin GAM-mallin lopputuloksia käsittelevässä luvussa. Aiemmin kuvatulla tavalla impulsiivinen toiminta voi syntyä esimerkiksi yksilön kognitiivisen kapasiteetin osoittautuessa riittämättömäksi tilanteen käsittelyyn. Refleksiinomaiseen toimintaan voidaan kuitenkin tehokkaasti harjaannuttaa koulutuksen keinoin.

¹⁸⁰ Holmes, 2003, 360

Yksinkertaisimmillaan toiminnan automatisoitumisen prosessi toimii siten, että toistojen kautta toiminnan vaatiman harkinnan määrä vähenee. Riittävien toistojen kautta vaadittu harkinta väistyy, eikä teko tai toimenpide enää vaadi harkintaa tai aikomusta. Arkielämän esimerkkinä voidaan todeta hampaiden pesun automatisoituminen kylpyhuoneessa aamulla, jolloin rutinoituneet toimenpiteet toteutuvat, vaikka yksilön tietoisuuden taso olisi edelleen ”aamutokkuran” vuoksi alentunut.¹⁸¹ Tällä tasolla tapahtuva automaatio on luonnollisestikin vahvasti tilanne- ja ympäristösidonainen kokonaisuus. Tutkijoiden mukaan ilmiö liittyykin ensisijaisesti ympäristön herätteisiin (*stimulus cues*), jotka käynnistävät toiminnan ilman erillistä harkintaa. Näiden herätteiden läsnäolo käynnistää toiminnan automaattisesti ympäristössä, joka on identtinen tai vähintään hyvin samankaltainen, kuin missä toimintoa on aiemmin toteutettu.¹⁸²

Sotilaskoulutuksessa ilmiö on konkreettisesti läsnä esimerkiksi sulkeisjärjestysharjoituksessa, joissa pyritään totuttamaan käskyjen vaistonvaraiseen tottelemiseen¹⁸³. Annettu komento toimii ärsykkeenä, joka toistojen myötä käynnistää vaaditun toiminnan refleksinomaisesti. Taistelukoulutukseen liitettynä tämä tarkoittaa toimintamallia, jossa esimerkiksi tuliaseman eteen ilmestyvä ihmishahmo käynnistää ampumisrefleksin.

Refleksinomaisella toiminnalla onkin mahdollista jopa ohittaa tappamiseen liittyvät pidäkkeet¹⁸⁴. On kuitenkin huomionarvoista, että refleksinomaiseen toimintaan vaikuttaa vahvasti tilanteen tutuksi kokeminen.¹⁸⁵ Näin ollen esimerkiksi mekaaninen kääntyvien taulujen ampuminen ampumaradalla ei tee toiminnasta automaatiota kuin hyvin rajallisessa ympäristössä. Koulutusympäristönä ampumarata ei tuo tilanteeseen kovinkaan laajasti taistelukentän toimintaympäristön elementtejä, joten taistelutilanteeseen tähtäävän automaation osalta ympäristö ei ole itsessään riittävä. Ampumaradalla tapahtuvan peruskoulutuksen myötä toiminta voidaan kuitenkin liittää erilaiseen toimintaympäristöön, jolloin refleksinomaisen toiminnan tilanne- ja ympäristösidonaisuus laskee.

¹⁸¹ Fishbein & Ajzen, 2010, 51

¹⁸² Aarts & Dijksterhuis, 2000; Gollwitzer, 1999; Oulette & Wood, 1998

¹⁸³ Sulkeisjärjestysopas, 2016, 6

¹⁸⁴ Protevi, 2013, 133-134

¹⁸⁵ Fishbein & Ajzen, 2010, 52

Olennaisia tekijöitä refleksinomaisen toiminnan kannalta ovat tilanteen äkkinäisyys, uhkaavuus ja alitajuinen valmistautuminen. Toimiva esimerkki tilanteen äkkinäisyydestä on pimeällä tiellä auton eteen ilmestyvä hirvi. Ajovaloissa näkyvän hirven aiheuttama hengenvaarallinen tilanne voi käynnistää kuljettajassa täysin refleksinomaisen toiminnan, joka ohittaa tietoisien harkinnan prosessit täysin. Uhkaavat ärsykkeet käynnistävätkin automaattisen toiminnan todennäköisemmin kuin neutraalit ärsykkeet.¹⁸⁶

Ennakoiva vaarantunnistaminen (*preattentive urgency detection*) on automaattinen ilmiö, joka vaikuttaa tilanteen arviointiin. Ilmiö palvelee kahta tarkoitusta: se mahdollistaa potentiaalisen uhan tunnistamisen mahdollisimman nopeasti sekä valmistaa kehon ja mielen nopeaan toimintaan uhan ilmetessä.¹⁸⁷ Aiempaan liikenne-esimerkkiin liittyen valmistautuminen voi ilmetä esimerkiksi siten, että illan hämärtyessä auton kuljettaja vähentää nopeutta asiaa sen kummemmin ajattelematta ja keskittyy edessä olevan tien lisäksi tien vierustojen maastoon. Hän on tietoinen ympäristön riskeistä, mutta kokeneena kuljettajana hän ei välttämättä edes tiedosta tekevänsä mainitut toimenpiteet. Samalla tavoin toimii esimerkiksi sotilas, joka istuu näennäisen toimeettomana ajoneuvon kyydissä, kun lähestytään vaarallista aluetta. Hän tarkastaa rutiininomaisesti varusteensa ja pyrkii virittämään mielensä toimintaan, valmistautuen mahdolliseen äkilliseen taistelukosketukseen.

Tietyn asteiseen automaatioon tähtäävälle koulutukselle on sotilaskoulutuksessa kiistatta paikkansa. Taistelukentän toimintaympäristön kokonaiskuormitus voi luoda tilanteita, joissa sotilas toimii hitaasti tai epäloogisesti ja yksinkertaiset asiat tuntuvat vaikeilta. Stressin aiheuttaman, nousseen perusaffektiivisuuden vallitessa aiemmin täysin normaalisti toiminut sotilas ei välttämättä olekaan enää ”normaaliälyinen”¹⁸⁸. Tätä tekijää peilaten voidaan pitää hyvinkin perusteltuna, että tietyt kriittiset toimenpiteet koulutetaan sotilaille automaation tasolle siten, että toimenpiteet kyetään suorittamaan myös äärimmäisen kuormituksen alaisena. Sotilaan kokonaistoimintakyvyn kannalta on kuitenkin huomionarvoista, että automaatiotason toiminnassa sananmukaisesti ohitetaan harkinta, kun taas esimerkiksi luovat ratkaisut tapahtuvat tiedostaen¹⁸⁹. Näin ollen voidaan perustellusti kysyä, missä määrin toimintakykyinen sotilas voi nojata automaatioon?

¹⁸⁶ Robinson, 1998, 669-683

¹⁸⁷ Robinson, 1998, 669, 687

¹⁸⁸ Mielonen, 1968, 105

¹⁸⁹ Robinson, 1998, 673

GAM-mallissa automaatiotason toiminta sijoittuu syklin lopputuloksiin, eli arviointi- ja päätöksentekoprosessiin. Automaation tason saavuttanut toimintamalli ohittaa GAM-syklissä tiedostetun arviointiprosessin, mikä johtaa käytännössä välittömään toimintaan. Arviointiprosessin ohittamista voidaan pitää tarkoituksenmukaisena, kun tarkastellaan esimerkiksi taistelutilanteen edellyttämää nopeaa tuleen vastaamista, jolloin sotilas - onnistuneen koulutuksen kautta - toimii vaistonvaraisesti tilanteen edellyttämällä tavalla.

Automaatiotasolla toiminut sotilas arvioi ja tarkastelee omaa toimintaansa jälkikäteen ja arvioinnin tulos liittyy sekä tiedostetulla että tiedostamattomalla tasolla osaksi hänen henkilötason syötteitään. Toiminnan onnistuneeksi koettu lopputulos vaikuttaa tulevan syklin kokonaisuuteen positiivisesti, vastaavasti negatiiviset ilmiöt vaikuttavat sykliin kielteisesti. Varsinkin vihollisen tappamisesta koettu syyllisyydentunto voi vaikuttaa sykliin korostuneessa roolissa, kun alkuperäisessä toiminnassa arviointiprosessi on automaation kautta ohitettu. Arviointiprosessin ohittaminen nostaakin merkittävästi riskiä jälkikäteen ilmeneville stressioireille¹⁹⁰. Automaatiotasoon tähtäävässä koulutuksessa tulee näin ollen ottaa huomioon myös tekijät, jotka mahdollistavat syklin onnistuneen läpikäymisen myös tulevaisuudessa.

4.2. Taistelukentän toimintaympäristöön totuttaminen

Aiemmassa luvussa käsitellyn automaatiotason toiminnan kannalta on merkityksellistä, että koulutuksessa luodut toimintamallit kyetään toteuttamaan tehokkaasti ympäristössä, johon koulutus tähtää, eli taistelukentällä. Taistelukentän toimintaympäristö asettaa koulutukselle vaatimuksia luonnollisesti huomattavasti laajemminkin, kuin yksinomaan automaatioon tähtäävän koulutuksen osalta. Taistelukentän ilmiöihin totuttaminen voidaan perustellusti nähdä eräänä kriittisimmistä osa-alueista koulutuksessa, jossa pyritään tuottamaan toimintakykyisiä sotilaita ja suorituskykyisiä joukkoja sodanajan tilanteeseen.

¹⁹⁰ Van Der Kolk & Greenberg, 1987, Shay, 1994, Protevin, 2013, 131 mukaan

Yhdysvaltalainen S.L.A. Marshall ilmaisi 1940-luvulla huolensa koulutusolosuhteiden ja taistelukentän välisestä epäsuhdasta. Marshallin mukaan koulutusolosuhteet eivät vastanneet taistelukenttää, eikä koulutus valmistanut sotilaita riittävällä tasolla kohtaamaan vihollista ja taistelukentän realiteetteja. Marshallin olennaisin kritiikki kulminoitui väitteeseen, että vain pieni osa sotilaista ampui taistelussa kohti vihollista, eikä tappamisen liittyvää kynnystä ollut mahdollista ylittää yksinkertaisesti järkeilemällä: ”Tapa tai tule tapetuksi.”¹⁹¹ Vastaavan kaltaisia havaintoja on tehty useissa eri asevoimissa, useissa eri maissa. Suomalaisten sotaveteraanien kokemuksia tutkinut Erkki Mielonen korosti koulutuksen tilanteenmukaisuuden tärkeyttä sotilaiden taistelukyvyyn ja taistelukentällä selviämisen kannalta¹⁹².

Vietnamin sodassa yhdysvaltalaisjoukkoja komentanut kenraali Creighton Abrams ilmaisi huolensa koulutuksen luonteesta, jonka hän ei katsonut vastaavan viidakkosodan vaatimuksia. Abrams esitti ratkaisuksi värvättyjen koulutukseen liitettävää kolmen viikon koulutusjaksoa Panamassa, jossa olisi totuttu viidakkosodankäyntiin. Abramsin esittämää ratkaisua ei kuitenkaan toteutettu sen korkeiden kustannusten vuoksi.¹⁹³ Myös Venäjän, ja aikanaan Neuvostoliiton, asevoimissa on korostettu psykologista valmentamista ja henkistä karaistuneisuutta taistelukentälle valmistavassa koulutuksessa. Esimerkiksi Afganistanissa uutta saapumiserää pyrittiin karaisemaan esittelemään heille kaatuneiden vihollisten ruumiita¹⁹⁴. Vastaavanlaisia karaisemismenetelmiä käytettiin myös Vietnamin sodassa yhdysvaltaissotilaiden keskuudessa¹⁹⁵.

Olennaiseksi tekijäksi taistelukentän realiteetteihin tottumisen kannalta nouseekin kuoleman ja tappamisen kohtaaminen. Tutkimusten mukaan kohteen tunnistaminen ihmiseksi, etenkin kasvoista, tekee kohti ampumisen vaikeaksi.¹⁹⁶ Tämä tekijä on otettava huomioon sodanajan joukkoja koulutettaessa. Kuten aiemmassa luvussa todettiin, pelkkä mekaaninen maalitaulun ampuminen ei totuta taistelukentän realiteetteihin, eikä ampumaradalla saavutettujen tulosten voi nähdä olevan siirrettävissä sellaisenaan taistelukentän toimintaympäristöön.

¹⁹¹ Marshall, 1947; King, 2013, 41-43; Bourke, 1999, 78

¹⁹² Mielonen, 1968, 77

¹⁹³ King, 2013, 58

¹⁹⁴ Toivola, 2011, 49

¹⁹⁵ Siitonen, 2016, 40-41

¹⁹⁶ mm. Protevi, 2013, 129; Grossman, 1995, 127-128

Kotimaista varusmieskoulutusta ohjaava normisto mahdollistaa esimerkiksi taisteluammuntojen maalitoiminnan elävöittämisen. Maavoimien ampumaohjelmiston mukaan virallisia maalilaitteita ja -tauluja tulee käyttää pääsääntöisesti, mutta erikois- ja taisteluammunnoissa voidaan käyttää muitakin maalitauluja. Ampumaohjelmisto edellyttää lisäksi, että maalien käyttö on oltava koulutustavoitteen kannalta tarkoituksenmukaista ja maalien on oltava hillittyjä ja asiallisia. Näin ollen realistisenkaan maalitoiminnan toteuttamiselle ei ampumaohjelmiston osalta ole suoranaista estettä, vaan normi jättää koulutusta järjestävälle taholle mahdollisuuden elävöittää maalitoimintaa, kun se on koulutuksen kannalta perusteltua.¹⁹⁷

Koulutusvälineiden ja -metodien kehittyessä taistelukentän ilmiöt saadaan koulutusympäristössä hyvinkin lähelle taistelukentän tilannetta. Simulaattoriavusteiset järjestelmät ovat yleistyneet maailmanlaajuisesti ja myös Suomalaisessa sotilaskoulutuksessa simulaattoriavusteinen koulutus on saavuttanut vakiintuneen aseman. Yhdysvaltain puolustusministeriön rahoituksella on vuodesta 1999 asti toiminut erillinen yliopistotason tutkimusyksikkö, Institute for Creative Technology, jonka tehtävänä on tutkia muun muassa peliteknologian hyödyntämismahdollisuuksia sotilaskoulutuksessa. Laitoksen päättökija, Michael Macedonia, korosti jo 2000-luvun alussa simulaattoriavusteisen koulutuksen kriittisesti kasvavaa merkitystä sotilaskoulutuksessa. Macedonian mukaan simulaattoriavusteinen koulutus mahdollistaa sen, että nykyajan sotilaat ovat muun muassa virtuaalisesti tappaneet jo ennen todellista taistelutilannetta.¹⁹⁸

Tilanteen tutuksi kokeminen helpottaa merkittävästi uuteen toimintaympäristöön ja tilanteeseen sopeutumista. Voidaan ajatella, että mitä enemmän koulutustilanne vastaa taistelukentän olosuhteita, sitä vähemmän yksittäisen sotilaan tarvitsee kuroa kiinni koulutuksen ja taistelukentän välistä eroavaisuutta adaptoitumalla muutokseen. Onnistunut sopeutuminen on vahvasti kytköksissä minäpystyvyyden tunteeseen.¹⁹⁹ Koulutustilanteiden realismi mahdollistaakin ennen kaikkea sen, että sotilaille syntyy tunne siitä, että hän kykenee vastaamaan taistelukentän haasteisiin.

¹⁹⁷ Maavoimien ampumaohjelmisto, HI985, 15.4.2013

¹⁹⁸ Protevi, 2013, 134; Macedonia, 2002, 160-163

¹⁹⁹ Salo, 2008, 5, 11

4.3. Fighting talk - tappaminen puheessa

Väkivaltaan liittyvää kielenkäyttöä on käsitelty aiemmin Banduran moraalisen irrottautumisen teorian yhteydessä. Banduran teorian mukaan moraalisen konfliktin aiheuttavaan tekoon liittyvän kielen puhdistaminen ilmenee esimerkiksi kiertoilmaisujen käyttönä siten, että teon ja yksilön moraalien välinen ristiriita peittyy. Kielen muokkaaminen on todistettavasti ollut olennainen osa sotilastoimintaan ja -koulutukseen liittyvää psyykkistä vaikuttamista jo kautta historian. Toisen maailmansodan aikaan saksalaiset käyttivät toteutetusta etnisestä puhdistuksesta eutanasian, evakuoitien ja erityiskohtelun kaltaisia kiertoilmaisuja. Vietnamin sodan aikana sotatapahtumia käsiteltiin byrokraattisten ilmaisujen, kuten ”rauhottamisen” ja ”strategisten kylien” kaltaisilla termeillä, jotka auttoivat peittämään sodan raadollista todellisuutta.²⁰⁰

Epäinhimillistämällä, dehumanisoinnilla, on lukuisissa konflikteissa pyritty oikeuttamaan ja mahdollistamaan vihollisiin ja vihollisiksi tulkittuihin tahoihin kohdistettuja toimia. Dehumanisointi voi perustua pyrkimykseen rakentaa vihaa tiettyä ihmisryhmää kohtaan, mutta kielen puhdistamista väkivaltaan liittyvästä termistöstä tapahtuu sotilasympäristössä myös vaikiintuneena, neutraalina osana alan kielenkäyttöä. Esimerkiksi passiivisen kerrontatavan avulla tapahtumia voidaan kuvata ikään kuin ulkopuolisen näkökulmasta.²⁰¹

Vihollisen dehumanisointi ja kiertoilmausten käyttö edesauttavat emotionaalisen etäisyyden luomista sotilaan ja kohteen välille. Sekä fyysinen että emotionaalinen etäisyys kohteeseen ovat tutkimuksissa todettu olennaisiksi tappavan voimankäytön mahdollistaviksi tekijöiksi. Aggression osoittaminen helpottuu, jos kohteen arvo toiminnan toteuttajan silmissä laskee. Jos esimerkiksi kohteen ihmisarvo mitätöidään, aggressiivisuuden kohdistaminen häneen on huomattavasti helpompaa. Dave Grossman on tuotannossaan käsitellyt laaja-alaisesti etäisyyden merkitystä kykyyn tappaa vihollinen taistelutilanteessa.²⁰²

Antti Ahtola on tutkinut väitöskirjassaan tappamisen diskursseja kirjallisissa lähteissä. Eräs olennaisista Ahtolan havainnoista on, että tappamista ei suoranaisesti käsitellä Puolustusvoimien ohjesäännöissä tai oppaissa tappamisena, vaan lähes yksinomaan kiertoilmaisujen, kuten *tuhoamisen* ja *vaikuttamisen* kautta. Matti Finnilä tutki pro gradussaan lähiammuntojen vaikutusta sotilaan psyykkiseen toimintakykyyn. Tutkimuksessa todettiin, ettei tappamisesta puhuttu perusyksikön varusmieskoulutuksen koulutustapahtumissa suoraan.²⁰³

²⁰⁰ Siitonen, 2016, 49-50

²⁰¹ Slim, 2007, 218; Siitonen, 2016, 51

²⁰² Siitonen, 2016, 79; Haapasalo, 2008, 49; Grossman, 1995, 99-140, 156-170

²⁰³ Ahtola, 2019; Finnilä, 2006

5. TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa käsittelen tappavan voimankäytön kouluttamiseen käytettyjä metodeja ja välineitä kotimaisen varusmieskoulutuksen osalta. Luvun tarkoituksena on tuoda esiin ne käytännöt, jotka tosiasiallisesti ovat käytössä kotimaisessa sotilaskoulutuksessa. Aineisto on koostettu teemahaastatteluista, joissa koulutustehtävissä säännöllisesti toimivat Puolustusvoimien palkatun henkilökunnan edustajat kertoivat omista näkemyksistään koulutustoiminnan toteutuksesta. On huomionarvoista, että kirjatut sitaatit edustavat yksittäisen haastatellun henkilön näkemystä, eikä aineistosta ole pyrittykään koostamaan minkäänlaista lopullista totuutta varusmieskoulutuksen todellisuudesta. Haastatteluaineiston tärkein tehtävä tässä tutkimuksessa oli antaa ääni koulutusta toteuttavalle taholle siten, että aiheen lähestyminen onnistuu pelkkää asiakirjatarkastelua syvällisemmin.

Käsittelen koulutusmetodeja saman jaottelun mukaisesti, kuin edellisessä pääluvussa. Automatisaation, taistelukentän toimintaympäristöön totuttamisen ja koulutuskielen lisäksi käsittelemän auktoriteetin ja päätöksenteon ilmiöitä osana koulutusta.

5.1. Automatisointi käytännössä

Aiemmassa pääluvussa todettiin, että automaatiotason toimintaan tähtäävällä koulutuksella on vahva ja pitkälti oikeutettukin paikkansa sotilaskoulutuksessa. Teemahaastatteluissa kävi nopeasti ilmi, että myös kouluttava henkilöstö pitää automaatiota olennaisena, koko koulutuksen kannalta leimallisena ilmiönä.

Kaikki haastatellut ilmoittavat, että automatisointiin tähtäviä menetelmiä käytetään säännöllisesti. Automaatiotason toimintaa pidettiin koulutusta yleisesti ohjaavana tavoitteena.

”Vaistonvaraiseen toimintaan totuttaminen on se punainen lanka.” (Vastaja 4.)

”Sulkeisia myöten tähdätään automaatiotason toimintaan.” (Vastaja 1.)

Metodeja toiminnan automatisointiin nähtiin esiintyvän sekä ampumaradalla, taistelukoulutuksessa että yleisessä sotilaskoulutuksessa, kuten sulkeisjärjestysharjoituksissa. Esimerkiksi osumaan reagoivien maalilaitteiden ilmoitettiin olevan käytössä jokaisen vastaajan työssä säännöllisesti. Haastatteluissa kuitenkin korostui, että automaatioon tähtäävää koulutusta kehitetään joukon osaamistason kehittyessä siten, että toiminnan tilannesidonaisuus laskee. Näin ollen toiminta pyritään siirtämään mekaanisesta suorittamisesta vähitellen laajempiin kokonaisuuksiin. Tärkeänä pidettiin myös koulutettavien toimintamallien yleistettävyyttä ja kokonaisuuden ymmärtämistä.

"Koulutus etenee kliinisestä ympäristöstä vaikeammin hahmotettaviin tilanteisiin. Tavoitteena on, että toiminnasta tehdään yleispätevä malli. Keskeistä on ilmiön käsittäminen ja ymmärtäminen" (Vastaja 3.)

Yksittäisen toimintamallin tilannesidonaisuutta pyritään koulutuksessa laskemaan esimerkiksi tuottamalla koulutettaville aidosti yllättäviä tilanteita, joissa toiminnan tulisi käynnistyä automaattisesti, vaikka ympäristö olisi aiemmasta koulutusympäristöstä poikkeava. Koulutettavan toiminnan omaksumisen testaamista pidettiin tärkeänä.

"Isommissa harjoituksissa mitataan aiempaa koulutusta ja tilanteissa pyritään yllätyksellisyyteen." (Vastaja 5.)

"Sotaväessä pääperiaate on, että asiat koulutetaan ennen kuin ne testataan. Myöhemmin saatetaan luoda kompleksisempia tilanteita, jossa esimerkiksi jääkärikomppania on partiossa, johon kohdistuu IED-isku, johon sisältyy itsemurhaisku ja... kompleksisia elementtejä" (Vastaja 4.)

Koulutusmallina automaatiotason toiminnan korostaminen sai osakseen myös kritiikkiä. Yksittäinen vastaja kritisoi automaation korostamista etenkin ryhmän, joukkueen suurempien kokonaisuuksien koulutuksessa. Vastaja piti koulutukseen käytettävissä olevaa aikaa riittämättömänä automaatiotason toiminnan omaksumiseen. Riittämätön aika ilmeni hänen mukaansa tilanteissa, joissa koulutettavan joukon olisi koulutuskauden tavoitteiden mukaan tullut kyetä toimimaan itsenäisesti, aiemmin koulutettuja menetelmiä soveltaen. Hänen mukaansa automaatiotason toiminta ei näiltä osin toteudu, vaan kouluttajan on ohjattava toimintaa vielä viimeisissäkin toteutettavissa harjoituksissa.

Kokonaisuutena haastatteluaineistosta korostui refleksinomaisen toiminnan merkitys etenkin yksittäisen taistelijan toimenpiteiden koulutuksessa. Aineistosta on todettavissa, että ryhmä- ja joukkueen toiminnassa automaatioon pyritään ensisijaisesti tilanteissa, jotka vaativat nopeita toimenpiteitä yksittäiseltä taistelijalta ja ryhmältä, kuten tuliylläkköön jouduttaessa. Myös muun kaltaisiin tilanteisiin ilmoitettiin olevan käytössä vakioituja menetelmiä, mutta nämä perustaistelumenetelmät ja vakioidut toimintamallit ovat nähtävissä enemmän johtamisen apuvälineinä, kuin suoranaisesti refleksinomaiseen toimintaan tähtävinä metodeina.

5.2. Taistelukentän toimintaympäristöön totuttaminen

Taistelukentän olosuhteiden kuvaaminen koulutuksessa nousi haastatteluissa yhdeksi eniten käsitellyistä teemoista. Aineistossa ilmenee eroavaisuuksia sekä henkilökohtaisissa näkemyksissä että koulutettavan joukkotyyppin eroavaisuuksista johtuen. Vastaajat olivat kuitenkin yksimielisiä siitä, että koulutuksessa tulee tähdätä mahdollisimman todenmukaiseen tilanteenkuvaukseen ja toimintaan. Kaikki vastaajat myös ilmoittivat omassa toiminnassaan pyrkivänsä rakentamaan koulutuskokonaisuudet ja -tilanteet siten, että ne vastaisivat taistelukentän realiteetteja mahdollisimman tehokkaasti.

5.2.1. Tilannekuva ja epä tietoisuus

Tilannekuvan merkitys ja epä tietoisuus ympäröivästä tilanteesta ovat eräitä haastatteluaineistossa tärkeiksi nousseista teemoista. Taistelukentän toimintaympäristöön totuttamisen osalta tätä voidaan pitää relevanttina kokonaisuutena, sillä epä tietoisuus ja epävarmuus ovat tutkimusten mukaan vaikeampia sietää, kuin muut yleisesti vaikeat ja haastavat tilanteet.²⁰⁴

Taistelukentällä vallitsevan epä tietoisuuden kuvaaminen koulutuksessa voidaan haastatteluaineiston pohjalta luokitella kahteen päätyyppiin: epä tietoon, joka perustuu saatavilla olevan informaation rajalliseen määrään sekä epä tietoon, jota kouluttajat luovat tarkoituksellisesti. Kaikki haastateltavat ilmoittivat, että koulutustilanteissa on säännöllisesti elementtejä, joista koulutettavat eivät ole etukäteen tietoisia.

”Pyritään luomaan tilanteita, joissa joukko on tietämätön käsikirjoituksesta.”
(Vastaaja 3.)

Tämän kaltaiset tilanteet ovat yleisiä etenkin kaksipuolisissa taisteluharjoituksissa, joissa osapuolet saavat toimia suhteellisen vapaasti.

”Epä tietoisuus ilmenee nimenomaan live-vihollista vastaan.” (Vastaaja 2.)

”Kun harjoitellaan harjoitusampumatarvikkeilla tai ilman, epä tietoisuus on helppo säilyttää. Asiat tapahtuvat yllätyksenä ja mielikuvitus on rajana.” (Vastaaja 4.)

Kolme vastaajaa ilmoitti, että epä tietoisuutta luodaan myös tarkoituksellisesti, kouluttajien aktiivisin toimenpitein. Yksi vastaajista mainitsi, että ajoittain koulutettavien keskuuteen levitetään tarkoituksella huhuja tulevista haasteista.

²⁰⁴ Leskinen & Eränen, 2018, 61

”Ennen taitotason mittausta on esimerkiksi alettu levittää huhuja kysymällä ’kykenetkö uimaan 200m avovedessä?’ ja annettiin tiedon itää.” (Vastaaja 5.)

Olellainen tekijä koulutustilanteissa ilmenevästä epätietoisuudesta on koulutettavien oman aktiivisuuden merkitys. Kaikki vastaajat ilmoittivat, että koulutettavilla on lähtökohtaisesti mahdollisuus vaikuttaa epätietoisuuden määrään omin aktiivisin toimenpitein.

”Toimimalla oikein ja tekemällä lähialueen partiointia, ja niin edelleen, ryhmä luo tilannetietoa” (Vastaaja 8.)

5.2.2. Olosuhteet, uupumus ja pelko

Yleisesti ottaen koulutustilanteissa ja olosuhteissa pyritään todenmukaiseen toteutukseen ja epärealistisia elementtejä vältetään. Kuolemanpelon ja pitkäkestoisen, jatkuvan kuormituksen tuottaminen on kuitenkin rauhanajan harjoitusympäristön viitekehyyksessä haasteellista. Muilta osin vastaajat kokivat, että koulutustilanteet kyetään luomaan verrattain todenmukaisiksi.

”Kuolemanpelko on asia, jonka simuloiminen on äärimmäisen hankalaa.” (Vastaaja 5.)

”Hetkellisesti ja paikallisesti voidaan luoda suhteellisen moninainenkin ilmiö taistelukenttää kuvaten.” (Vastaaja 3.)

Suurimmat rajoitteet koulutuksen realistisuudelle johtuvat vastaajien kokemusten mukaan rauhanajan säädöksistä ja harjoitusten ajallisista rajoitteista. Varomääräykset koettiin kuitenkin lähtökohtaisesti tarpeellisena, toimintaan luontaisesti kuuluvana tekijänä, eikä niihin juurikaan kohdistettu suoranaista kritiikkiä. Rajallinen koulutusaika koettiin sen sijaan asiana, joka nykymuodossaan rajoittaa todenmukaisen koulutuksen järjestämistä.

”Koulutukselle varattu aika on jopa lyhentynyt, koulutettavien määrän pysyessä samana” (Vastaaja 1.)

”Aito uupumus jää toteamatta. harjoitukset ovat liian lyhyitä. Samaten pelon ja stressin sieto jäävät toteamatta, koska niitä ei voida sellaisenaan tuottaa koulutustapahtumiin.” (Vastaaja 3.)

”Pitkäkestoista uupumusta ei kyätä tuottamaan.” (Vastaaja 7.)

”Ammunta on aina harjoiteltava. Kovilla ammuttaessa ei rauhan aikana päästä sellaisiin (realistisiin) olosuhteisiin, kun joukko tietää missä maalit ovat.” (Vastaaja 4.)

Koulutustilanteiden realistisuuden osalta oli havaittavissa eroavaisuuksia tuotettavien joukkotyyppien välillä. Poikkeuksen esimerkiksi pitkäkestoisen uupumuksen osalta muodostivat kaksi vastaajaa, jotka kouluttavat päätoimisesti tiedustelujoukkoja. He ilmoittivat, että harjoituksissa on tietyillä käytännön ratkaisuilla kyetty rakentamaan tilanteita, joissa koulutettaville kyetään tuottamaan pitkäkestoisempaa kuormitusta.

”Meidän tapauksessa pitkäkestoista uupumusta kyetään toteuttamaan, jos on kyseessä esimerkiksi selviytymisharjoitus... Jos on yhdistetty taistelu- ja ampumaharjoitus, joka kestää esimerkiksi pari viikkoa, niin kyetään. Tätä kyetään ohjaamaan esimerkiksi suunnittelemalla siirtymien pituudet.” (Vastaaaja 8.)

”Ollaan siirrytty vähän pidempikestoisiin harjoituksiin, jota kautta uupumusta saadaan tuotettua” (Vastaaaja 6.)

5.2.3. Maalitoiminta

Kuten aiemmassa pääluvussa todettiin, kuoleman ja tappamisen kohtaaminen on kriittisimpiä kuormitustekijöitä taistelukentän toimintaympäristössä. Haastatteluaineiston perusteella ihmistä muistuttavien maalien käyttö on yleistä ja ihmisen siluettia muistuttavia, ns. ”spol-tauluja” ja jaster-peltejä käytetään laajalti. Tässä kokonaisuudessa ilmeni kuitenkin tulkinnallisia eroja vastaajien välillä. Eräs haastateltu ei esimerkiksi pitänyt jaster-peltiä lainkaan ihmistä muistuttavana maalina. Onkin huomionarvoista, että vaikka siluettimaali muistuttaa ihmisen muotoa huomattavasti perinteistä, ympyrän muotoista ampumataulua enemmän, maalin muodostama siluetti muistuttaa ihmistä vain etäisesti.

”Peruskoulutuskauden ammuntojen jälkeen lähiammunnoissa on aina spol-taulu” (Vastaaaja 4.)

”Kymppitauluja käytetään perusammunnoissa, muuten vähintään spol-taulu.” (Vastaaaja 7.)

”Spol-tauluja joskus. Jaster-pelti muistuttaa lähinnä hautakiveä” (Vastaaaja 3.)

Muiden ihmistä muistuttavien maalien osalta vastaajien kuvailemat toimintamallit erosivat toisistaan huomattavasti enemmän. Suoraan ihmiseksi tunnistettavat kuvat tai figuurit eivät olleet säännöllisessä käytössä kuin yksittäisen vastaajan mukaan. Muut vastaajat ilmoittivat kyseisen kaltaisten maalien olevan varusmieskoulutuksessa käytössä korkeintaan satunnaisesti. Ongelmana ihmismäisten maalilaitteiden käytössä koettiin lähinnä valmiin materiaalin heikko saatavuus sekä erillisten maalien rakentamisen edellyttämä pitkä valmistelu-aika.

”Maastopukuja täytetty ilmapalloilla, rakennettu ihmismäisiä maaleja, mutta pidempi valmistelu-aika rajoittaa käyttöä.” (Vastaaaja 1.)

”Käytössä selkeät ihmisen näköiset kuvat, joista selkeästi tunnustat esimerkiksi aggressiivisen näköisen kohteen, ilmeet ja niin edelleen... On kyllä koulutettu, miten voitaisiin tehdä, mutta yksinkertaisesti ei ole aikaa rakentaa” (Vastaaaja 4.)

”Jos käytössä, niin ihmiskuvia.” (Vastaaaja 7.)

”Tarkka-ampujakoulutuksessa on ehkä pitänyt tunnistaa henkilö printatusta kuvasta.” (Vastaaaja 8.)

”Kokemukset rajoittuu pitkälti jaster-peltien ja spol-taulujen käyttöön.” (Vastaaaja 6.)

Maalitoiminnan yhteydessä useat haastateltavat korostivat simulaattoriavusteisen koulutuksen merkitystä ja kaksipuolista taisteluharjoittelua. Siinä, missä ihmiskuvien ja -figuurien käyttö on haastatteluaineiston osalta verrattain harvinaisia, simulaattorien käyttö ja elävää vastaosastoa vastaan toimiminen nähtiin olennaisena tekijänä koulutuksen toteutuksessa. Näiltä osin ero ilmenee ennen kaikkea ampumakoulutuksen ja taistelukoulutuksen välillä. Onkin huomionarvoista, että useassa tapauksessa siluettimaalin ampumisen ja elävää kohdetta kohti (paukkupatruunoilla ja simulaattoreilla) ampumisen välillä ei vaikuta olevan minkäänlaista välimuotoa. Vaikuttaa siis siltä, että valtaosassa koulutusta kovilla ampumatarvikkeilla ammutaan korkeintaan etäisesti ihmistä muistuttavia siluettimaaleja.

”Vain simulaattoriharjoituksissa aseenkäytön kohde on todettavissa ihmiseksi.” (Vastaaaja 3.)

”Taistelukoulutus on sitten asia erikseen, jossa käytetään maalimiehiä.” (Vastaaaja 6.)

”Paukkupatruunoilla kun harjoitellaan, niin saatetaan tehdä kaksipuoleisesti... Silloinhan siellä periaatteessa on ihmismaali.” (Vastaaaja 8.)

5.2.4. Haavoittumisen kuvaaminen koulutuksessa

Kuoleman ja tappamisen kohtaamiseen tiiviisti sisältyvä teema on sekä omien että vihollisjoukkojen haavoittumisen ja kaatumisen kuvaaminen. Haastatteluaineiston perusteella toimintamallit haavoittumisen kuvaamisessa vaihtelevat merkittävästi. Eroavaisuudet ilmenevät lähinnä lääkintähuollon ammattilaisten sekä erilaisten maskeerausmateriaalien hyödyntämisessä. Useampi vastaaja ilmoitti, että kenttäsairanhoitajien rooli on olennainen haavoittumisten kuvaamisessa ja yleisesti lääkintäkoulutuksen toteutuksessa. Kenttäsairanhoitajien ammattitaidon hyödyntämisellä ja maskeerauksella pyrittiin ensisijaisesti realistisiin koulutustilanteisiin.

”Kenttäsairanhoitaja valmistellut ja ohjeistanut etukäteen. Maalimiehen eläytyminen ohjeistetaan, tavoitteena todenmukaisuus. Maskeerataan aina kun materiaalia on käytettävissä” (Vastaaja 1.)

”Lähtökohtaisesti käytettiin maskeeraajaa, kun mahdollista. Kuvaamisella pyrittiin ennen kaikkea realismiin siten, että vammamekanismi ei ole hoitavalle taistelijalle ilmiselvä.” (Vastaaja 3.)

”Lääkintähenkilöstöä on otettu enenevässä määrin mukaan. On hyvin autenttisen näköisiä maskivälineitä. Lisäksi on simulaattorinukkeja.” (Vastaaja 4.)

Osa vastaajista piti ongelmana resurssien riittämättömyyttä todenmukaisen haavoittumistilanteiden ja vammojen kuvaamiseen

”Saatavilla on yksittäinen kenttäsairanhoitaja koko komppanialle. Ensihoitoryhmän koulutuksessa käytetään maskia, mutta tämä ilmenee lähinnä yksittäisissä tilanteissa.” (Vastaaja 2.)

”Enemmän kuin usein haavoittuminen kuvataan siten, että henkilö näyttelee roolinsa, mutta maskeeraus jää.” (Vastaaja 6.)

”Maskeeraus jää, koska siihen menee tolkkutoman kauan aikaa.” (Vastaaja 7.)

Aineistosta on todettavissa, että haavoittumiset kuvataan yleisimmin omalle joukolle. Vihollistaistelijoiden kuvatut haavoittumiset ja haavoittuneen vihollistaistelijan aiheuttamat toimenpiteet olivat koulutuksessa verrattain harvinaisia, joskaan eivät tavattomia. Huomionarvoista on, että aineiston perusteella vihollistaistelijoiden kuvatut haavoittumiset ja edellytetyt toimenpiteet kuvattiin koulutuksessa täysin samalla tavalla, kuin oman joukon sotilaan haavoittuminen.

”Vihollisen haavoittuneiden kuvaaminen ei lähtökohtaisesti eroa, toimenpiteet pyritään pitämään samanlaisina” (Vastaaja 1.)

”Vihollisen osalta tuodaan mukaan sodan oikeussäntöjen vaatimukset, kun vihollinen ei olekaan kuollut.” (Vastaaja 4.)

”On hyvin harvinaista, että vihollisen haavoittunutta taistelijaa kuvataan. Oikeastaan ainoa, missä tätä tapahtuu, on sotavankien käsittelyyn liittyvä koulutus.” (Vastaaja 6.)

”Sotilaspoliisikoulutuksessa tämä on yleisempää. Usein kiinniotettujen joukossa oli haavoittuneita vihollisen sotilaita.” (Vastaaja 7.)

5.3. Koulutuksessa käytettävä kieli

Tappamista koskevat sanavalinnat ja koulutuksessa käytettävät ilmaisut jakoivat vastaajien näkemyksiä selvemmin, kuin mikään muista käsitellyistä asiakokonaisuuksista. Vastaajat olivat kuitenkin yksimielisiä siitä, että tappamisesta puhuttaessa yleisesti hyväksytty ja vakiintunut termi on tuhoaminen. Haastatteluaineiston perusteella kiertoilmaisut nähdään hyvin vakiintuneena kokonaisuutena, joka on sisäänrakennettuna järjestelmään. Suurimmat erot ilmenivät vastaajien suhtautumisessa muihin mahdollisiin sanavalintoihin, etenkin sananmukaisesti tappamisesta puhumiseen. Valtaosa vastaajista piti suoria tappamiseen liittyviä ilmauksia korkeintaan satunnaisena ilmiönä, mutta yksittäinen vastaaja ilmoitti käyttävänsä suoraa tappamisen ilmaisua säännöllisesti.

”Tappaminen on käytännössä aina ’tuhoamista’” (Vastaaja 1.)

”Itse puhun tappamisesta nimenomaan tappamisena. En tiedä kuinka yleisesti hyväksyttyä se on. Saatan puhua suorasanaistemmin tappamisesta kuin muut.” (Vastaaja 3.)

Edellisen sitaattiin verrattuna vastakkaista ääripäätä edusti vastaaja, joka mainitsi pitävänsä tappamisesta puhumista epäammattimaisena. Yksittäinen haastateltava myös mainitsi, että "tappaa"-sanankäytöstä oli tullut negatiivista palautetta opettajalta kadettikurssin aikana. Aineistosta ilmenee selvä kahtiajako käytettävän kielen osalta. Kiertoilmaisut nähdään hyvin vakiintuneena käytäntönä ja merkityksellisenä tekijänä jopa ammattimaisuuden ja juridisten tekijöiden osalta. Kuitenkin suhtautuminen suurempiin ilmaisuihin ja etenkin tappaa-sanankäyttöön vaihtelee merkittävästi.

”Se riippuu kouluttajasta... puhutaan joko tuhoamisesta tai tappamisesta” (Vastaaaja 2.)

”Jos sanoisin johtajana, että ’tapa se’, niin se kuulostaa mun ammattikielessä hyvin amatöörimäiseltä. Lähiammunnoissa käytetään suurempaa kieltä. Esimerkiksi ’kaksi rintaan, yksi päähän’, ja jokainen kyllä ymmärtää mikä sen vaikutus on.” (Vastaaaja 5.)

”Kiertoilmaisujen käyttö tuo toimintaan juridista selkärankaa.” (Vastaaaja 4.)

Vihollistaistelijoiesta ei vastaajien mukaan pääsääntöisesti puhuta ihmiseen viittaavilla termeillä. Poikkeuksen muodostavat tietyt yksittäisiin tehtäviin liittyvät vaatimukset, joissa kohde yksilöidään hyvinkin tarkasti. Vihollista ei kuitenkaan koulutuksen kielenkäytössä pyritty tietoisesti dehumanisoimaan.

”Ei pyritä tarkoituksella dehumanisoimaan, mutta ei inhimillistettä. Vakiintunut käytäntö on, että esimerkiksi tilanneilmoituksissa puhutaan kappalemääristä.” (Vastaaaja 1.)

”Usein me puhutaan vihollisesta vihollisena, ja se on niin kuin käsite. Harvoin siten, että siellä on sun ikänen kaveri, jolla on isä ja äiti, vaimo ja lapset.” (Vastaaaja 8.)

”Vihollisen inhimillistäminen ei ole tarkoituksenmukaista... sitä pyritään välttämään.” (Vastaaaja 3.)

Olellainen haastatteluaineistosta ilmenevä yksityiskohta oli vihollistaistelijasta käytettävien termien muuttuminen tilanteen mukaan. Kun vihollistaistelija esimerkiksi antautuu tai haa-voittuu, yksilöstä käytettävä termi muuttuu. Yli puolet vastaajista tunnisti tämän ilmiön, kun vihollisesta käytettäviä termejä käsiteltiin.

”Niin pitkään kuin vihollinen toimii aktiivisesti, hän on vihollinen. Antautunut on ihminen. Tämä on problemaattista... Vihollinen on nimenomaan vihollinen, kun siihen kuuluu vaikuttaa aseellisesti. Antautunut vihollinen muuttuu koulutuskielessäkin vangiksi.” (Vastaaaja 3.)

”Kyllä se (kielenkäyttö) muuttuu. Siitä on esimerkkinä jo viime sodat. Vihollinen oli vihollinen niin kauan, että se pudotti aseensa. Kun se pudotti aseensa, se muuttuu vangiksi.” (Vastaaaja 6.)

Tuhoamiseen ja tappamiseen liittyvän toiminnan kollektivisointi puhekielessä nousi toistuvaksi ilmiöksi haastatteluaineistossa. Yksilön rooli pyritään usein tietoisesti tai tiedostamatta häivyttämään osaksi ryhmän toimintaa. Myös toiminnan kohteen teknistäminen on yleistä, eli kohde ilmaistaan usein esimerkiksi ajoneuvona tai vaununa, huomioimatta ajoneuvossa olevia ihmisiä.

”Kollektivisointi on lähtökohta. ’Me’ tuhottiin, ei ’minä’.” (Vastaja 1.)

”Lähtökohtaisesti omat suoritteet on osa ryhmän suoritusta” (Vastaja 2.)

”Rynnäkövaunussa on kymmenisen ihmistä, niin vaunun tuhoaja on riemuissaan, vaikka tappoi jalkapallokentällisen jengiä” (Vastaja 8.)

5.4. Auktoriteetti ja päätöksenteko

Auktoriteetin vaikutus linkittyy monilta osin koulutuksessa käytettävään kieleen. Olennaista on etenkin, kuinka tappavaa voimankäyttöä sisältävät käskyt annetaan. Auktoriteetin vaikutus on kuitenkin vahvasti yhteydessä ennen kaikkea päätöksentekoon. Kuka tekee päätöksen tappaa vihollinen?

Haastatteluaineiston perusteella se, saako sotilas suorita käskyjä tappaa, riippuu suuresti koulutettavan joukon tyypistä ja yksilön tehtävästä. Tämä heijastuu suoraan koulutustilanteisiin. Esimerkiksi tarkka-ampujat saavat yksilöityjä, henkilöön ja ajankohtaan tarkasti sidottuja käskyjä, mutta yksittäisen jääkäriyhmän rynnäkökiväärimies yleensä ei.

”Tarkka-ampujalle tähytjä tai johtaja antaa käskyn” (Vastaja 6.)

Jääkäriyhmän johtaja voi kuitenkin yksilöidä maaleja tulenkäyttöä johtaessaan. Usein käsky tappaa sisältyy kuitenkin joukon tehtävään.

”Taistelutilanteessa tulee joskus myös yksilöityjä käskyjä. Tulen jakamiseen liittyen tätä tapahtuu usein” (Vastaja 3.)

”Tappamis- ja tuhoamiskäskyt ovat sisäänrakennettuja annettaviin tehtäviin” (Vastaja 1.)

”Johtajan tehtävä on esimerkiksi jakaa tulta, koska ryhmässä ei ole kymmentä yksittäistä miestä, jotka käyvät omaa sotaansa. Tätä myös koulutetaan ja opetetaan johtajille ihan perusteissa.” (Vastaja 4.)

Annettavien käskyjen tavoin, tappamiseen liittyvän päätöksenteon luonne riippuu vahvasti yksittäisen sotilaan tehtävästä. Vastajat olivat kuitenkin lähes yksimielisiä siitä, että jokainen koulutettava joutuu koulutuksessa tekemään itsenäisiä päätöksiä tappamisesta jopa säännöllisesti.

”Mies itse tekee päätöksen ampuako vai ei, vaikka toteuttaakin annettua tehtävää.” (Vastaja 2.)

”Jokaiseen liipaisimen painallukseen liittyy aina ampujan tekemä päätös painaa liipaisinta” (Vastaja 1.)

”Skaala on tästä (tarkka-ampujasta) siihen yksittäiseen jääkäriyhmän jäseneseen. Ampuminen sinällään on aina päätös. Tarkka-ampuja tosiasiallisesti tekee päätöksen lopettaa toisen elämä.” (Vastaja 4.)

”Käytännössä aina kun ryhmä kohtaa vihollista, kärkipartion mies tekee sen päätöksen.” (Vastaja 8.)

Myös yksittäisiä eriäviä näkökulmia esiintyi. Tietyiltä osin eroavaisuudet selittyvät vastaajien henkilökohtaisissa tulkinnallisissa eroissa, mutta myös konkreettisia näkemyseroja ilmeni.

”Selkeitä valintahetkiä muodostuu hyvin satunnaisesti. Tilanteita tulee lähinnä vartiomiehille. Taistelutehtävässä päätöksen voidaan ajatella olevan ulkoistettu tehtävän antajalle” (Vastaja 3.)

Tiettyjä eroavaisuuksia ilmeni näkemyksissä siitä, missä määrin yksittäinen sotilas joutuu päättämään, kuinka asettaan käyttää. Toisin sanoen, ampuuko hän tappavasti, haavoittavasti vai esimerkiksi varoituslaukauksen. Myös tähän tekijään vaikuttaa suuresti koulutettavan joukon tyyppi, ja esimerkiksi sotilaspoliisikoulutukseen sisältyvä voimankäyttökoulutus edellyttää koulutettavalta mainitun kaltaista päätöksentekoa verrattain paljon.

”Lähtökohtaisesti aseenkäyttö tarkoittaa aina tappavaa voimaa, kohde täytyy kyetä tunnistamaan” (Vastaja 2.)

”Lähtökohtaisesti ammutaan tappaakseen. Se on joko ei ollenkaan, tai kaikki.” (Vastaja 8.)

”On kuitenkin otettava huomioon, että aseella ei voi ’vain vähän ampua’, vaan kaikki aseenkäyttö voi olla tappavaa” (Vastaja 5.)

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen alkuvaiheista asti oli selvää, että tappamisen kouluttamisen määrittely varusmieskoulutuksessa on haastavaa yksilöidä pitävästi osaksi yksittäisiä koulutusaiheita tai koulutustapahtumia. Valitsin tutkimukseni lähestymiskulmaksi psyykkisen toimintakyvyn, joka itsessään rajasi aihepiiriä jonkin verran. Tappamisen teeman ilmenemispinnat koulutuksessa säilyivät kuitenkin rajauksesta huolimatta hyvin moninaisina ja laaja-alaisina. Koulutuksellisten tekijöiden lisäksi myös itse aggression kokonaisuus on monisyinen ilmiö, jonka tiivistäminen yksittäisiin syy-seuraussuhteisiin vaati monessa tapauksessa tutkijalta tiukkojakin rajoituksia.

Ratkaisevaksi ilmiön tutkimisen kannalta nousi tutkittavien teemojen rajaaminen sen mukaan, missä määrin yksittäinen ilmiön tai koulutusmetodin katsotaan vaikuttavan kykyyn tappaa ihminen taistelutilanteessa. Lähestyin asiaa ensisijaisesti psyykkisen toimintakyvyn lähtökohdasta, joten tarkasteltaviksi kohteiksi valikoituivat ne tekijät, jotka ovat kriittisiä yksilön psyykkisen toimintakyvyn kokonaisuuden kannalta. On todettava, että esimerkiksi ryhmäkiinteydellä ei ole suoraa heijastumapintaa kykyyn tappaa ihminen. Psyykkisen toimintakyvyn kannalta ryhmäkiinteyden merkitys on kuitenkin kriittinen, ja ilmiöllä on voimakas välillinen merkitys myös kykyyn käyttää tappavaa voimaa. Näin ollen pidin perusteltuna sisällyttää myös ryhmäkiinteyden kaltaisten ilmiöiden tarkastelun tutkimukseeni, sillä psyykkisen toimintakyvyn kannalta ratkaisevien tekijöiden pois rajaaminen olisi jättänyt kokonaisuuden tarkastelun vajavaiseksi. Tappamisen psyykinen kuormitus ei kohdistu toimintakykyyn irrallisena tekijänä ja myös kuormituksesta selviytyminen riippuu useiden tekijöiden kokonaisuudesta.

Tappamisen kannalta olennaisimmiksi psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttaviksi tekijöiksi nousivat oikeutuksen kokemus, minäpystyvyys, sinnikkyys, auktoriteetti ja ryhmäkiinteyden. Näistä tekijöistä sinnikkyys on verrattain pysyvän luontoinen ominaisuus, joka tulee huomioida ensisijaisesti henkilövalinnoissa. Muihin tekijöihin koulutuksella voidaan vaikuttaa olennaisesti helpommin. Näiden tekijöiden kehittäminen tulisi ottaa konkreettisesti huomioon koulutuksen suunnittelussa.

Tärkeimpien koulutusmetodien jaottelu teemoihin oli vastaavalla tavalla merkityksellinen tekijä tutkimuksen toteutuksen kannalta. Koulutusmetodien osalta yhtymäpinnat ja syy-seuraussuhteet kykyyn tappaa ihminen taistelutilanteessa olivat kuitenkin helpommin todettavissa. Myös yksittäinen koulutusmetodi heijastuu monessa tapauksessa koulutettavan toimintakykyyn yksinomaan tappamista laajemmin, mutta tärkeimpien teemojen luokittelu osoittautui lopulta yleisten vaikuttimien luokittelua yksinkertaisemmaksi

Tarkastelun helpottamiseksi jäsentelin tappamiseen liittyvät koulutuskokonaisuudet teemoiksi, jotka ovat automatisointi, taistelukentän toimintaympäristöön totuttaminen sekä tappaminen koulutuskielessä. Pääteemoista taistelukentän toimintaympäristöön totuttaminen oli haastatteluaineiston kautta jaoteltavissa koulutuksellisiin alateemoihin, joita ovat tilannekuva ja epätietoisuus, olosuhteet, uupumus ja pelko, maalitoiminta sekä haavoittumisen kuvaaminen. Näiden tekijöiden lisäksi koulutustoiminnan osalta tarkasteltiin erikseen auktoriteetin ja päätöksenteon merkitystä osana tappamista taistelutilanteessa.

Koulutusmetodien jaottelussa koen onnistuneeni jäsentämään kokonaisuuden, joka mahdollistaa tappamiseen vaikuttavien tekijöiden kattavan tarkastelun käytännön koulutustoiminnassa. Teemoittelun kautta tappamiseen liittyvän koulutuksen monitahoisesta kokonaisuudesta on helpommin erotettavissa ilmiön kannalta olennaisimmat tekijät. Tämä edesauttaa koulutustahtumien tarkastelua ja suunnittelua tiettyä toimintakyvyllistä ilmiötä, tappamista, silmällä pitäen.

Tappamisen ja aggression psykologisen prosessin sekä koulutusmenetelmien jäsentelyn lisäksi tutkimuksen avainasemassa oli sellaisen työkalun määrittäminen, joka mahdollistaa näiden ilmiöiden tarkastelun ja analyysin kokonaisuutena. Psykologisten ja ympäristöllisten taustavaikuttimien linkittyminen syy-seuraussuhteiden kautta toteutettavaan koulutukseen oli tutkimukseni kannalta kriittinen tekijä, joten tarkoitukseen sopivan työkalun löytäminen nousi tutkimustyössä ensiarvoisen tärkeään asemaan. Lopulliseksi analyysin työkaluksi valitsin General Aggression Modelin. Tärkein peruste GAM-mallin valintaan oli mallin neutraali ja kokonaisvaltainen lähestymistapa. GAM tarjoaa mahdollisuuden tarkastella aggressioon vaikuttavia tekijöitä neutraalista lähtökohdasta siten, että tavoitteellisen koulutuksen vaikutukset kokonaisuuteen voidaan huomioida. Tutkimuksen edetessä GAM osoittautui käyttökelpoiseksi työkaluksi psykologisten ja ympäristöllisten tekijöiden sekä koulutusmetodien välisten kausaalisuhteiden tarkasteluun.

6.1. Koulutusmetodien analyysi

Kun koulutuksen kokonaisuutta tarkastellaan tutkimuksessa määriteltyjen pääteemojen kautta, koulutusmetodit sijoittuvat GAM-malliin kohtalaisen kattavasti. Automaatiotasolla tapahtuva, refleksinomainen toiminta on itsessään määritelty osaksi GAM-episodin viimeistä vaihetta, lopputulosta. Näin ollen automaation asemoiminen malliin ei itsessään vaadi juurikaan analyysia. Muut pääteemat, taistelukentän toimintaympäristöön totuttaminen, koulutuksessa käytetty kieli sekä auktoriteetti ja päätöksenteko asemoituvat GAM-malliin aiempiin vaiheisiin, syötteisiin ja reitteihin. Merkitykselliseksi käytettävien koulutusmenetelmien osalta nousee eri GAM-episodin vaiheisiin vaikuttavien koulutusmetodien välinen suhde. Esimerkiksi yksittäisen episodin vaiheen ylikorostuminen voi vaikuttaa kokonaisuuteen epäedullisesti.

Automaatiotason toimintaan tähtäävän koulutuksen merkitys korostui tutkimusaineistossa. Refleksinomaiselle tasolle harjoitetulla toiminnalla on olennainen ja varsin perusteltu asema sotilaskoulutuksessa ja -toiminnassa. Ilmiön korostunut rooli herätti kuitenkin kysymyksen siitä, voiko automaation merkityksen liiallinen korostuminen osoittautua mahdolliseksi ongelmatekijäksi toiminnan kokonaisuuden kannalta. Refleksinomaisessa toiminnassa GAM-episodin arviointi- ja päätöksentekoprosessi ohitetaan, jolla mahdollistetaan esimerkiksi nopea tulenavaus taistelutilanteessa. Episodin vaiheen ohittaminen mahdollistaa myös esimerkiksi tappamiseen liittyvien pidäkkeiden ohittamisen hetkellisesti. Näin ollen refleksinomaisen toimintaa voidaan pitää taistelutoiminnan aloittamisen kannalta tavoiteltavana asiana. Edellä esittämäni uhkakuvat nousevatkin esiin tilanteessa, jossa automaatiotason toiminta nousee koulutusta määrittäväksi tekijäksi taistelun aloittamista laajemmin.

Automaatiotason toimintaa säätelevät tietyt kognitiivisen prosessoinnin lainalaisuudet, jotka tulee sotilaskoulutuksessa ottaa huomioon. Toiminnan on ensisijaisesti tapahduttava ympäristössä joka on identtinen tai hyvin samankaltainen kuin missä toimintaan on totuttu. Näin ollen automaation tavoittamiseksi koulutuksen tulee tapahtua mahdollisimman pitkälti taistelukentän olosuhteita vastaavassa ympäristössä. Tavoiteltava toiminta, kuten nopea tulenavaus voidaan siirtää vaiheittain esimerkiksi ampumaradalta taistelukoulutukseen, mutta lopullisen koulutusympäristön vastaavuutta tosielämän tilanteeseen voidaan pitää kriittisenä tekijänä.

Toinen olennainen tekijä on arviointi- ja päätöksentekoprosessin ohittamisen väliaikaisuus. Taistelutilanteen jatkuessa refleksinomaisen toiminnan ohessa ilmenee väistämättä tietoista arviointia ja päätöksentekoa, jonka ohittaminen pitkäkestoisessa toiminnassa ei ole tarkoituksenmukaista tai edes mahdollista. On huomioitava, että sotilaskoulutuksen lähtökohtaisena tavoiteltavana lopputuloksena ei voida pitää yksittäistä laukausta ja tulenavausta, vaan tavoitteena on taistelun voittaminen. Kokonaista taistelua, sodasta puhumattakaan, ei lähtökohtaisesti ole mahdollista käydä nojautuen yksinomaan vaistonvaraiseen toimintaan. Näin ollen koulutuksessa tulisi automaation ohella korostaa siirtymää, jossa refleksinomaisesta tulenavauksesta ja taistelun aloituksesta siirrytään tiedostettuun, johdettuun toimintaan.

On todettu, että arviointi- ja päätöksentekoprosessin ohittaminen nostaa kriittisesti riskiä jälkikäteen ilmeneville stressioireille. Tämä siirtää toiminnan tarkastelun fokuksen yksittäisen taistelun ja GAM-episodin ulkopuolelle. Mahdolliset jälkiseuraamukset, toiminnan tarkastelu ja jatkaminen sijoittuvat GAM-mallissa kahden episodin väliin. Näiden tekijöiden huomioiminen on kriittistä, kun tarkastellaan sotilaan kykyä jatkaa toimintaansa yksittäisen taistelukokemuksen jälkeen, mutta myös taistelutoiminnan lakattua, siviilielämään palattaessa.

GAM-malliin viitaten koulutuksessa tulee huomioida yksittäisten episodien, taistelutilanteiden, välissä tapahtuva toiminta, sillä yksittäisen episodin käsittelyn onnistuminen tai epäonnistuminen heijastuu suoraan seuraaviin episodeihin. Näiden tekijöiden huomioiminen on kriittistä etenkin toiminnan alkuvaiheessa, kun sopeutumisprosessi on vielä käynnissä ja toimintaa koskevat tietorakenteet rakentumassa. Epäonnistuminen tällä osa-alueella voi johtaa tilanteeseen, jossa taistelutoimintaan kyennyt sotilas ei enää kykenekään toimimaan, kun toimintaa tulisi jatkaa taistelutauon jälkeen. Koulutuksen kannalta tämä tarkoittaa ensisijaisesti stressinhallinta- ja coping-mekanismien käytön kouluttamista ja etenkin koulutuksen jalkauttamista käytännön tasolle, osaksi taistelukoulutusta.

Yhteenvetona voidaan todeta, että taistelukentän kokonaisuormittavuus huomioiden automaatiotason toiminnalla on kiistaton ja perusteltu asema osana sotilaskoulutusta. Refleksinomainen toiminta on kuitenkin nähtävä ensisijaisena toimintamallina vain tilanteissa, joissa selviäminen edellyttää nimenomaisesti välitöntä reaktiokykyä. Toimintakykyinen sotilas ei voi olla tiedottomasti ärsykkeisiin reagoiva automaatti, joka yksittäisen taistelukokemuksen jälkeen on kyvytön sekä jatkamaan taistelua että palaamaan osaksi yhteiskuntaa.

Koulutustilanteissa tulee kokonaisuutena pyrkiä tilanteeseen, jossa kokonaisuus vastaa taistelukentän olosuhteita mahdollisimman kattavasti. Taistelukentän ilmiöt tulee tehdä tutuksi. Ympäristön tutuksi kokeminen palvelee ensisijaisesti sopeutumista ja minäpystyvyyden tunnetta. Mitä pienempi siirtymä koulutusympäristöstä sodanajan toimintaympäristöön on, sitä helpompaa on sopeutuminen. Ennakkoasenteiden, odotusten ja koetun todellisuuden välinen ristiriita on todettu jo varusmiespalveluksensa keskeyttäneiden asevelvollisten ilmoittamisissa syissä, joka on johtanut muun muassa erilaisiin kampanjoihin ja tiedottamistoimintaan, jolla varusmiespalvelusta ja Puolustusvoimien toimintaa tehdään tutuksi asevelvollisille jo ennen palvelukseen astumista.²⁰⁵ Lievästi kärjistäen, vastaavan kaltaista ”intti tutuksi”-menteliteettia voidaan pitää varsin varteenotettavana lähestymistapana myös taistelukentän osalta.

Pelkkä mekaaninen maalitaulun ampuminen ei totuta taistelukentän realiteetteihin, eikä ampumaradalla saavutettujen tulosten voi nähdä olevan siirrettävissä sellaisenaan taistelukentän toimintaympäristöön. Ampumakoulutuksella luotu perustaito on näin ollen siirrettävä vaiheittain kohti todenmukaisempaa tilannetta. Todenmukaisten ja taistelutilannetta vastaavien tietorakenteiden luominen tulisikin olla vahvasti koulutusta ohjaava tekijä. Vääriä suoritteita pyritään koulutuksessa välttämään, mutta riittävä painoarvo tulee antaa myös vääränkaltaisten ja epärealististen koulutustilanteiden välttämiseksi. Yksipuolisella puhekoulutuksella saavutettavia hyötyjä voidaan perustellusti kritisoida, mutta kritiikkiä tulisi kohdentaa myös tilanteisiin, joissa koulutuksessa vaadittu toiminta ei vastaa tositalanteessa vaadittua toimintaa. Lähtökohdiana voidaan pitää, että kovan stressin alla yksilö ei hetkellisestikään kohoa saavuttamansa koulutustason yläpuolelle, vaan ensisijaisesti taantuu oppimansa perustason, jopa vaistonvaraisen toiminnan tasolle.

Sotilaan tulee ymmärtää toimintansa vaikutukset ja moraaliset tekijät riittävällä tasolla. Liiallinen moraalinen pohdiskelu ja vihollisen inhimillisen kärsimyksen aktiivinen pohdinta ei lähtökohtaisesti palvele kokonaistarkoitusta, kun tavoitteena on tappavan voiman käyttö. Lisäksi on todettu, että pelkkä yleisluontoinen kokoelma voimankäytön säädöksiä on riittämätön pohja ja moraalisen oikeutuksen tarkastelulle. Ennen kaikkea sotilaille tulisikin koulutuksen kautta luoda vahva usko ja varmuus oman toiminnan oikeutuksesta siten, ettei omien tekojen moraalista tarvitse kyseenalaistaa.

²⁰⁵ Salo, 2008

Yhteenvetona koko tutkielman teemasta totean, että tappamista ei tulisi käsitellä yksinomaan taidon opettamisena. Motorinen suorittaminen on vain murto-osa kokonaisuudesta, joka edellyttää valmiutta huomattavasti laajemmassa mittakaavassa, kuin mihin yksinomaan mekaaninen taidon opettelu antaa valmiudet. Automaatiotason toiminnalla voidaan ampua ensimmäiset laukaukset, mutta ei käydä taistelua tai sotaa. Tutkimuksessa käytetyn määritelmän mukaan taistelutilanteessa tapahtuva tappaminen on aina aggression ilmentymä. Aggressio itsessään on monitahoinen ja monisyinen ilmiö, joten myös taistelutilanteessa tapahtuvaa tappamista tulisi koulutuksessa lähestyä ilmiön oppimisen, eikä niinkään taidon ja motorisen suorituksen oppimisen näkökulmasta. Ilmiön oppiminen ja ymmärtäminen edellyttää kokonaisvaltaista koulutusta, joka etenee perustason toiminnasta nousujohteisesti kohti realistista toimintaympäristöä. Tappamisen kouluttamisen osalta tämä tarkoittaa motoristen suoritteiden lisäksi esimerkiksi psyykkistä valmentamista, jossa koulutettava totutetaan vaiheittain taistelukentällä tapahtuvaan tappavaan voimankäyttöön. Psyykkisessä valmentamisessa voidaan perustasolla hyödyntää esimerkiksi kamppailukoulutuksen metodeja, jossa sotilas tottuu toimimaan kaksipuolisessa kamppailutilanteessa.

6.2. Koulutettavien valinta

Taistelutilanteessa tapahtuvan tappamisen kannalta kriittisen tärkeää on ilmiöön vaiheittainen totuttaminen. Koulutuksella voidaan konkreettisesti vaikuttaa psyykkiseen toimintakykyyn esimerkiksi rakentamalla minäpystyvyyden tunnetta onnistumisen kokemusten kautta. Yleisemmin toimintakyvyn kehittäminen koulutuksella lienee sotilaspedagogiikan tieteenalan perustavimmanlaatuisia ajatuksia. Kuitenkin on huomionarvoista, että tietyt ominaisuudet, kuten sinnikkyys ja temperamentti, ovat luonteeltaan melko pysyviä. Nämä pysyvänluontoiset ominaisuudet voivat olla ratkaisevassa roolissa, kun määritellään tai arvioidaan yksilön kykyä sopeutua sotilasympäristöön, selvittää koulutuksesta ja viime kädessä säilyttää toimintakykynsä taistelukentällä. Tämä tekijä asettaa koulutettavien valintaprosessin ensiarvoisen tärkeään asemaan.

Etenkin tappavan voiman käytön osalta voidaan todeta, että tietyt yksilöt ovat perusominaisuuksiltaan kykenevämpiä ja alttiimpia toimimaan kuin toiset. Tutkimuksissa on todettu, että pieni prosenttiosuus ihmisistä on lähtökohtaisesti kyvyttömiä vahingoittamaan toista ihmistä, vaikka heidän henkensä riippuisi siitä. Suurin piirtein vastaava osuus, noin kaksi prosenttia väestöstä, ei koe minkäänlaisia tunnontuskia toisen ihmisen vahingoittamisesta.²⁰⁶ Pidempään harkitsematta voisi todeta, että asevoimien rekrytointia kannattaisi kohdentaa nimenomaisesti siihen osaan väestöstä, joka ei tarvitse koulutusta kyetäkseen tappamaan taistelutilanteessa. Tätä ajatusta vastaan asettuu kuitenkin voimakkaasti sotilaan toimintakyvyn kokonaisuus. Mikäli sotilasorganisaatio haluaa tuottaa kokonaisvaltaisesti toimintakykyisiä, moraaliseen ajatteluun kykeneviä ja sopeutumiskykyisiä sotilaita, on kyseisen kahden prosenttiyksikön väestöosuuden rekrytoiminen vähintäänkin ongelmallista. Mainittu empatiakyvyttömyyden piirre on vahvasti kytköksissä asosiaalisuuteen, joka on yhteydessä yleisemmin sopeutumattomuuteen yhteiskunnan normeja kohtaan.

Koulutettavien valintaa leimaakin tietty problematiikka: Sotilasorganisaatio ei voi ottaa tappamaan koulutettavia yksilöitä siitä väestön osasta, jolle väkivalta on luonteenomaista ja helppoa. Toimintakykyisen sotilaan lähtökohtana on oltava yksilö, joka kykenee riittävällä tasolla ymmärtämään myös toimintansa moraaliset heijastumapinnat. Toisin sanoen, toimintakykyinen sotilas ei ole tappaja. Toimintakykyinen sotilas kykenee hallittuun aggressioon, hänen tehtävänsä niin edellyttäessä.

6.3. Tulevaisuuden näkymiä

Tämän tutkielmaraportin kirjoittamisen aikaan Puolustusvoimien Koulutus 2020-konsepti on vielä kehittämis- ja pilotointiasteella. Konseptiin sisältyy varusmieskoulutuksen rakenteellinen uudistaminen esimerkiksi koulutuskausijaksottelun osalta. Tämän lisäksi koulutuksen suunnittelua ja toteutusta ollaan yhdenmukaistamassa ja keskittämässä osaamiskeskukseen. Toistaiseksi käytännön kokemukset konseptin toteutuksesta ovat vähäisiä, joten kokonaisuuden syvällisempi käsitteleminen tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista. Koulutus 2020 sisältää kuitenkin elementtejä, jotka voivat tulevaisuudessa vaikuttaa konkreettisesti tässä tutkimuksessa käsiteltyihin teemoihin.²⁰⁷

²⁰⁶ Nadelson, 2005, 55; Milgram 1975 s. 61, 70–72, 166–167

²⁰⁷ Koulutus 2020 -ohjelman toimeenpanokäskey

Konseptiin sisältyy olennaisesti toimintakykykoulutuksen uudistaminen. Toimintakyvyn merkitys koulutuksessa on nostettu osaamisen rinnalle ja psyykkisen toimintakyvyn koulutus on noussut yhdeksi olennaisista tarkasteltavista kohteista. Konseptin rinnalla on toteutettu tutkimusta psyykkisen toimintakyvyn kehittämisestä koulutuksella, jonka pohjalta on valmisteltu Taistelijan mieli-ohjelma. Ohjelman tavoitteena on kouluttaa varusmiehelle psyykkiseen, eettiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn liittyvä perusymmärrys sekä taitoja, joilla hän pystyy ylläpitämään psyykkistä, eettistä ja sosiaalista toimintakykyään sekä palveluksessa että taistelutahdun vaativissa olosuhteissa. Taistelijan mieli-koulutusohjelman läpikäynyt sotilas hallitsee muun muassa taistelutahdon vahvistamiseen liittyvät keinot ja tunnistaa taistelustressin oireita itsessään ja muissa. Hän tuntee myös menetelmät stressioireiden ennaltaehkäisyyn ja lievittämiseen taistelun aikana ja sen jälkeen. Myös ryhmäkiinteyden merkitys ja ryhmäkiinteyden edistäminen on olennainen osa koulutusohjelmaa.²⁰⁸

Taistelijan mieli-ohjelmaan sisältyy kehittämisesityksiä koulutuksen suunnitteluun ja järjestykseen. Kehittämiskohteiksi nimetään esimerkiksi harjoitusten aitous, epämukavuusalueelle meno, automaatiotaso, minäpystyvyys, riittävän pitkät harjoitukset ja riittävä ennakoimattomuus harjoituksissa. Nämä tekijät ovat vahvasti samassa linjassa omassa tutkimuksessani todettujen, tappamisen kouluttamisen kannalta olennaisten tekijöiden kanssa. Ohjelmaa kokeillaan saapumiserän 1/19 koulutuksessa osana uutta koulutuskausijaksottelua Maasotakoulussa, Ilmasotakoulussa, Rannikkoprikaatissa, Uudenmaanprikaatissa, Merisotakoulussa ja Porin prikaatissa.²⁰⁹ Tutkimukseni aiheen kannalta onkin äärimmäisen mielenkiintoista seurata, minkälaisia vaikutuksia uuden koulutusohjelman toteutus saa aikaan.

6.4. Reliabiliteetin arviointi ja jatkotutkimus

Kuten tämän pääluvun alussa totesin, on tämän tutkimuksen tekeminen vaatinut tutkijalta hyvin aktiivista roolia etenkin aiheajajauksellisten tulkintojen sekä analyysimenetelmän ja -työkalun valinnan osalta. Olen pyrkinyt kirjoittamaan tutkimusraporttini siten, että tekemäni ratkaisut perusteluineen ovat todettavissa tekstistä.

²⁰⁸ Harala, 2018, 1-4

²⁰⁹ Harala, 2018, 3, 18

Analyysin työkaluna käytetyn GAM-mallin valinta oli tutkimusprosessini haasteellisimpia kokonaisuuksia. Yleisesti käytötapaan soveltuvan, koulutuksellisen tarkastelun ja neutraalin psykologisen mallin löytäminen oli haastavaa, sillä varsinkin tutkimusprosessin alkuvaiheessa koin kompetenssini rajalliseksi psykologian tutkimuskentän teorioiden arviointiin. GAM-malli oli kuitenkin todettavissa riittävän yleispäteväksi työkaluksi jäsenellä kokonaisuutta. Suhtauduin GAM-malliin kuitenkin kriittisesti, sillä mallia ei ole tietääkseni sovellettu kotimaisella tutkimuskentällä. Myös sotilaskoulutuksellinen soveltamisala on havaintojeni mukaan GAM-mallin osalta hyvin uusi ilmiö. Pysin psykologian teorioita käsittelevässä pääluvussa esittelemään tutkimusprosessin aikana ilmenneet, GAM-mallille mahdollisen vaihtoehdon tarjonneet psykologiset mallit, jotta valitun analyysityökalun arviointi olisi yksinkertaisempaa.

Käytännön koulutustoiminnassa käytettyjen koulutusmetodien määrittämien ja toteaminen oli eräs tutkimukseni kannalta olennaisia tekijöitä. Tappamisen kouluttamisen moniulotteisuus sekä ilmiön häviävän vähäinen esiintyminen esimerkiksi koulutusta ohjaavissa normeissa asetti vaatimuksen tuoda tutkimuksen empiirinen aineisto ilmi kouluttajien kokemusten ja näkemysten kautta. Ilmiöön kohdistuu tekijöitä, jotka ovat lähtökohtaisesti sotilaskoulutuksen ammattilaisten tiedossa, mutta joita ei kuitenkaan ole todettavissa koulutusnormien kaltaisista asiakirjoista. Tämän kaltaisia tekijöitä ovat esimerkiksi osumaan reagoivien maalilaitteiden käytön yleisyys käytännön koulutustoiminnassa.

Haastattelujoukoksi valikoitui otanta kanssani samalla maisterikurssilla opiskelevista ammattisotilaista, jotka ovat pääasiallisena tehtävänä kouluttaneet jalkaväen varusmiehiä. Suppea otanta ei mahdollistanut tarkempaa kvantitatiivista analyysia käytetyistä koulutusmetodeista, mutta laajan kvantitatiivisen datan sijasta haastatteluaineiston tarkoitus olikin tuoda konkreettista käytännön tietoa käytettävistä metodeista ja antaa ääni asian kanssa työskenteleville sotilaskoulutuksen ammattilaisille. Haastateltavat valittiin siten, että otannassa on edustettuna vähintään yksi vastaaja kaikista maavoimien valmiusyhtymistä. Haastatteluaineisto ei suppean otantansa vuoksi mahdollista koko Puolustusvoimien koulutusta koskevia yleistyksiä kuin hyvin rajallisesti. Haastatteluissa käsitellyt teemat ovat kuitenkin siinä määrin yleisiä, että tietynasteinen kokonaiskuva koulutuksen todellisuudesta on aineiston pohjalta muodostettavissa. Näin ollen katson, että käsittelemäni haastatteluaineisto muodostaa yksittäistä tapaus-tutkimusta laajemmin yleistettävän kokonaisuuden. Haastatellut kouluttajat olivat käsitellyistä teemoista suurilta osin yksimielisiä. Niiltä osin, kuin vastaajien näkemyksissä ilmeni hajontaa, pyrin tuomaan asian tekstissä ilmi.

Haastateltujen kouluttajien anonymiteetin suoja ei mahdollista tutkimuksen täysimääräistä toisintoa ulkopuolisen tahon toimesta. On kuitenkin huomionarvoista, että haastatteluaineistosta todettavissa olevat ilmiöt ovat vahvasti linjassa esimerkiksi Taistelijan mieli-koulutusohjelmaan liittyvän, otannaltaan laajemman tutkimustyön kanssa.

On huomioitava, että oikeutuksen kokemuksen teeman tarkastelu jäi empiirisessä aineistossa hyvin vähäiseen osaan. Tarkastelun vähäisyys perustuu tutkimuksen aihealueen rajaukseen. Oikeutuksen kokemus liittyy olennaisesti eettisen toimintakyvyn osa-alueeseen, johon liittyvät koulutuskokonaisuudet tapahtuvat toistaiseksi suurilta osin erillään muusta koulutuksesta, kuten sotilaspastorin oppitunneilla ja osana kansalaiskasvatusta. Vaikka ilmiö onkin tappamisen kannalta kriittinen, olisi sen tarkastelu koulutuskäytännössä laajentanut tarkasteltavaa aihealuetta merkittävästi, mikä olisi aiheuttanut haasteen opinnäytetyölle määritetyn laajuuden kannalta.

Mahdollinen jatkotutkimus olisi nähdäkseni tarkoituksenmukaisinta toteuttaa Taistelijan mieli-koulutusohjelmaan liittyen. Uuden koulutusohjelman aiheuttamat vaikutukset ajoittuvat tämän tutkielman toteutuksen jälkeiseen aikaan, joten esimerkiksi vastaavan kaltainen tutkimus koulutuksessa käytetyistä metodeista voisi tuottaa varteenotettavaa ja vertailukelpoista aineistoa.

Toinen mahdollinen jatkotutkimuksen suunta olisi tarkastelun laajentaminen maavoimien jalkaväkikoulutuksesta muut aselajit huomioivaan kokonaisuuteen. Myös koulutusmetodien vaikuttavuuden arviointi esimerkiksi useamman saapumiserän kattavalla, vertailevalla tapaus-tutkimuksella syventäisi saatavilla olevaa tietoa tappamisen kouluttamisen kokonaisuudesta

6.5. Loppusanat

Lopuksi palaan takaisin vuoden 1995 vapunpäivään, jolloin tutkimukseni käynnistänyt perustavanlaatuisen kysymys esitettiin: Opetetaanko armeijassa oikeasti tappamista?

Tutkimuksen myötä - jopa kohtalaisella itsevarmuudella - kykenen antamaan itselleni vastauksen: Kyllä opetetaan, ja kuuluukin opettaa. 1990-luvulla kangasmerkkiä kantanut henkilö olisi ehkä pitänyt näin suoraa kannanottoa jopa provosoivana vahvistuksena omalle näkemykselleen. Mahdolliseen jatkokysymykseen, ”koulutetaanko armeijassa tappajia?”, vastaus on kuitenkin kielteinen.

Puolustusvoimien sotilaskoulutuksen tavoitteena ei tule olla kouluttaa tappajia, vaan ensisijaisesti toimintakykyisiä sotilaita. Mikäli tämä toteamus ei vaikuta lukijan silmissä aivan täydeltä saivartelulta, koen tutkimukseni tavoittaneen jotain konkreettista.

LÄHTEET

- Aalto, J. 2011, Sama tehtävä - eri tausta, Eettisen koulutuksen mahdollisuudet kansainvälisiin tehtäviin valmistautuvien kadetti- ja reservinupseerien koulutuksessa, *Tiede & ase*, 2011, Suomen Sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu n:o 69, s. 34-41
- Aarts, H. & Dijksterhuis, A. 2000, Habits as knowledge structures: Automaticity in goal-directed behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 53-63.
- Ahtola, A. 2009, Tappamisen käsite puolustusvoimissa, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, aineisto kirjoittajan hallussa
- Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino
- Ambrose, S. E. 2001, *Band of Brothers, E Company, 506th regiment, 101st Airborne from Normandy to Hitler's Eagle's Nest*, London: Pocket Books
- Andersen, J. P., Gustafsberg, H., ym. 2015. The essential role of mental preparedness in optimal functioning among the police: opening a dialogue on an understudied topic, teoksessa: Toimintakyky turvallisuuden johtamisessa, Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja, Tampere: Juvenes print
- Anderson, C.A., & Carnagey, N.L. 2004, Violent Evil and the General Aggression Model, teoksessa: Miller, A. (toim.) 2004, *The Social Psychology of Good and Evil*, New York: Guilford Publications, 168-192
- Anderson, C.A. & Bushman, B.J. 2002, Human Aggression, Ames: Department of Psychology, Iowa State University, *Annu. Rev. Psychol*, 2002, 53:27–51
- Avant, D. & Lebovic, J. 2000, US Military attitudes toward post-cold war missions - armed forces and society 27(1): 37-56
- Bandura, A. 1990, Selective Activation and Disengagement of Moral Control, *Journal of Social Issues*, Vol. 46. No. 1. 27–46
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Capara, G. V., Pastorelli, C, 1996, Mechanisms of Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 71. No. 2. 364–374
- Bandura, A. 1999, Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities, *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 3. No. 3. 193–209
- Barrett, Robert S., 2011. *Interviews with killers: Six types of combatants and their motivations for joining deadly groups*, Calgary, AB, Canada: Routledge
- Bartone, P. 1999, Hardiness Protects Against War-Related Stress in Army Reserve Forces. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 51(2), 72-82
- Berkowitz, L. 1993, *Aggression: Its causes, consequences, and control*. Philadelphia: Temple University Press
- Bourke, J. 1999, *An Intimate History Of Killing*, London: Granta Publications
- Burpo, F. J. 2006, The Great Captains of Chaos: Developing Adaptive Leaders, teoksessa: *Military Review*, 86: 1, 64-70

- Bushman, B. J., Anderson, C. A. 2002, Violent Video Games and Hostile Expectations: A Test of the General Aggression Model, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol 28, Issue 12, 2002, 1679-1686
- Bushman B. J., Baumeister, R. F. 1998, Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75:219–229
- Cassidy, R. M. 2003, *Russia in Afghanistan and Chechnya: Military Strategic Culture and the Paradoxes of Asymmetric Conflict*, Pennsylvania: Strategic Studies Institute
- Cialdini, R. B. 2011, *Vaikutusvalta*, Readme.fi
- Creswell J.W. 2013. *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches*. Thousand Oaks: Sage
- Dennen, J. M. G. V. D. 2005, *Theories of Aggression: Psychoanalytic theories of aggression*. University of Groningen, Default journal.
- Denson, T. F. 2011, *A Social Neuroscience Perspective on the Neurobiological Bases of Aggression*, teoksessa Shaver, P.R., Mikulnicer, M. 2011, *Human Aggression and Violence - Causes, Manifestations, and Consequences*, Washington DC: American Psychological Association, 105-120
- DeWall, C. N., Anderson C. A., Bushman, B. J., 2011, *The General Aggression Model: Theoretical Extensions to Violence*, American Psychological Association
- DeWall, C. & Anderson, A. 2011, *The General Aggression Model*, teoksessa: Shaver, P.R. & Mikulnicer, M. toim. 2011, *Human Aggression and Violence - Causes, Manifestations, and Consequences*, Washington DC: American Psychological Association, 15-34
- Dollard, J., Doob, L.W., Miller, N.E., Mowrer, O.H., Sears, R. R. 1939, *Frustration and Aggression*. New Haven, Connecticut: Yale University Press
- Dutton, D.G. 2011, *Attachment and Violence: An Anger Born of Fear*, teoksessa: Shaver, P.R., Mikulnicer, M. 2011, *Human Aggression and Violence - Causes, Manifestations, and Consequences*, Washington DC: American Psychological Association, 259-275
- Finnilä, M. 2006, *Lähiammuntojen vaikutus psyykkiseen toimintakykyyn - etnografinen tapaustutkimus Kaartin jääkäriyrykmentissä*, Maanpuolustuskorkeakoulu
- Freud, S. 2005, *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia*, suom. Markus Lång, Tampere: Vastapaino
- Fishbein, M. & Ajzen, I. 2010, *Predicting and Changing Behavior - The Reasoned Action Approach*, New York: Psychology press, Taylor & Francis group
- Fox, R.P., 1974, *Narcissistic Rage and the Problem of Combat Aggression*, *Archives of General Psychiatry*, 807-811
- Gollwitzer, P. M. 1999, *Implementation intentions: Strong effects of simple plans*, *American Psychologist*, Vol 54(7), Jul 1999, 493-503
- Grossman, D. 1995, *On Killing - The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*, Boston: Little, Brown and Company
- Haapasalo, Jaana, 2008, *Kriminaalipsykologia*, Jyväskylä: PS-kustannus
- Hancock, P. & Szalma, J. 2008, *Performance Under Stress*, Hampshire, England: Ashgate

- Harala, J. 2018, Taistelijan mieli-koulutusohjelman kehittäminen - vuosi 2018, AP1174
- Helm, C. & Morelli, M. 1979, Stanley Milgram and the Obedience experiment, Authority, Legitimacy, and Human Action”, Political Theory, 1979 Vol. 7. No. 3. s. 321–345
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara P. 2009. Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Kariston kirjapaino OY
- Hirsjärvi, S & Hurme, H. 1993. Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino
- Holmes, R. 2003, Acts of War - The Behaviour of Men in Battle, London, Great Britain: Cassell
- Huesmann, L.R. & Miller, L. S. 1994, Long-term Effects of Media Violence, teoksessa: Huesmann, L. R. (toim.) 1994, Aggressive Behavior - Current Perspectives, New York: Plenum Press
- Huhtinen, A-M. toim. 2002, Sotilasjohtamisen tutkimuksen tieteenfilosofiset perusteet ja menetelmät, Julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat N:o 9, Maanpuolustuskorkeakoulu
- Huntington, S., 1993, Non-traditional roles for the US Military in “non-combat roles for the us military in the post-cold war era” edited by James R Graham, 3-13. Washingtonm DC, National Defence University Press
- Izard, C. E. 1991, The Psychology of Emotion, New York: Plenum
- Janowitz, M., 1960, The Professional Soldier. A Social and Political Portrait. Glencoe IL: The Free Press
- Kantola, P. 2010, Tappamisen psykologiasta: Miten sotilas saadaan tarvittaessa tappamaan vastustaja?, Sotilasaikakauslehti N:o 884, 4.1.2010, Mikkeli: AO-Paino (s. 9-17)
- Karlborg, Lisa, 2015, Exploring Noncombat Contact and the Sense of Soldierly Duty in Afghanistan, Uppsala University
- Keltikangas-Järvinen, L., Räikkönen, K., Puttonen, S., 2001. Onko Luonto oikeudenmukainen? Synnynäinen temperamentti ja stressinsieto, Tieteessä tapahtuu Vol 19 Nro 1, artikkeli, s. 15-18, Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta
- Kilner, P. 2002, Military Leaders Obligation to Justify Killing in War, julkaisussa: Military Review, March-April 2002, No. 2,
- King, A. 2013, The Combat Soldier, Oxford: Oxford university press
- Kivimäki, V., 2013 Murtuneet mielet - Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945. Helsinki: WSOY
- Kobasa, S. C. 1979, Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. Journal of Personality and Social Psychology, 37(1), 1-11
- Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Kahn, S. 1982, Hardiness and health: A prospective study. Journal of Personality and Social Psychology, 42(1), 168-177
- Koulutus 2020 -ohjelman toimeenpanokäsäsky, Pääesikunta, AO8077
- Krauss, B. J., Kaplan, R. J., Krauss, H. H. 1973, Factors affecting veteran’s decisions to fire weapons in combat situations, International Journal of Group Tensions, 3(3-4), 105-111
- Krueger, G.P., Contemporary and Future Battlefields: Soldier Stresses and Performance, teoksessa: Hancock, P., Szalma, J. 2008, Performance Under Stress, Hampshire, England: Ashgate, 23-38

- Krull, D.S. & Dill, J.C. 1996, On Thinking First and Responding Fast: Flexibility in Social Interference Processes, julkaisussa *Personal and Social Psychology Bulletin*, Vol. 22 No. 9, Society for Personality and Social Psychology Inc.
- Lauerma, H. 2009, *Pahuuden anatomia*, Helsinki: Edita
- Leskinen, J. (toim.), 2018, *Sotilaspsykologia maanpuolustuksen tukena*, Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen julkaisuja 9, Tuusula: Puolustusvoimien tutkimuslaitos
- Leskinen, J. & Simola, P. 2018, *Ihmisluento ja väkivalta*, teoksessa Leskinen, J. (toim.), 2018, *Sotilaspsykologia maanpuolustuksen tukena*, Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen julkaisuja 9, Tuusula: Puolustusvoimien tutkimuslaitos, 10-30
- Loikkanen, L. 2002, *Sotatieteellinen katsaus klassikoihin*, teoksessa *Sotilasjohtamisen tutkimuksen tieteenfilosofiset perusteet ja menetelmät*, Julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat N:o 9, Maanpuolustuskorkeakoulu
- Maavoimien toimintakykytutkimuksen 2014-2017 loppuraportti, 2018, Puolustusvoimien tutkimuslaitos, Toimintakykyosasto, AO1364
- Maavoimien ampumaohjelmisto, MAAVHENS, HI985
- Macedonia, M. 2002, *Games, Simulation and the Military Education Dilemma*, julkaisussa *The Internet and the University: 2001 Forum*, Publisher: EDUCAUSE
- Marshall, S.L.A. 1947, *Men Against Fire*, New York: William Morrow & Company
- Meredith, L., Sherbourne, C., ym. 2011, *Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military*, Santa Monica, CA: RAND Corporation
- Mielonen, E. 1968, *Pelko ja pakokauhu - henkinen paine sodassa*, Kauppiaitten kustannus oy
- Milgram, S. 1975, *Obedience to Authority, an Experimental View*. Harper Perennial
- Milgram, S. 1965, *Some Conditions of Obedience and Disobedience to Authority*, *Human Relations* 1965, 18:57
- Miller, L. 2015, *Why cops kill: The psychology of police deadly force encounters*, *Aggression and Violent Behavior* 22 (2015), United States: Elsevier, 97-111
- Miller, L. & Moskos, C. 1995, *Humanitarians or warriors? Race, gender and combat status in operation restore hope, armed forces and society* 21(4): 615-35
- Miller, S. 2016. *Shooting to Kill - the Ethics of police and military use of lethal force*, New York: Oxford university press
- Mutanen, A., Pekkarinen, O., 2014, *Sotilaspedagogiikka - Professori Juha Mäkisen 50-vuotisjuhlakirja*, Maapuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat n:o 13, Tampere: Juvenes print
- Mäkinen, J. 2014, *Nuoren suomalaisen sotilaan kokema taistelu- ja operaatiostressi vaativassa kriisinhallintaoperaatiossa*, Pro gradu-tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu
- Mäkinen, J. (toim.) 2013, *Asevelvollisuuden tulevaisuus*, Maapuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat n:o 9, Tampere: Juvenes print
- Mäkinen, J. 2012, *Asevelvollisuus yhteiskunnallisissa merkitysyhteyksissään*, *Tiede & ase*, 2012, Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisun n:o 70, 38-53

- Mäkinen, J. 2011-1, Muuttuvat puolustusvoimat - muuttuva sotiluus, Tiede & ase, 2011, Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 69, s.79-95
- Mäkinen, J. 2011-2, Military Pedagogical Comments on the Expeditionary Mindset - A Finnish Interpretation. Teoksessa: Furst Henrik, Kummel Gerhard (eds.): Core Values and the Expeditionary Mindset: Armed Forces in Metamorphosis. Baden-Baden: Nomos, 113-126
- Mäkinen, J., Tuominen, J. (toim.) 2010, Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhla kirja, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, julkaisusarja 1, artikkelikokoelmat n:o 6, Helsinki: Edita Prima
- Mälkki, J. 2013, Kansalaissotilaiden armeijan nykyisyys - tahto, tottumus ja välttämättömyys, teoksessa: Mäkinen, J. (toim.) 2013, Asevelvollisuuden tulevaisuus, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, Julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat n:o 9, 65-81
- Nadelson, T., 2005, Trained to Kill. Soldiers at War. John Hopkins University press.
- Neuteboom P., Soeters J. 2017. The military role in filling the security gap after armed conflict: three cases - Armed Forces & Society, Volume 43 Number 4 October 2017, Los Angeles: SAGE
- Newsome, B. 2007, Made, not born: Why some soldiers are better than others, Westport, US: Praeger security international
- Nisbett R. E., Cohen, D. 1996, Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South. Boulder, Colorado: Westview
- Oulette, J. A. & Wood, W. 1998, Habit and intention in everyday life: The multiple processes by which past behavior predicts future behavior, Psychological Bulletin, Vol 124(1), Jul 1998, 54-74
- Paananen, T. 1980. Psykkisistä reaktioista kriisi- ja katastrofitilanteissa, Sotilaspsykologian tutkimuslause N:o 15/A/80, Helsinki: Pääesikunta
- Paananen, T. 1978. Sotilaiden psykkisistä taistelureaktioista, Sotilaspsykologian tutkimuslause n:o 12/A/78, Helsinki: Pääesikunta
- Pollock, T. 2015, Sotilaan toimintakyky kriisinhallintaoperaatioissa, teoksessa: Toimintakyky turvallisuuden johtamisessa, Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja, Tampere: Juvenes print
- Protevi, J: Affect, agency, and responsibility - The act of killing in the age of cyborgs, teoksessa McSorley, K. toim. 2013, War and the Body - Militarisation, practice and experience, Oxfordshire: Routledge, 128-136
- Pulkka, A-T, 2010, Sotiluuden haasteita suomalaiselle upseeriprofessionille, teoksessa: Mäkinen, J., Tuominen, J. (toim.) 2010, Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhla kirja, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, julkaisusarja 1, artikkelikokoelmat n:o 6, Helsinki: Edita Prima
- Pääesikunta, 2018, Sotilaan käsikirja 2019, Juvenes Print Oy
- Rantapelkonen, J. 2002, Psykologiset operaatiot: propagandasta informaatio-operaatioihin, Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Taktiikan tutkimuksia, n:o 1/2002
- Robinson, M.D. 1998, Running from William James' Bear: A Review of Preattentive Mechanisms and their Contributions to Emotional Experience, teoksessa: Cognition and Emotion, 1998, 12 (5), 667-696, Champaign, USA: University of Illinois

- Salminen, E. 1976, Propaganda rintamajoukoissa 1941-1944: Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana, väitöskirja, Helsinki: Otava
- Saunders, M., Lewis, P & Thornhill, A. 2012. Research Methods for Business Students. Sixth Edition. Essex: Pearson
- Shalit, B. 1980, Aggression and combat behavior, Stockholm: Försvarets forskningsanstalt
- Shalit, B. 1988, The Psychology of Conflict and Combat, New York: Praeger
- Shaver, P.R., Mikulnicer, M. 2011, Human Aggression and Violence - Causes, Manifestations, and Consequences, Washington DC: American Psychological Association
- Shields, P. M. 2011, An American Perspective on 21st Century Expeditionary Mindset and Core Values: A Review of the Literature Teoksessa: Furst Henrik, Kummel Gerhard (eds.): Core Values and the Expeditionary Mindset: Armed Forces in Metamorphosis. Baden-Baden: Nomos, 15-35
- Sinivuo, J. 2011, Sotilasryhmän dynamiikka, taistelumoraali ja suorituskyky, Käyttäytymistieteiden laitos, Julkaisusarja 1, Nro 3/2011, Helsinki: Edita Prima Oy
- Slim, H. 2007, Killing Civilians, London, United Kingdom: Hurst & Company
- Sinkkonen, J. 2010, Nuoruusikä, Helsinki: WSOY
- Säkkinen, A. 2016, Ampumisen tavoitteet taistelukoulutuksessa, Maanpuolustuskorkeakoulu
- Toiskallio, J., Mäkinen, J. 2009, Sotilaspedagogiikka: Sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, julkaisusarja 1, artikkelikokoelmat n:o 3, Helsinki: Edita Prima
- Toiskallio, J. 1998, Sotilaspedagogiikan perusteet, Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus
- Toiskallio, J. (toim.) 1998-2, Toimintakyky sotilaspedagogiikassa, Maanpuolustuskorkeakoulu, Koulutustaidon laitos, Julkaisusarja 2 N:o 4, 1998
- Toivola, R. 2011, Henkisen kunnon tukemiseen liittyvät järjestelyt ja menetelmät Venäjän armeijassa, Tampere: Juvenes print
- Gendreau, P. L. & Archer, J. 2005, Subtypes of Aggression in Humans and Animals, teoksessa: Tremblay, R. E., Hartup, W. W., Archer, J. (toim.) 2005, Developmental Origins of Aggression, New York: The Guilford Press
- Tuomi, J & Sarajärvi, A. 2004. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi
- Viemerö, V. 2006, Aggressio ja aggressiivisuus, Tieteessä tapahtuu, 3/2006, 18-22
- Väättänen, L. 2010, Sotilas ja tappaminen, Sotilasaikakauslehti N:o 887, 1.4.2010, Mikkeli: AO-Paino, s.50-54
- Waltari, 1948, Mikael Karvajalka, Juva: WSOY
- Windisch, S., Simi, P., Ligon, G. S., & McNeel, H. 2016, Disengagement from Ideologically-Based and Violent Organizations: A Systematic Review of the Literature, Journal for Deradicalization, 9, 1-38
- Wolfendale, J. 2007, Torture and the military profession, New York: Palgrave MacMillan

Zimbardo, P., Haney, C., Banks, W.C., Jaffe, D. 1971, The Stanford Prison Experiment: A Simulation Study of the Psychology of Imprisonment, Stanford University

Zimbardo, P. 2007, The Lucifer Effect, How Good People Turn Evil. London: Rider

Yliluutnantti Tatu Koskelon pro gradu -tutkielman teemahaastattelun ohjeistus**Tausta ja tavoite:**

Tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa niitä käytössä olevia koulutusmetodeja, joilla pyritään kehittämään koulutettavan valmiutta käyttää kuolettavaa voimaa taistelutilanteessa.

Tappamisen kouluttaminen ilmenee koulutuksessa monitahoisena kokonaisuutena ja elementtejä tappamisen kouluttamista voidaan löytää taistelukoulutuksen sekä ase- ja ampumakoulutuksen lisäksi esimerkiksi kansalaiskasvatuksesta. Tappamisen kouluttaminen ei näin ollen muodosta mitään yhtenäistä koulutuskokonaisuutta, joka olisi todettavissa esimerkiksi koulutussuunnitelmien, koulutustasovaatimusten, läpivientien ja viikko-ohjelmien kaltaisista koulutusta ohjaavista normeista ja asiakirjoista.

Edellä mainitusta syystä koulutustoiminnan todellisuus ja tosiasiallisesti käytetyt menetelmät eivät ole yksiselitteisesti avattavissa mainitun kaltaisten kirjallisten lähteiden kautta. Pyrin tutkimuksessani tarkastelemaan koulutuksen toteutusta ja ilmiön eri elementtejä koulutettavan henkilöstön henkilökohtaisten näkemysten kautta. Keräämällä kouluttajien omia havaintoja organisaatioidensa koulutuskulttuurista, jota he itse ovat aktiivisesti toteuttamassa, pyrin ennen kaikkea tuomaan esiin ne yleisesti hyväksytyt ja vakiintuneet käytänteet, jotka ilmentävät kotimaisen varusmieskoulutuksen todellisuutta. Tällä menettelyllä pyrin verifioimaan, todistamaan oikeaksi, niitä toimintamalleja, jotka eivät ole todennettavissa kirjallisista lähteistä. Tämän kaltainen lähestymistapa mahdollistaa myös kirjoittajan henkilökohtaisista kokemuksista kumpuavan, virheellisesti yleisiksi periaatteiksi koettujen käytänteiden falsifioinnin.

Toteutus:

Haastattelut toteutetaan teemahaastatteluna, eli puolistrukturoituna haastatteluna, jossa käsiteltävät aihepiirit ovat tiedossa, mutta haastattelukysymysten tarkkaa muotoa ja järjestystä ei ole etukäteen määritetty. Haastateltavien ei tarvitse etukäteen syventyä aiheen teoreettiseen tai käsitteelliseen maailmaan, vaan tärkeintä on, että haastattelussa konkretisoidaan keskustelussa esille nousevat asiat sellaisina, kuin ne on koettu. Keskustelussa haasteltavan tulisi tarkastella asioita omakohtaisten kokemuksien kautta. Kokemuksiin sisällytetään oma toiminta sekä havainnot omasta lähiympäristöstä (työtoverien toiminta, perusyksikkö jne).

Haastattelutilanteet voidaan toteuttaa yksilö- tai ryhmähaastatteluna. Haastattelun esitietoihin tutkija kirjaa haastateltavien palveluspaikat ja tehtävän/tehtävät, joissa he ovat toimineet varusmieskouluttajina. Haastattelun raportointi toteutetaan siten, että haastateltavien anonymiteetti säilyy, eikä haastateltavien nimiä tai muita yksilöimisen mahdollistavia tietoja liitetä missään vaiheessa osaksi tutkimusraporttia.

Haastattelun runko - tarkasteltavat teemat:Toiminnan automatisointi

- Ehdollistamiseen pyrkivät koulutusvälineet ja -tilanteet
 - o Jaster-maalit
 - o "Fire drillit"*
- Perustaistelumenetelmien käyttö
 - o Ovatko vakiintuneessa käytössä?
 - o Onko kirjattu SOP:iin tms?
- Liitetäänkö koulutettavat toimenpiteet laajempaan kokonaisuuteen koulutusympäristössä?
- Pyritäänkö koulutusolosuhteet luomaan mahdollisimman pitkälti tositilannetta vastaaviksi?
 - o Mitkä ovat tämän kannalta tärkeimmät kehityskohteet?

Taistelukentän ilmiöt

- Yleiset olosuhteet
 - o Tuntematon tilanne ja ympäristö
 - Joutuvatko koulutettavat toimimaan epätietoisuudessa ympäröivästä tilanteesta?
 - Tuleeko koulutettaville koulutuksessa aidosti yllättäviä tilanteita?
 - o Fyysinen rasitus ja stressi
- Vihollistaistelijan kohtaaminen
 - o Ihmisen kaltaiset maalit
 - ihmiskuviot, osumaan reagoivat maalilaitteet
 - o Simulaattorien käyttö
- Haavoittuminen
 - o Oma / vihollinen
 - o Kuinka kuvataan?

Tappaminen koulutuskielessä

- Puhutaanko tappamisesta vai käytetäänkö kiertoilmaisuja?
- Puhutaanko vihollisesta ihmisenä?

Auktoriteetti

- Annetaanko suoria käskyjä tappaa/tuhota?
- Joutuuko koulutettava itse harkitsemaan tilannetta ja tekemään päätöksiä ampuako vai ei?

*Taistelu- ja ampumakoulutuksessa toteutettavat harjoitteet, joissa kuvataan esimerkiksi vihollisen tuliylläkköön joutumista ja koulutettavilta edellytetään esimerkiksi nopeaa tuleen vastaamista, suojautumista. Toimintaa voidaan jatkaa irtautumisella tai muulla taisteluliikkeellä